

KNJIŽEVNA RIJEČ

časopis za književnost

Književna riječ
književni časopis časopis za književnost
godina II, broj 1-2/2022

Nakladnik

Društvo hrvatskih književnika,
Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski

Za nakladnika

Zlatko Krilić

Uređuju

Franjo Nagulov i Vlasta Markasović

Fotografije

Ante Delač

Korektura

Mirko Ćurić

Priprema i tisak

Krešendo, Osijek

ISSN 2718-5176

Tiskano uz financijsku potporu
Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske

KNJIŽEVNA

RIJEČ

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST

- 6 JOSIPA MARENIĆ
12 ANAMARIJA MUTIĆ SARIĆ
17 BONO CVITKUŠIĆ
22 ANDREJ ĐERAJ
26 ALEKSANDAR GUCUNSKI
33 FILIP MARKOVIĆ
38 SINIŠA MATASOVIĆ
53 GORAN MILAKOVIĆ
61 MARIJA SKOČIBUŠIĆ
67 SANJIN SOREL
79 VLADIMIR TOMAŠ
84 MATEJA TUTIŠ
91 TEA GIKIĆ
98 NENAD STOJKOVIĆ
109 ILIJA AŠČIĆ
118 JASNA HORVAT
125 TENA LONČAREVIĆ
128 PETRA SIGUR
135 MONIKA HERCEG
145 BISERKA GOLEŠ GLASNOVIĆ
176 MARIJA DEJANOVIĆ
196 ADAM RAJZL
206 ZVONIMIR STJEPANOVIĆ
214 RUŽICA MARTINOVIĆ-VLAHOVIĆ

Osijek, lipanj 2022.

Poezija

J O S I P A M A R E N I Ć

NOKTURNO I JOŠ PONEŠTO

(izbor iz najnovije produkcije)

POVRATAK U TRNAVU ili ARESTO MOMENTUM

psi ne prestaju lajati. svaki laje drugačije.
kičma mi je zalijepljena o madrac i preživljava podne.
tamo gdje su tračnice postoji znak o prevenciji suicida,
a kvartovske bake dovode djecu da gledaju
kako vlakovi prolaze stvarajući događaj.
u njihovim očima već je fiksirano nešto
što je zastrašujuće brže i veće od njih samih.
6 suđe iz protesta ostaje prljavo.
miris ručka će ostati u prostoriji doma
kao znak pažnje i truda,
psi će i dalje lajati na lancu ili bez njega
susjedi su se prestali ispričavati zbog buke.
iza ograda počinje prihvatljivo osmišljavanje vremena.
kičma mi je željna pobune i pomičem mali prst.
danas odlučujem povratiti sve one filmove
koji su me do jučer nahranili.
zahvalna sam što mi smrdi bademovo mlijeko na koži.

NOKTURNO

žar ugašena nečujno na crijepu,
pogled na premršavu mačku što se šulja prema raskršću
i još brdo složenih crijepova što se prostiru...
toliko toga sam prespavala!
ne treba se sada stidjeti nesanica,
kao niti izbrojenih sazviježđa na nebu.
između gore i dolje sam ljubav.
svemir je poslao mehaniku pomrčine u trenutke ulica.
lovim mrežu poput niti dima.
nepotrebno je biti u stisnutom grču.
slobodu si daješ, slobodu si oduzimaš.
sanjaj sada dragi putniče i putuj
u malo neizvjesna mraka koracima sigurnih đonova.
otpij gutljaj pjenušave bazge
prostiru se blagodati drevnih mirisa.
sve je teško u otkrivenom vremenu!
biti sam. biti zajedno. biti u miru
sa svrhom starih ovisnosti koji otrešaš
kao čisti pepeo, potreban čak i brašnu.

LICE MJESEČINE

pisala sam ti na mjeseci
ili je mjeseci pisala meni o tebi.
trudila sam se u kružnici vidjeti jasnu sliku,
sparina je poslala potop kiše.
cigareta za cigaretom dim i mrtav satelit.
ni na nebu na cesti - pogledaj što sam pronašla,
na vrhovima utrnutih jagodica izrezanih prstiju
smrvljene ostatke nježnosti i bola.
ciganka mi je davno gatala, kroz smijeh u prolazu,
upozorila me na tebe, skidajući mi navodno urok s dlana ruke.
tebe sam sanjala, prije nego što sam te u stvarnosti susrela.
probudilo me tvoje lice mjeseci ili mjeseci sama.
pisala sam ti pisma i spalila sam ih sva u limu pod oblacima.
krećem se ni na nebu ni na cesti.
manjak sna, iscrpljenost i čudna vjerovanja, svašta...
ne mijenjaju se činjenice mrtvog satelita, niti sjećanje na san,
ali ništa to sve ne znači niti jezik niti slova,
cijelo dugo vrijeme si šutio o tome i pleo mreže
bio si svjestan kako te bezuvjetno volim.

KIŠA U NASTAVCIMA

I

zvuk zastoja u prometu.
čaj od mente i med.
u kafiću se stišala Thank you.
nisam više sigurna kako se zove taj oblak vani.
u potpunosti je izgubio oblik.
sprema se kiša.
grad je potpuno poludio.
promatram ga kao životinju.
iz jednog kafića na Trešnjevci.
mijenja se čitava vizija postojanja.
u nekoliko sekundi zahladilo je značenje ljeta.

II

voljela bih pasti kao kiša, kao jedna kap kiše
na vrh nečije cipele i u potpunosti se raspasti
ostaviti iza sebe samo mokar trag
zbog svega što nosi ravnodušnost
progutane svakodnevice
u kojoj je jedino prihvatljivo stanje skupljanja.

III

romantično je zajedno pokisnuti
baš to nikada nisam voljela
niti u paru niti u neparu.
ali ima nešto u ukrcavanju u tramvaj,
u posljednji trenutak,
prije nego što se prelomi nebo,
ima nešto ushita u uspjehu
da se sačuva suha koža dugih rukava.

IV

prisiljena sam čistiti stvari,
sloj po sloj od znakova postojanja.
priroda samo pusti kišu kroz oblake,
ne ulaže pretjerano puno napora.
samo pruža otpušta i napušta
i kako onda iskreno mrziti kišu.

V

ogulili su se prostori sjećanja
poput slojeva luka nakon čišćenja.
u sredini nije ostalo ništa
ili je ostala potencijalna mladica,
ovisi kako se gleda na promjenu.
u svakom slučaju suze su mi na podočnjacima,
poslije luka pirjati će se meso na tavi:
uskratio si mi smijeh,
10 uskratio si mi toplinu na licu,
uskratio si mi sjaj u zjenicama.
vani pada kiša koju ne vidim.
u ovom prostoru nema prozora.
vani pada kiša koju ne vidim ali ju čujem,
dok u skladištu sama slažem robu iz kutija.
razmišljam o mačkama,
nikako se ne vezuju uz ljude već uz prostore.
kiša pada sve glasnije i ogolila su se sjećanja.
pomislim kako bi se mačkama
jako svidjele sve te prazne kartonske kutije
koje se nemilosrdno uništavaju i bacaju.

IZMEĐU VODE I KAMENJA

sada znam kako je more krivo za sve.
i nije dovoljno rukama sakupljati vodu i kamenje!
more je more i ne može me iscijeliti od tebe.
pratila sam suze Svetog Lovre kako se cijede niz nebeske obraze.
gorila sam s tim munjama i bljeskovima i utrnuo mi je vrat,
kojeg nije imao tko izmasirati pa mi je tek onda bilo mučno u grudima.
danas čekanja ubijaju ljubav, a čežnja je smiješna i zastarjela pojava.
more će i dalje ostati more baš kao što je postojalo i prije,
puno prije nas nespretnih ljudi što su uspjeli poslati dronove na nebo.
ovo nije još jedna pjesma u nizu. more ne može zamijeniti tebe,
tebe, živoga od krvi i mesa, sirovog i nježnog.
takvi poput tebe se više ne rađaju i ne stvaraju.
znam to svaki put kada uronim u tvoje oči.
ne mogu izroniti van ista.
želje prolaze kroz tri sita,
želje klize niz nebo kao suze Svetog Lovre,
želja se odrasli ljudi odriču samo tako,
baš kao i užitka promatranja astronomskeg fenomena,
u dobrom društvu, na ležaljka uz hladnu craft pivu
u zajedništvu bliskosti, u samoći svojih unutarnjih prostora.
želja se odričemo samo tako u svemiru svaki trenutak svakog dana
postajući kamenje izbušeno vodom.

A N A M A R I J A M U T I Ć S A R I Ć

CRTICA O PAČIĆU I DRUGE PJESME

(izbor iz najnovije produkcije)

CRTICA O PAČIĆU

oprosti mi ako odlutam
dok mi čudesnim ručicama
obgrljevaš kosu žustro
kao da sam ti
tek danas postala majka
a već sutra
prestajem biti

HORNY GOAT IS HORNED GOD [META(BI)CIKLIRANJE]

Danas sam jako inuksuk!

patnica

n

a

jogi

n

a

zločesti kozlič

već

sutra

dva bicikla na tandemu

Drž se ja!

Sad će Bog!

PITKA NJEDRA

laktacija postane zažaljena draž
kad mi tvoja usta
puna rana
udare na iznurene grudi

kao uspomena na glad potomka
divljeg poput
mladog izdanka smreke

POTKA

imam te u želucu neko vrijeme
ali postojiš samo
kad
zaiskri **čućanje od smijeha**
ili **slabost**
kojoj se može leći u krilo i plakati
kad
dočekam **ikakvu formu** koja te drži
dok od dijaloga **postaješ ushit**

a kad se izgradiš
otkinuvši dio mene
postaneš li bol
ja ostajem tek
polovična prilika

RASAP

napipaj zebnju
nikad dočekanog bujanja
u mojoj

u

t

r

o

b

i

*misao na svu nejač koju sam ti
htjela izroditi*

a nisam

ćuteći

da imam krvi

taman

za posljednji pokušaj

B O N O C V I T K U Š I Ć

PLAVA KOŠULJA APATRIDA

(izbor iz rukopisa¹)

JUSTIN VERNON

Vrabac ne podliježe dohvaćanju
Za razliku od zavjese privezane za karnišu
Vrba se razlegla kao oronulost
Koja guši spokojno dočekivanje sutona
Dolazi samo za zakočene u sjećanju
Na nježnu tiradu koja bolje da nalikuje vijećanju
Justine nema vrane čije su noge stamene
Niti je ovdje zlogukost ikoga susrela hodajući makadamom
Možda je još samo bunar izvor nepresušne sreće
Ali ti to predstoji vidjeti kopajući

17

---

¹ Rukopis *Plava košulja Apatrida* nagrađen je u kategoriji neobjavljenih rukopisa mladih autora do navršene trideset i pete godine života na Pjesničkim susretima u Drenovcima te će tijekom 2022., u sklopu drenovačke biblioteke, biti objavljen pod navedenim naslovom.

Blažena odmaknutost od drugih, ali kako ćeš onda doći ono za čime žudiš?
Good times for a change, a iz mene se ipak pomalja negativnost koja zatire sjaj
kave uslijed pečenja.

Regal pogodan za nahrupile obiteljske fotografije.

Poroznost lica, bicikl po kojemu su ispisane nadmene poruke, žut poput latica planinske arnike.

Na fotografijama svi egal.

Pod svjetlima ulične rasvjete, kapljice se kiše igličasto odraze i time još težim učine pokret zupčanika sata.

Šiljasti luk svoda

Kao brada suprotna onoj Stanoja Jovanovića.

Luster koji su razbila dvojica bratića

Jedan bliži pozitivizmu, drugi humanistici.

Razbili su ga ponukani udarničkom naravi njihovih forehanda.

Tada nisu anticipirali suprotnosti njihovih pogleda.

Pronicljiv pogled, bijela košulja, blagi dermatitis iznad obaju obraza.

Skrušen pogled, pod privolom obučena crna košulja, izostanak dermatitisa.

Sijevanje, razgovor o grafenu, zakrivljenosti vremena i prostora.

Smrt, pas mješanac, pogrдно funjara, uškopljen poput tigrova u Indiji.

Ona je vjesnik življenja u prošlosti,
davni dodir na klupi.
Ona je mreškanje nosom,
dim vagona što vodi tamo gdje ne postoje pritisci.
Ona je koketa,
zavodljiva turbina što pokreće osjećajnu vodu.

A N D R E J   Đ E R A J

MEHANIČKA TIPKOVNICA I JOŠ TRI

(izbor iz najnovije produkcije)

MEHANIČKA TIPKOVNICA

S tvornički ugrađenim plinom

Bilo bi krasno imati naslov poput ručno ugrađenog plina,
ali njezina tipkovnica jednostavno nije pripadala tom širem i praktičnijem krugu
mada sam htio nekada

imati tipkovnicu oblikovanu ljudskom rukom, no moju je oblikovao netko
drugi, nešto viši ili niži od nas

nikada nisu pisali o visini bogova da bih mogao točno reći

(barem nas konvencionalno obrazovanje uči da mnoštvo, visok, nizak
ne može biti egzaktno i kako to nije dobar pokazatelj nečijih fizičkih
karakteristika)

Ali znam da sam krvario radi nje i da takva bića mogu biti oblikovana samo
tvornički bez pogreške ljudske ruke, jedina greška moje tipkovnice je njezina
potreba da bude i tipkovnica drugih, tipkovnica trećih, nekada čak i kad
može biti samo moj tipkovnica,

ali valjda je to problem mehaničkih tipkovnica
previše su svete da bi bile božanstvo samo jednom paru ruku

KONCEPT JEDAN

Teško je zamisliti gotovo djelo bez pokušaja
Teško je zamisliti gotovog Picassa bez poremećaja
Teško je zamisliti slobodni stih bez barem 150 riječi

i

glupog komentara kako je broj jedino ne poetski u tvojim riječima

i

strašne akutne boli koju šalješ na listu papira
Oh kako smo mali, sva naša bol stane na običan list papira
Ako je glupi broj sve što mi imaš reći, gotovi smo
I imam moralnu obvezu reći ti da je ovo sve

Koncept

kojega možeš spaliti na lomači
ali on je i dalje 94 kao i Utjeha kose

SUGLASNICI

Kakvi su osjećaji kad ih pomiješaš

s

ELITom boja?

Crvena

Žuta

Plava

Primam dvanaest kružnih udaraca

i ne želim priznati da su ljubav, nada, povjerenje, krv i navika
postale samo crvene elegije na nekada blijedim,

gotovo aristokrati natopljenim zeleno plavnim venama koje skrivaš

u

tankoj, nedovoljnoj toploj sivoj majici, prugastim hlača i crnim čarapama
zbog kojih se osjećaš kao dovoljno žena.

A ja samo želim ove plave leptire proživljavati s tobom.

NE PIŠEM VIŠE

Prozvan ili prozan
Ne, nisam prozan
Ništa više nego prije dvije godine

Ah, prije dvije godine
Kad je i AD bio dovoljan da uđe u hipovitaminozu
Dvije godine kasnije
Dvije godine ne uzimanje vitamina kasnije

Ali što ću, majko
Sad imam prsten i nije ni bitno
Ma bitno je, sine, bitno je
Ali majke ne sudjeluju u stvaranju poezije
Zbog njih nas boli kasnije

Kad si zadnji put čitao?
Ma ništa novo nije izašlo

25

Kanoni nisu dobar format za Tik-tok
Ali ja volim kanone
Ali budi sretan jer ne živiš u vrijeme kanona jer ga ne bi znao napisati
Možda je do vremena
Kakva je godina, i dobro je

Ispovijest mangupa
Mhm
Više kao Ispovijesti.com

Hiperprodukcija uz hipovitaminozu
Barem jedan kanon zadržavamo
Jer ne daj Bože pjesnika koji uzima dovoljno vitamina

CRNO NA BIJELO

(izbor iz zbirke poezije)

CIJENA ŽIVOTA

Savladavam stube
dok zgrada još spava;
strašan puca pogled,
a puca i glava.

26   Odgovor blizu,
a asfalt i bliže,
na sastanak zadnji
ja ranije stižem.

Tek žao mi jer će
za plaće ne-veće
utrpat u vreće
života mog smeće.

MIRIS ŽIVOTA

Ja kad suknem zlo iz crijeva,
obroka mog skromnog pljeva,
proširi se oko mene
miris sjete, uspomene.

Bogu valjda nisam mio,
u govnama vazda bio,
pa dok sestra pere mene,
mene peru uspomene.

POLITIČKI (NE)KOREKTNA
ili
PREDRASUDI TI PRESUDI

Svima neka isto sude,
pobijedimo predrasude.

Ako su vam slijepi lijepi
(samo jer su, eto, slijepi)
ne budite i vi slijepi;
možda bi, da vide sliku,
smijali se vašem liku,
buljili u ogledalo
ko što u njih bulje stalno,
i još toga ohoho –
ne čini ih dobrim zlo.

28

Napustimo teze lude,
odbacimo predrasude.

Paraplegik, uzmi i to,
i sad može primat mito,
podle misli svijetu slati
da se osjet i ne vrati.
Možda bi tek surov bio
kad bi téži prkosio,
pa tukao mnoga lica
da izađe iz kolica.

Dobro gledaj svak šta nudi,
pa presudi predrasudi.

A kad vidiš bezrukoga,
od rata sva sakatoga,

ne plješći što pljeskat ne zna;
možda zna za onaj rez na
grkljanima.

Je l' pružo muke?

Krvave je l' imo ruke?

Bi li opet išo klati

ekstremitet da se vrati?

Svima neka isto sude,
pobijedimo predrasude.

SIGURNOST I POVJERENJE

Ovog me je mjeseca –
mene, čestitog i uzornog građanina, redovitog platišu i
savjesnog vozača Zastave,
mene koji svoju krv dragovoljno dajem od '91. –
dakle, mene je,
i to samo ovog mjeseca,
po drugi put gnjavila policija.
„Kako to da imaju vremena za osobe poput mene?”
prirodno se zapitam.
„Bit će valjda stoga što su dosad već pohvatali sve
kriminalce, pa da...”
To zaključim te se istog trena osjetim sigurnije.

ČOBANSKA

Stade čoban sred kamena
mislit je l' mu život mio,
živi l' život od znamenana,
kako bi mu drugdje bilo...

Učas vidi neke škole,
kravate i skupa kola,
ljude koji ga ne vole,
propuštene hladne zore.

Upozno bi načelnika,
poziro za puno slika,
upravljio bi tuđim radom,
smatrao sve svojim stadom.

Odbacio sve bi malo,
ne bi mu do braće stalo,
čuvao bi svoje novce
ko što sada čuva ovce.

Jelo bi mu omililo,
salo kosti sve pokrilo,
duša bi mu mjesto pjesme
voljela što čestit ne sm'je.

Sve ga oko srca stegne,
umalo na pašu legne,
poželi tad kruva suva –
zato čoban ovce čuva.

SLUČAJEVI DOKTORA ZA GLAVU – SLUČAJ 1.

Priznajem, doktore, kriv sam ja, neka,
nije mi dobro, uzimam lijeka:
pilula mala – mirna mi glava,
žuta i plava da mi se spava.
Čvrsta mi košulja, sužnje sam biće,
slabe jer imam psihe mišiće.

Kriv sam sve, doktore, krivi i oni,
cimeri moji, druzi u boli,
krivi i zidovi meki i bijeli,
zato smo tu – tako smo htjeli.
Samo se, doktore, ne pravi fin:
i ti si ovdje – to znači KRIV!

FILIP MARKOVIĆ

KADA ODEM U BOSTON

(izbor iz najnovije produkcije)

STRANAC

htjeli bismo ići na plažu
“la playa” - kažeš
i zaključiš kako je
španjolski dobar jezik
za snalaženje u prostoru

što ćemo na plaži - ne znam,
sunčati se nećemo,
sunce je na jugu jako,
a naše su kože svijetle,
ne pokazuju put

put do plaže ne znamo,
ne znamo lokalni jezik,
što se ovdje jede,
koje će nas sintagme
odvesti na zahod

zato plaža nije ni bitna,
ono što si nakanio
možeš učiniti i na asfaltu,
na cesti do plaže,
revolverom ili rukama

RACINE, BEDRA

ne znam hodati u ravnini,
trljanje bedara
ostavlja miris spaljenih
dlaka na preponama

tragom tjelesne geografije,
shvatim razlog svog teturanja:
moja su bedra – strast i sramota,
pojmovi koji me pokreću
ne govoreći kamo idemo

ostavljaju me na krivini,
strastveno i sramotno,
promatrajući me
iz neugodne blizine penisa,
na otvorenom prijelomu
života

KADA ODEM U BOSTON

čajanke bez čaja
najbolje su čajanke,
unaprijed upozoravam:
žalit ću se u šest točaka
ako nemate šećer
ako nemate limun
ako nemate kekse
ako nemate lipe u dvorištu,
ako ispod njih ne sjedi majka
ako se pri povratku ne budem sjećao
kamo se vraćam,
tko će me tamo ljubiti,
sipati vodu iz slavine i govoriti
„evo čaj i pij, pij dok se ne ugušiš”

KIPAR

jasno se zaključuje:
'to je tijelo plodne žene'

na ručke će položiti ruke i reći:
'sada imaš spolnu bolest'

sljedeći susret bedara
bit će nepotpun,
svjesno spuštanje pogleda
i opet zaključak:
"izgleda da je ovo salo bolesno"

venera, venerologija i ja:
tri skulpture u mekanom vapnencu

ODRASLOST

kuham

ono što nedjelju čini radnom

statistika kuhanja:

ne znam kuhati,

nula od nula pokušaja

svaki od svaki put

tjestenina je ostala u trgovini,

sir u kravi,

posuđe tamo gdje već je

pa me je strah

jer subota je navečer,

a ja -

zalijepljen na dno lonca

kao penne rigate,

povraćam

SINIŠA MATASOVIĆ

JUČER, DANAS, SUTRA

(izbor iz najnovije produkcije)

SIGNALI

38

Vid sam zadnji put
Kontrolirao prije petnaestak godina,
Moguće i dvadeset.
Dioptrija mi je već tada
Bila u banani,
Kako neće danas.
Mailovi, messengeri,
SMS-ovi, Viberi,
Kukci-žapci...
Ujutro pošteno niti ne
Podignem roletne,
Već se nekog jarca hvatam
Na mobitelu.
Mobitel kao
Suvremeni rokovnik,
Mobitel kao
Suvremena aktovka,
Mobitel kao
Kompletan ured.
Zvoni, bruji, zuji, piskuta...
Signali za ovo i ono,
Za ono i ovo,
Signali, signali, vandali
Za fizičko i mentalno zdravlje.

Zaslon mobitela
Titra, blješti.
Okolo se privikava.
Neću dugo,
Obećajem si,
Samo da još vidim ovo poslano
Od ovoga, onoga.
Pet minuta,
Maksimalno sedam.
Četrdeset minuta kasnije
Protežem kičmu,
Kobeljam se van ispod pokrivača.
Napokon podižem roletne.
Kolaps.
Sunce, oblaci, magla...
Sve mi je isto.
Šok.
Privremeno sljepilo.
Ćorav ko ćorava čaplja.
Od doručka vidim ručak,
Od ručka večeru.
Jednoga dana
Liječnici će samo
Slegnuti ramenima,
Naškrabati nešto reda radi
U pripadajući obrazac,
Spremiti me u sanduk,
Zatvoriti ga.
Nikada ih nisam volio ili ne volio,
Preferirao, nazivao,
Prezirao, mrzio,
Stvarao mišljenje,
Zaključke, predrasude.
Nisam o njima mislio uopće.

Naprosto nisam želio znati
Što mi imaju reći,
Naprosto me ne zanima
Čuti bilo što unaprijed.
Odbijam proročanstva,
Predviđanja sudbine,
Saznanja o bilo čemu.
Naprosto nisam taj.
Rikunut ću jučer, sutra,
Od nečega, ničega,
Mora se jebiga.
Naprosto sam ih izbjegavao,
Sve osim nje dok je još bila
Studentica medicine,
Uspješna,
Vrela i smjela, zgodna,
Privlačna,
40 Nenaviknuta na pjesnike
Koji imaju mišiće,
Ponešto para, smisla za humor
Šarma
U istom paketu,
Nenaviknuta na pjesnike
Općenito.
Ti nisi čovjek,
To nije istina
Ti si prevara, opsjena,
Kladim se,
Ti si vampir, vukodlak,
Izdanak izumrle vrste...
Krenula bi tako s pričom
Pa nakratko zastala,
Vršljala dlanovima i prstima
Temeljito po mome tijelu:

“Hm, ovdje imaš nešto čudno
Oko pupka.
Pa i ovdje ispod
Mi je nešto sumnjivo...
Hm, ne, ne,
Ne sviđa mi se to nimalo.
Osjećaš li u zadnje vrijeme
Kakvo zatezanje u žilama,
Trza li ti se očni kapak,
Vrtoglavicu...
Zuji li ti u ušima?
Pa i ova izraslina skroz dolje...
Čekaj da bolje opipam.
Možda bi trebao...”
“Pusti, ne diraj,
Bacit ću se kroz prozor,
Glave mi.
Nju ću prvu otkinuti
I baciti ju susjedovom cucku!
Kog vruga čeprkaš,
Pusti me!
Svi ćemo jednom krepat...!”
Dreknuo bih,
Kasnije bi mi bilo žao,
Zagrlio bih ju i pomazio
Pomirljivo,
Blago,
Ondje gdje najviše voli.
Nemojte si utvarati da
Ste u stanju pogoditi gdje.
“Jesi za još malo”,
Šapnuo bih joj i
Nježno ju gricnuo za uho
To je uvijek palilo,

To uvijek pali,
Napokon bi me
Prestala smarati,
Odustala bi od priče,
Promeškoljila se i okrenula
Onako kako volim,
Onako kako je već
Otprije navikla
Da volim,
A možda je i sama voljela.

JUČER, DANAS, SUTRA

Jedina neizvjesnost
Koja ti se danas može dogoditi
Je da prijateljima i
Poznanicima rikne baterija
Na mobitelu ili nekom
Sličnom suvremenom govnu.
Ako napišem samo mobitelu,
To će praktički već sutra
Novim generacijama biti nerazumljivo.
Tko zna kako će se zvati
Uređaji putem kojih će međusobno
Komunicirati za dvadeset,
Trideset, pedeset godina...
Bolje da ne nabrajam dalje.
Moguće da se tada više
Uopće neće niti raditi o uređajima,
Moguće da će ta riječ "uređaj"
Tada biti suvišna i zastarjela,
U najbolju ruku smiješna
Relikvija prošlosti.
Nekada prije,
Ne tako davno,
Sjećam se još iz vlastitog iskustva,
S ekipom bismo se dogovarali
Za nogić, izlaske u grad ili
Obično dangubljenje
Otprilike na način:
"Vidimo se u četiri kod sata,
Kod tri oraha,
Ispred Dejanove kuće,
Ispred trgovine,
U parku kod škole..."

I onda njega, nje ili njih nema.
Pet minuta, deset, dvadeset, pola sata.
Razbijaš si glavu i misliš:
Gdje su dovraga, gdje su...
Da im nisu starci zabranili
Izlazak iz kuće,
Da im se nije žena/muž zainatila,
Da im nije dijete završilo na hitnoj...
A danas...
Danas će već sutra postati jučer,
Danas će već sutra ostati,
Ostati...
Zaboravljeno

ROLETNE

U pola pet ujutro
Moji prijatelji spavaju
Većina ih spava
Jedva tu i tamo
Pored izdvojenog imena
Svijetli zelena točkica na zaslonu
Znak da je čovjek
Ili njegov mobitel budan
Možda laptop
Ujutro će se razbuditi
Protrljati oči
Pa još onako sneni u krevetu
Prije negoli podignu roletne
Skrolati gore-dolje po mobitelu
Navodno pametnom
Još malo pa će im isti ispeći jaja
Skuhati kavu i
Umjesto njih
Poševiti bračnog druga
U slobodnoj vezi
Razumije se
Danas se samo kaže bračnog
Nitko se više ne zaručuje ni ne vjenča
Skoro nitko
Pokvarit će oči
Tako svakoga jutra
Prije nego podignu roletne
U pola pet ujutro
Moji prijatelji spavaju
Većina ih spava
Sutra popodne
Nakon svega ovoga iznad nabrojanog

I uobičajene, glupe
Prijepodnevene rutine
Ponovno će zaglaviti na
Pametnom telefonu
Ući na društvene mreže
Netko će staviti fotku i reći:
Naslovnica moje nove knjige
Svi drugi će uzvratiti:
Bravo
Čestitam
Jao divno
Savršeno
Čestitam
Čestitam
Čestitam
U svim drugim državama
Netko treći će staviti
46 Naslovnicu svoje knjige
Prijatelji
Virtualni doduše
Uzvratit će mu
Čestitam
Bravo
Čestitam
Čestitam
Odlično
Divno
Čestitam
Sjajno
Wow
U pola pet ujutro
Moji prijatelji spavaju
Većina ih spava
U to isto vrijeme

Na trećem kanalu
Nacionalne telke
Jedna sredovječna glumica
U filmu o
Sredovječnoj profesorici drame
Na madridskom univerzitetu
Propitkuje svoj život
Ostavlja muža
Drugog po redu
Nevjenčanog također
Prvi je kihnuo
Od srčanog udara
Počinje se zabavljati
S mladim studentom
Doživljava orgazam
Više orgazama
Onoliko orgazama
U jednoj jedinoj sceni
Koliko nije doživjela ranije u životu
S obojicom prethodnih
Izvija se, drhti,
Uzdiše
U pola pet ujutro
Moji prijatelji spavaju
Većina ih spava
Ima i psa ta glavna glumica
Nekakvu pudlu
Jesam li već spomenuo da
Ima i psa

LUĐAK

Povremeno bi
bilo lijepo
Ispružiti se nasred ulice
Noću dok prometa
Gotovo i nema
Raširiti ruke i noge
Izvaliti se na leđa
Pogled uprijeti do zvijezda
Brojati ih jednu po jednu
Pa malo dvije po dvije
Usporiti
Zastati
Prestati brojati
Zažmiriti
Progledati
Zažmiriti
Progledati
Naviknuti oči na dubinu
Svemira i želja ondje posijanih
Zadržati ga.
Žive li želje dulje nego
Njihovi vlasnici
Koji su ih gore posijali?
Mogao bi se zamisliti
Dok ti prilazi prvi automobil
Nakon pola sata pustoši i mira.
Iz daljine se napadno čuje
Trošenje guma po tamnom
Asfaltu
Dok je još udaljen dalje od kilometra
Zvuk postaje glasniji, razorniji
Približava se

Vozi otprilike 75 km na sat
Dozvoljeno je 60
Naglo usporava
Duga svjetla zamijenio je kratkima
Zaobilazi te
Ipak staje
Produživši još nekoliko metara
Izlazi iz auta
Taman da će ti opipati bilo
Shvati da si živ i budan
Spokojno ga gledaš
Osmjehneš se
Potvrđuješ mu da si živ
Sprema natrag mobitel u džep traperica
A već je bio spreman
Nazvati policiju i hitnu
Unezvijereno zavrti glavom
Upita te:
Gospodine jeste li dobro?
Savršeno, nikad bolje,
Odgovaraš mu i to zaista i misliš
Dvadeset pet mu je godina
Maksimalno dvije plus-minus
Ni ti u njegovim godinama
Ne bi znao izustiti ništa pametnije od:
"Pa što vam je, što se desilo?"
"Ništa, ništa, samo ležim."
"Samo ležite?"
Upita još jednom za svaki slučaj
"Samo ležim",
Potvrđuješ mu dodatno
Ono što je toliko očito kao
Dva i dva
Usput pomisliš:

On je jedan od onih koji
Tri puta provjeravaju bravu
Prilikom izlaska iz stana
Nakon što su zaključali vrata
Okrenu ključ, odmaknu se pa vrata
Pritisnu ponovno
Uvjere se da je sve dobro
Odmaknu se četiri koraka
Pa se još jednom za svaki slučaj
Vrata
Taman da će ju pritisnuti opet
Obrecnu se
Suzdrže
Kažu sami sebi:
"Sve je u redu
To rade samo luđaci
Sve je u redu
Ja nisam luđak
Ja nisam luđak
Ne, nisam
Sada ću se samo odmaknuti i
Nastaviti putem kojim sam pošao
Sada ću samo nastaviti dalje."
Učini korak
Minimalno se odmakne
Okrene natrag i ponovno ju stisne.

ŽGANCI

Baba je žgance
Otkad pamtim
Miješala
Uvijek u istom loncu
Drvenom kuhačom
Također uvijek istom
Znojila bi se uz peć
I miješala, miješala
Podlakticu je razvila snažnu
Kao Mike Tyson
Taj je znao mlatnuti
Znala bi i baba
Ali nije htjela
Tek dvaput
Lagano po turu
Tijekom cijelog djetinjstva
Jednom sam joj nehotice
Prevrnuo teglu s
Omiljenim pelargonijama
I prosuo zemlju po betonu
Tada je zemlja za cvijeće
Bila skupa
I imala vrijednost
Danas ju nitko neće ni džabe
Danas ljudi ne siju ništa
Drugi put sam opsovao velikoga sveca
Kao da se netko tuđi ušuljao
U mene i progovorio
Bog mi je svjedok da nisam htio

Nakon dvadesetak minuta
Žganci bi se zažutjeli kao

Nacionalni dres Brazila
U najboljim danima
Pelea i Ronalda
Onoga pravog
Brazilskog
Razumije se
Bucmastog i prepunog vica
Ne one ušminkane
Portugalske primadone
Naposljetku bi lonac
Prenijela do sudopera
Močila svako malo žličicu
U vodu i kidala ih sebi i djedu
S kuhače
U veliku zdjelu
Nama djeci zasebno
Svakome u svoj tanjur
52 Mast kada zacvrči
Prsnula bi odozgo po
Žutom bogatstvu
Uz njih je servirala
Jednom sir i vrhnje
Drugi put preprženo zelje
Treći put hladan grah od jučer
I čovjek je bio sretan

G O R A N M I L A K O V I Ć

LJUDIMA NE TREBA LJUBAV

(izbor iz najnovije produkcije)

TRI ZNAČENJA FUGE U ŽUPANJI

trava izvlači fugu u vremenu
johann sebastian bog sklada
a kod kratkotrajne fuge
osim u bijegu
osoba je nemirna i zbunjena

za takvo ponašanje kažu leksikografi
nema tjelesne osnove

fuga se odglazbila

u vazmenom tjednu ribilovno društvo
na središnjem gradskom trgu
dijeli udice

NESTVARNA DJEVOJČICA

čitaš njenu pjesmu
kao da skrštenih ruku
razgledavaš silovanje unatrag

vraćaju se prožeti spolom
dječaci iz mračnih pozadina

gdje da sada pobjegne
čim se rodila već je bila
nespremna za smrt

u svakom ljudskom dobu
budu uvijek dva noža
po suknji stanovnika

54 draga marija čudina

RUŽA DUHANSKA

šabanu šarenkapiću

tvojim jezikom
da mi grlo gori

šupljim srcem
bogu na aplauz

šabane dušo
ružo duhanska

ružo drznovena
dušo damaskijo

pobuno mala

DRON

+++

drone naš
koji jesi na nebesima
i jedno si stakleno oko
ali pravo
što sve jednako vidi
foke pod ledom
ljude u japankama
palme na samrti
i mene malo

zašto svi moji prijatelji
žive bolje od mene

56

u mojoj sobi knjige
stoje u kutijama
a u susjednoj puna lijekova
mama hrče

jebena rosa luxemburg
imala je policu s knjigama
u pruskom zatvoru

a ja imam pola tumora na mozgu
i kolut selotejpa na plućima

i posvuda u papučama hodam
kao ivo pogorelić
drone moj

drone moj zašto si me ostavio

+++

onaj stih iz pjesme how soon is now
ja sam uvijek pjevao

i am human and i need to be lost

to je za razliku od originala
poezija

ljudima ne treba ljubav
ljudima trebaju ugljikohidrati

drone moj

+++

primam oblike krajolika
u kojem se krećem
postajem ravan sve ravniji
ravan sam kao zelen tepih soje
iz kojeg mali traktor bez kabine
viri

postajem plitak sve plići
koža mi na peti postaje sve tvrđa
ne cvjeta u meni više krv

egipćani su i grčki liječnici
tvrdili da je starost posljedica
smanjivanja srca
koje da svake godine gubi na težini
oko dvije drahme

dron se s time ne može složiti
jer je vagao staračka srca
pa utvrdio da nisu ništa
lakša od mladenačkih

GOLUB

ubio sam jednom
slabijeg goluba

pomalo neodlučnog
iz srednje milosti

koja se tek pri dnu
udarca kvari u krv

klaao sam površno
hladan kao flauta

što je bio glup
što nije odletio

58 ubio sam jednom
goluba na rehabu

od krila

PLJESKOTEKA

staramajka za sto eura
mjesečno radi u kiosku
u pljeskoteci

jednostavno odbacuje
slikarski postupak

mogla bi mi biti ničija
djevica marija

pljeskavice hirotoniše
malo salate bunar znoja
jedna međutim kap sna

KOLIBRI

negdje na periferiji zagreba
na prvoj godini fakulteta

ulazim u sumnjiv objekt
da kupim malo droge

pola vulkanizer pola striptiz bar
a sve ostalo duša

MARIJA SKOČIBUŠIĆ

POVUČENA PJESMA

(izbor iz najnovije produkcije)

BIOGRAFIJA

Stojim na mjestu

Činjenica:

Zaglađena i poznata

Češće nalikujem osobi

Nego uređenom sklopu slova

Utvrdujem

Područje nove privremenosti;

Ako se odlučim za predanost

Možda i pretpostavim

Način za pomak

KOLIČINA SLOMLJENOSTI

Domet čitljivosti tijela

Polazi od ograničenja

Svaki nadolazeći pokret

Dio je putanje za pokušaj;

Još jedan

Od kotrljajućih

Prijeloma udaljenosti

Do odredišta

Često zaboravljam

Svrhu vlastite ispisanosti

Kad nijedna riječ

Nije samo moja imovina

ŽRTVA

Već je postalo jasno;
Svaka nadolazeća pjesma
Pristupa s ruba objašnjivosti

Tema skače
U naletima
I zahtijeva biti ispisivana
U nedogled

Jedino što preostaje je
Nastaviti
Pretpostavljati mjesta ugone

Priča je negdje iza ugla,
Samo je treba uhvatiti

NEZAHVALNO DERIŠTE

Ovako se ponaša
Samo razmaženi tekst

Tepa mu se o poslušnosti,
A on u bijegu
Zadavi više od riječi

POTISKIVANJE PJESME

Razabirem korake
Za prići bliže
Pa namjerno zaobilazim
Poznati naziv

Zrak je čist,
Zato se
Isturi zanoktica

Uvjerljivo je zubima
Isprekidam
Na slogove

Preslagujem
Amo-tamo
Tamo-amo
Besramno protegnem
Duž ponuđenog prostora

Nadodam nekoliko zarez;
Vezivno tkivo,
Kavez za ostajanje na mjestu

Na kraju točku

POVUČENA PJESMA

Ustvari nema
Jasno određenih pravila;
Danas je jedan
Od pogodnih dana da se
Načnemo i pribijemo
Kvrgavim tijelima

Onda sam izvaljena odluka,
Lokva tišine
Na pričinim prsima

Još par
Tako zaležanih trenutaka,
Hihota i traganja
Za usuglašenim položajima tijela

66

Čupkam zanokticu,
Iščekujem
Početak izlaganja
Povijesti gomilanja

Podsjetnik;
Prema bilješkama,
Trebalo je doći vrijeme
Za rastavljanje priče
Na osnovne događaje

Kažem si, sutra ću

Radije pročešljam
Oskudni snop povjerenja
I sažmem vezivanje
U ovu sramežljivu laž

PISANJE PJESNIČKE LIRSKE POEZIJE

PISANJE JE OBAVEZA SVIH NAS U KOLEKTIVU

Danas, kada postajem Pjesnik
Dajem časnu pjesničku riječ:
Da ću marljivo čitati i pisati
I biti dobar Književnik;
Da ću voljeti našu samoupravnu lirsku domovinu
Socijalističku Federativnu Republiku Poeziju
Da ću razvijati stil i poetiku
I ideje za koje se borio Pjesnik;
Da ću cijeniti sve pjesme svijeta
koje žele slobodu i invencije!

TO NAŠE LIJEPO HRVATSKO M

Mjestimice, hrvatski jezik je mimohod.
Mističan kao misničke halje. Mračan
Kao mrlina. Mršav. Može bitno je mrežnica
Kod Karlovca, mrtvouzica na ustima
Njegovih mislećih govornika. Mnogo ih je
Mučenisnika, mudrih i u mrtvolovu.

Milostinja je misliti o masama na marihuani.
Ali su napušeni k'o mladež na molitvi!

Kako sam milosrdan čovjek tako sam mjerilo
Materičnog uvida u djetinjstvo.
Možda *jazika* Marovića,
Možda maloljetnika Majetića.

68 Svi oni koji briju na povijest, koji jesu mjerilo mudrosti
Maste se u mladom vinu, mlate manjine.

Mirobožje, taj mladi mjesec u svemirskoj mjenjačnici
Mijenja se za valutu, mjerilo je muzara.
Mužar je pak nešto drugo,
Prangija, stroj za stvaranje i proizvodnju mrtvaca.
Mrtvar je knjiga mrtvih, hrvatskim jezikom mišljena
U pjesmi.

Mudrici su posvećeni božici mudrosti, u Hrvatskoj
Je to Mavro Porečki. Mršav kako doliči mrtvacu
Maše mirtom. Monasi oko njega mrvicu su mlađi.
Kako dolikuje mjehuriću od misli.

U mome hrvatskome jeziku miriši na medenjake.
Mrštim se na masne mladenke, mazaste mačke

Motaju mi se oko mene. Mislim na to o tome.
Uživajući prekapati po prinosu rječnjaku i
Pravopisu hrvatskomu Ivana Branka Šamije.

Time sam rekao jako bitne stvari o egzistenciji.

NEMATI JEZIK

Nemati jezik smiješna je stvar u politici, u poeziji je *boh*.
Odrezao sam jezik, imam ožiljak, želim ga poštom, preporučeno,
Poslati predsjedniku pa premijeru. Jezik im želi govoriti. Kada
Ta crvena pečinska zvijer prozbori tajnica za odnose s javnošću čudit
Će se - lijepa riječ ne otključava vrata. Jezik će, pogan, biti
Nemiran, dugo nije pričao o tome kako su posvuda govna zelena
U zemlji, čak niti muhe ne stignu sve to pojesti. Uputit će mu
Pravu riječ k'o metak u čelo prije nego plane k'o žarki ilinštak.
Ali, za jezik takva kalibra potrebna je govornica. Bog je ionako, zna se,
Na čekanju da ga hrvatski biskupi poduče katehezi. Ima vremena na pretek.
Jezik premeće po ustima molitve ministrima, a ministranti mlate hostiju
S nutelom. Nutkaju je juncima i mrtvacima, samo treba zinuti. Blizu je kripta
Blizu je poljana blizu parkiralište za dostojanstvenike. Moj strpljiv jezik.
Gospođa tajnica kuca na vrata za podzemlje, a uvijek se pojavljuje
Ataše za kulturu. Ulupao je svu lovu kladeći se na poslovnik za
Rad pakla. Ljetna stanka sabora trebala bi nastupiti čim se
Formira odbor za hrvatski jezik koji je igrom slučaja nestao.
Čim skinu mantiju s dnevnoga reda eto ti premijera, primjerenije bi
Bilo reći – lijepog li mladića! Moj jezik luta po hodnicima kao
Mrtvorodenče. Ne može eksplodirati jer mu je pregorio fitilj,
Ne stigne mlatiti po praznoj slami kada zastupnici prikupljaju
Potpise za deložaciju Parlamenta, zemlja pod njim je, gornjogradska,
Puna katakomba. Predložio mi je, vratar, jezik pohraniti u arhivu.
To je kao da je sahranjen, ionako ga nema. Na plitici je ponuđen
Politici, jezikoslovci su ga normirali, izmjerili i odrezali. Pjesnici
Pričaju priče.

AUTOBIOGRAFIJA PJESNIKA

Imam 52 godine i, nažalost, prosječan sam pjesnik.
Usprkos tome neumorno pišem jer iza sljedeće pjesme postat
Ću najvažniji pjesnik hrvatskoga govornoga područja.
Zahvalan sam što me muza pogledala i udahнула nadahnuće.
Oduvijek sam pisao, već sa 16 godina obuzela me skribomanija.
Više-manje sve sam u dvadesetome stoljeću pročitao.
Ni na šta ne marim u poeziji jer ju preciznost ubija.
Moja je intimna želja biti vjeran sebi te si nastojim pobjeći.
Uzor su mi liričari koji znaju što misle i govore, a ne brljaju.
To što sam pjesnik znači da su roditelji negdje u odgoju pogriješili.
Kako volim pjesnike koji dotjeruju svoje stihove lickajući ljepotu.
Pisanje mi ne predstavlja otpor, ali oni pravi pisci kažu da
Pravo pisanje zahtijeva mukotrпно probijanje kroz riječ.
Zahvalan sam svakoj rimi i svakome tko je u svakodnevnome
Vidio svakodnevno, podučili su me promatranju za koje nisam sposoban.
Imam iza sebe tridesetak godina prosječne poezije i žarku želju
Za pronalaskom one prave pjesme. Želim biti čitan, ljubljen,
I, priznajem, taština mi govori Sanjine tebe vole veliki i mali.
Kako sam samo prosječan, intimno, želim da drugi pjesnici budu još
prosječniji.
Kada me pitaju o suvremenosti javno govorim da moji prijatelji pjesnici
Pišu nevjerovatne stvari. Što je istina, ne lažem, s poezijom liježu,
S njome se bude, nju žive, utkali su se u nju i to nikako ne može biti loše.
Na žalost, sa mnom i pjesništvom ne postoji takva bliskost. Zato
Najbolji stihovi me zaobilaze, ne osjećam intenzivno, što se primjećuje,
Previše olako pristupam svijetu, što je plitko, često se zafrkavam,
A prava poezija je duboka, a i kaotičan sam, što čitatelje umara.
Usprkos tome nadam se da poezija nije digla ruke od mene i neprekidno
Se nadam da će i mene jednom posrati sreća s dobrom pjesmom.

ISPOVIJEST PJESNIKA PRED PUBLIKOM

Čitanje poezije je entuzijazam koji svaki pjesnik

S vremena na vrijeme mora prigrliti kao što povijest književnosti

Voli spominjati one s biografijom. Pjesnik koji ubija, krade, za vjeru gine,

Pjesnik koji broji stope kao da od jamba i troheja ovisi otkriće

Soneta, pjesnik je uzvišenosti, snage i čistoće izraza. Ne možeš postati

Amaterski pjesnik kada je snaga tradicije uz tebe, poduprta rimama od

Kojih zastaje dah, od kojih svaki vladar drhti jer zna da poezija možda

Danas ne skida mu glavu, ali već sutra ga smješta u grobnicu povijesti.

Svaki dobar pjesnik, ritmičan i točan, namjerno izbjegava ponavljanje metra.

Tek toliko da unese živost i dražest. Dobar pjesnik ne frustrira se pred

Vremenom jer ono mu je saveznik, porazit će negativnu kritiku, duh vremena

I zlobne glasove. Nema kontradikcije, apsurdnosti i budalaština u lirici

Koja smjera na Olimp, Kilimandžaro ili neko slično veliko brdo. Velikanima

Samo veliko: priznanje, pamćenje, bogatstvo, pažnja, škakljanje, podilaženje.

On će duboko prodrijeti u suštinu stvari, vidjeti drugima nevidljivo,

Vrtoglavo se sukobiti s opasnostima slobodnoga stiha i slučaja, odškrinut

Će i najtajanstvenija vrata u sebi i bez imalo krizmanja

Upoznati sve u tim tajanstvima,

Svoje će traume pjevati jer on je svijet, svi ljudi, glas savjesti, etika i razuma.

Pozvan je urlati, plakati, cviliti, boriti se i bježati, on veći i manji od sebe i svih,

Ma koliko bio zavičajan ili prožet mukotrpnim životom on će naći način

Biti univerzalnim, aktualnim, višeznačnim, sveprisutnim i što se više otkriva

To će njegovi vjerni čitatelji biti svjesniji koliko je radikalna, eksperimentalna,

Konceptualna u svojim idejama da sve što posjeduje javno objavi. Sada on

Korača novim medijima, otkriva nespoznate mogućnosti, lampa je u noći,

Feral na moru, sunce na nebu, sjaj čiste poezije u svoje strukture usisava,

Najednom, sve futurizme, dadaizme, nadrealizme, vizualnosti, zvukovnosti,

Montažne postupke i sinkronicitete, sve što je napredno u novo u teoriji.

Kakav romantizam i simbolizam, sada niti ekspresija duše kolo ne vodi.

Samo razbijanje strukture, namjerno izbjegavanje značenja, redukcija ili

Akumulacija, intermedijalnost jer poezija mora biti aktualna. Mora

Govoriti o novom čovjeku, novom senzibilitetu, novim vrijednostima.

Ako je svijet fraktalan takva je i poezija. Pjesnik je samo medij, dar
Bogova prenosi vjerno, transmisija je kozmičke sile i njegov je zadatak
Biti uvijek na straži. Prisutan. Pravi pjesnik uči brzo, ono što su mu do
Jučer bile ptičice i sjebana sudbina sada su montažni postupci i izvedbena
Lirika. Pravi pjesnik na strani je manjina, ali brine za puls naroda, pravi
Pjesnik sluša bučne impulse koji ga preplavljuju, ali piše tako da ga svi
Razumiju, on objektivno prenosi, vidi. Zna, osjeća, on je referenca sam
Po sebi, on je poetička i fatička funkcija, uklopljen je u sve pore lirike,
Nije mu strano niti psovanje, kadšto može biti i socijalan. Hodajuća
Reklama za novi proizvod koji tek što nije objavljen na tržištu.

MOTIV TEME U PJESNIŠTVU

Pjesnik ima osobitu društvenu odgovornost prema lirskoj temi.
Nužno je razumjeti da tema mora odgovarati težnji hrvatskoga naroda.
Suvremene teme nemaju težinu poput običnih predmeta ili prirode.
Čovjek je uvijek zahvalan motiv za čitatelja, s njim se lako poistovjeti.
Teme pjesme neka su prepoznatljive, analogije razumne.
Modernizacija lirske pjesme nema smisla, ta nije ona IT sektor!
Potrebna nam je industrijska proizvodnja lirske teme i pjesme same!
Konkurencija lirske emotivnosti je poželjna, empatija mora postojati.
Poetske teme treba razvijati u duhu kulturnoga turizma: više neka je riba,
Otoka, baranjskoga kulena, štrukli i jedrenja, a manje depresije,
Sjebanosti, siromaštva, besperspektivnosti, smrti i svakojakog jada.
Defetizma u poeziji ne smije biti, zbijanjem poetskih redova teme
Neka procvjetaju veseljem, entuzijazmom, svekolikim narodnim
optimizmom!
Lirski motivi naše su bogatstvo, pravilnim korištenjem motivskih resursa
Poezija će povećati razinu serotonina u čitatelju. Zato je pisanje lirike
74 Od društvene važnosti. Na svakome je pjesniku zadatak usrećiti
Publiku i konzumente, jer time povećava i BDP zemlje.
Duhovne teme trebaju biti posvuda, hrvatski je čovjek duševno biće!
Nemojmo se zavaravati, iako je socijalizam u poeziji mrtav već 28 godina
Poetski komunisti vrebaju iz sjene, poput štakora. Zato treba donijeti
Zakon o lustraciji sljedećih tema: pobuna, revolucija, pravda, crveno.
Najbolje su one teme koje su svima jasne. Dosta nam je demagogije
U poeziji koja od hrvatskoga jezika čini nešto strano našem narodnom biću.
Poezija mora biti čitljiva, jer šta će nam jezično preseravanje?!
Da zaključimo, dakle, u duhu našeg zadatka u razvoju lirskih tema:
Hrvatska tema ne smije biti pasivna!
Hrvatska tema ima stoljetni integritet!
Hrvatska tema favorit je u turističkoj ponudi na eminentnim tržištima!
Hrvatska tema služi odgoju mladeži!
Hrvatska tema razvija nacionalni duh, misao i vjeru!
Hrvatska tema je naše je jučer, danas, sutra!

SVEHRVATSKI KONGRES LIRSKIH PJESNIKA

“Čuvaj se Daviča”
Vujica Rešin Tucić

Na kongresu naših pjesnika u prvi je plan iskrsnuo
Problem smanjenja proizvodnje pjesama. Usto, ukazano
Je na odljev pjesnika u druge zemlje. Sada irska
Lirika doživljava hrvatsko literarno proljeće. Po svaku
Cijenu treba spriječiti iseljavanje književnika!
Inflacija pisanja dosegla je svoj povijesni maksimum,
Nakon toga pred nama su samo crni dani, rečeno je.
Ukoliko izaberemo pjesnika za predsjednika vlade
Smanjit će se broj negativnih kritika na portalima.
Kada bi svaka vlast tako dobro pisala kao što govori
Naši pjesnici u Francuskoj ne bi morali pisati o *Mori*.
Na kongresu pjesnika, nadalje, istaknuta je uloga vodstva.
Podmetanje u lirici kratkog je daha! Sapunanje daske također!
Samo dobrim pjesnicima smješta tajna služba loše metafore.
Ciljanim djelovanjem uništava ritam i reputaciju izraza.
Gospoda pjesnici morali bi znati da u demokratskom društvu
Nema mjesta defetizmu. Policija kada dolazi po njih uglavnom
Hapsi slabo pisanje, satiričan duh te ironijsko lupetanje.
Na kongresu hrvatskih pjesnika ukazala se potreba za jedinstvom.
Pjesničke bi zadruge i obiteljska poljoprivredna gospodarstva
Trebala nastupati udruženo u pisanju. Jer – zajedno smo jači.
Trebaju posebnu pažnju posvetiti strategiji kojom će se lirika
Širiti u narodu. Čisto pjesništvo, bez pesticida iz eksperimentalnih
Laboratorija, ne smije biti zaorano na čistu literarnu njivu!
Također, odnos između crkve i poezije mora se intenzivirati.
Duhovna komponenta lirike naše je jučer danas sutra. Samo
Pjesnici s budućnošću u povijesti vide koliko je Isusovo
Uskrsnuće bilo inspirativno. Koliko je Franjo propatio zbog
Poredbi iz životinjskoga i ljudskoga svijeta. Naše su životinje najbolji
Pjesnici!, istaknuto je. Ne smijemo se opustiti, neprijatelji duha

Među nama rade neprirodne abortuse: bacaju iz sebe nježne
Lirske pasaže te uništavaju prirodan odnos između muške i
Ženske rime. Pravi pjesnik uvijek ima dobru riječ za svoj
Narod. Njegov je predstavnik pred svijetom. Odlikuje ga
Čvrst moralni stav i postojano nadahnuće, duhovni
Integritet. Ostali govornici na kongresu liričara puhali su
U iste diple:

Treba iskorijeniti primitivizam iz našega pjesništva!

Dok je naše puške na ramenu bit će i naše poezije!

Pročistimo kukolj i talog iz naše narodne duše!

Čuvajmo vjeru i vlast kao zavjet predaka svojih!

Naša je lirika najstarija i dalje je takvom moramo sačuvati!

Pisanje lirskih pjesama nema cijenu!

S lirikom moramo ići u vrtić! Naučiti djecu pjevati!

Svaka zdrava obitelj morala bi se moliti jednome pjesniku.

Što smo mi bez poezije? S pjesmom postojimo 1000 godina!

Ne bacajte olako svoje pjesnike!

76 Potrebna nam je demografska obnova pjesnika!

Razmislite o programima povratka liričara iz Švedske.

Za boga miloga, hrvatska nas poezija hrani, bez nje nema mirovine!

OTVORENO PISMO PJESNIKU NJEGOVOG ČITATELJA, UZ USPUTNE KOMENTARE

Dragi Milorade Stojeviću! Ne zamjerite (*op. a. neće*)
Što otvoreno pristupam (*slobodno otvori dušu*)
Vašemu pjesništvu. Javljam Vam se jer imam
Potrebu nešto reći (*govoriti = prisustvovati*)
O njemu, ne o vama (*što se može znati o ikome?*).
Pratim Vas još od malena i mislim da Vam je život
Interesantan. Bribir je lijepo mjesto, mirno je, narod
Je radišan (*dobro uočava*). I vi ste takvi, pacifist koji
Puno piše i širi radost. Koliko ste samo, da znate,
Veselja svojom lirikom unijeli u domove napaćenoga
Hrvatskoga naroda! (*op. a. to je istina, mogu svjedočiti*).
On voli lijepu domaću riječ. Samo mi malo smeta (*napokon!*)
Što ništa ne razumijem o čemu pišete. Ali vidim da to
Dobro radite. Poezija je univerzalna, zar ne? Najviše
Bih cijenio kada biste pisali na čakavskome o svome kraju.
Budite otvoreni prema njemu! Eto, ja sam posvuda po
Svijetu, a mislim da se premalo govori u lirici o
Zapuštenosti (*istina, tu nam fali reda*) doma. Ali, tko sam ja?!
Samo nabacujete te riječi kao teniske loptice! Pa zašto?
Poezija ne bi trebala biti rječnik stranih riječi. A kod Vas
Toliko toga nepoznatoga. Govorili ste o riječkim ženama
U Senegalu, a jeste li tamo bili? E pa ja jesam! I sve ste
Krivo shvatili. Znete li kako se tamo teško živi? A vi
Se zajebavate! (*op. a. zašto ne?*) Puna su mi usta Vaših grubih riječi,
A lirika mora teći, dok vi iz sebe bacate lavu, ja bih Savu
Koja sporim protjecanjem mijenja krajolik moga srca.
Ja sam malen čovjek iz naroda, a on misli (*narod uvijek misli*)
Da pišete besmislice jako dobro, ali ne zna zašto. Da znate,
Prepoznao sam ja ironiju kod Vas, da znate!
Vama ništa nije sveto, osim mačaka. Ja više
Volim pse, ako se to tako može reći. A ljudi skupljaju

Te dvije životinje kao poštanske marke.
Poštovani Stojeviću, morao sam Vam ukazati na neka
Skretanja u vašoj lirici (*kritika je uvijek dobrodošla*) jer
Znam da možete bolje. Nemojte više biti nerazumljivi,
Toliko toga imate plemenitoga za reći. Pustite emocije
Neka vas vode zavičajem, a ne jezične zavrz lame. Dajte
Malo više pišite o Vašem životu i Vašoj zbilji, tolike
Hrvate zanima kako vi provodite dane, htjeli bi se
Ugledati na Vas, napišite nešto o Vašim doživljajima,
Kako bi i drugi pjesnici mogli dublje razumijevati sebe.

U Yorkshireu, 26. IV 2019, u 7 i 32.

V L A D I M I R T O M A Š

PERPETUUM MOBILE

(izbor iz najnovije produkcije)

_____ NEKA MRTVI MRTVUJU

možda su ploče

zazidane

|

ali tko će kroz kamen tko će kroz simfoniju prizivati duhove tko će iz grobova vaditi tamjan *sanjam se množim se prema smrti* jednom vizija bijaše riječ i slovo i trag i ugriz bijahu misao na mrtve i oči u dubinama utrobe

povorka je -k-r-e-n-u-l-a-

..... ali koraci ali kosti ali koralji kostiju

nisu crveni

79

_____ *jer je povorka krv presađena u težišta u misli mramora*

tko će

|

kroz kamen pa opet kroz mramor u gluhu bijelu sobu bez zidova podižu se tijela naša i svijet je sada mokra magla i glasovi su mokri suhi bezglasni

ja ne znam

što znači

izdahnuti _____

_____ SINERGIJE

prahom postaje ustaje leš i od tabana do vrata |uzvodno| po kralješcima do tuđeg tijela i vlastita jezika

sikće mi

pod zemljom

prstima

zmija

premda do kože mrtva a *put je i dalje čist planinski* iako nitko ne zna tko nam u talištima odlaže kosti bacam meso i boje *u majčino usahlo tijelo* i znam da se zeleno prolijeva po vodama

i znam da težina smrti ne počiva u prahu nego nas na rogovima sedefne i bijele presađuju u planine gdje cvjetamo i plaćemo hladno rogato zeleno

ja vidjeh vrisak -----

80 i u ruke oči sijem premještaj s puta u staklo kojim se tone do emulzije svijesti iz mojih očiju rastu rogovi i ja sam sada koža polegnuta u tupo sitno prozirno motrište

jer siktanje guta proljeće

i kida cvijeće koje se privija uz moje noge

i raste mi u mesu poput

z-----v

| |

o nj

| |

a v

\ /

e

_____ AGNUS DEI

baka iz bačve vadi stado //propinje// uspinje na goli tanki brijeg

ja u noći čujem krikove

_ž_e_lj_e_z_n_i_c_a_ presijeca moj dom

pa

starice izgore u vatri

smrt u krvi puni bačvu *djedove su usne preorana polja usabli krš* iako potomstvo

ipak ima kožu a stada bezglavo drobe željezo .b..r...ž....e..... od vlakova selu su

izvađene glasnice *odvunjena vuna* u brdu brda brde se ruše golgote dok bake

znamenjima ubrizguju mastila u naše domove

krv

tvoja

prolijeva se

_____ PRAH

pretače se selo __iz__ *tjemena* __u__ *rožnice* u grlu *grleno je* sablasno otrovno
postanje tanje od presušenoga mora koje popunjavamo noću ćutim ti komešanje
oblikujem te vezujem okvirima

u koje svi ne stajemo jer je selo na /_...vrhu... mora moram ti otkriti tajnu
ćutim vulkan eksploziju i ptice koje lete umjesto riba u našim utrobama

svijet je tromb

O

citopenija

modrina sterilne ikre

u žilama mjesečine
prekidaju se porođajni krikovi

|| ..... .

_____ PERPETUUM MOBILE

sabirem .....zrno po zrno..... *zrnim se* u plivanje i rađam uljem koje se izvija u vrtovima dok žrvanj utišava starenje

doline umišljaju magije

i bježanja

i utiskivanja bjelokosti

dok svijet oponaša božja brda u grlu punom krugova *gusto je u koži* i moji se rituali ponašaju kao nagli prekid između svetog i nadrealnog

|
i korak je otisak mastila i ugriz djevičanstva u sakralnom otvorenom domu *nebeske ptice ne vjeruju ljudima* jer je ulje tekuća izraslina pradjedovske krvi i zato se selo pretvara da je svezano iako znamo da se toči poput svijesti u podrumima koji ponekad otplove_ _ _ _ _ i bačvama poklope noć

|.....

MATEJA TUTIŠ

U SOCIJALISTIČKU KUHINJSKU POLICU USELILI SU SE OBADI

(izbor iz produkcije)

1974.

kad sam bila dijete, subotom bih s bakom igrala *domino*,
a onda bih ležala pred šarenim izlogom vešmašine
promatrajući ono što obično promatra nas
uvečer kada lice ispiremo od informacija.

84

moja baka prva je u selu imala vešmašinu.
svakoga je dana proučavala geometriju kružnice
grijući šalicom čaja od koprive
ruke umorne od centrifuge.

večeras gledam okrugla razvaljena vrata.
tam-tam bubanj svira s ritmom jeke u cijevima.
zato nije potrebno šablonski suziti oči
i ustima praviti koncentrične krugove.
svako pitanje na kraju iscuri niz odvod.

sad kad mi se izlog mašine ukazuje iz novoga kuta,
prilično sam sigurna da smo baka i ja
u njemu vidjele isto. kasno je,
ujutro ću skuhati čaj i koprive,
pozvati odvoz glomaznoga otpada
i potom zaboraviti sve

*

s glomaznim otpadom iz kuće i okućnice nestaju sinapse

šljokice u raštimanom braun kauču

konkavno lice u končar vešmašini

BIOSFERA

lisica u našem hodniku
promatra mrtvu prirodu na goblenu,
mirišu kruške u koloidnom sustavu kuće,
u njezinim klikerima šire se moje zjenice.

hodnik dijeli sjever od juga.
sjeverno su kruške, vuneno su meridijani,
južno je šuma na *national geographicu*,
u klikerima sjaji se strah.
kada priđu ljudima, iz usta im krene
poliuretanska pjena.

čitavo desetljeće pravimo se mrtve
jer u životu lisice
svaka je mijena sumnjiva.

86

netko je ostavio odškrinuta vrata,

netko je odnio košaru s voćem

i ugasio tv

*

klikeri s kojima smo se igrali sakrili su boje pod zemljom u dvorištu i uskoro
će, kao poljski slak, neprestano rasti

dozrijevat će bijele, plave, žute borosilikatne bobice

vježbat ćemo zbog alergije trbušno disanje

REM

u socijalističku kuhinjsku policu
uselili su se obadi.

svako jutro jedan po jedan, sedamnaestorica njih,
vraćaju se kroz pukotinu u roletama
između šafrana i korijandera.

obadi su hladni i oštri.
obadima ne treba mimikrija.
obadi se voze po tepihu u krug
robotski skupljajući ostatke
davno preminulih supružnika.

o tome se kod nas ne razgovara.

ona i ja svakoga dana oko podne
u drvenoj kuhinji dva sa šest
mantramo uz smiješak mona lise
u staklenom okruglom izlogu,
luk, mrkva, meso i toplo je,
tepih je topao i mek,
obećaje gostoprimstvo.

ona i ja svakoga jutra jedemo maslac sa šafranom.
pretvaramo se da pukotina u roletama služi za puštanje svjetlosti,
a navečer umjesto molitve
odglumimo anafilaktički šok

*

što vidi žena u magli konveksnog poklopca nakon što je na rane na rukama
stavila korijander i sol

+385 99 328 2237

ovladala je tehnikom metamorfoze
kako bi i sama mogla postati insektom.
govorili bi: kakva insektuožna ljubav,
kakva egzotična zajednica, rekli bi:
zaradio ozljedu prednjeg lijevog članka
prilikom salta na balkonu, rekli bi:
oslijepila uslijed uzastopnog paljenja štedne sijalice,
svatko sa svojom tamom u sebi
koju sustavno narušava HEP,
ona njegove noge, on njezine oči,
to mora da je ljubav.

88

postala je insektom prije nego je
sunce ugrijalo balkon pa ju je zgnječio na
ulaštenom parketu stana, bilo je oko pola šest,
ušmrkao je njene tople sokove u svoje polipe,
njegov je nos rastao do okvira karikature
uzgajajući mjesečeve kratere
dok tama zauvijek ne prekine strujni krug.

hranio ju je ljubavlju prije nego je proglašena *cyber-smrt*
petkom potajno kao golube kraj pekare
mrvicama suhog sendviča
za jedanaest šezdeset pet

*

cyber-smrt je ekvivalentna zatvorenom lomu rebara jer ne znamo kamo odlaze
ljudi koji napuste izlog mobitela

DJETELINA

vlak podvlači prazninu od mjesta a do mjesta b.
žena jede sendvič preko puta mene u kupeu.
žena titra i mrvli u krajičku lijevoga oka.
ona ne misli sići ranije.

vlak jednako beskonačnost između a i b.
ona guli naranče preko puta mene u kupeu.
sok napaja djetelinu pod noktima.
ona zna da se moje disanje
protiv moje volje
uskladilo s njenim treptanjem.

vlak jednako sto sedamdeset sa sto.
krajolik se ukočio u masne grafitne mrlje.
žena se ukočila u duboko izrezbaren osmijeh
koji govori *ja sam se na sprovodu svoje majke
smijala.*

vlak hipertenzira blizu stajališta b.
žena plače pored mene u kupeu. naranče se
slijevaju kroz rukave natrag na tržnicu
i trg. govori: smijale smo se kao nikada
moje sestre i ja u mrtvačnici u dva popodne.

potom je kao djetelinu
iščupala bolnu dijafragmu:
čamac za spašavanje

*

mjesto na koje se baca glomazni otpad iz kućanstva opasano je vodom s primjesom božikovine

tamo se odlazi ladvom

noćenje nije preporučljivo

TEA GIKIĆ

UVIJEK JE NEŠTO

(izbor iz produkcije)

Stih je mlaka zaostala od kiše
opasano pustopolje duha
manjkavo srednje uho naraštaja
čarolija ispada što
„.....bljesak izdaje
grmljavinu zadržava za sebe.“
Raskoš situacija pomutnje.
Talent na ego tripu.

DA NAM JE LJUBAV

Da nam je pojednostavljena stidljivost
kao isprika patnji za pticu zapelu u mreži
i radosna sumnja koja se provlači
kroz čežnju nedogledivih prizora u noćnom vrtu
i muči nas ta procedura ocrtavanja obrisa
bez blizine boka ili usne.

Uzlepetalu kombinatoriku želja
trebalo bi prosijati kroz najsitniju gazu
dok se još nismo u potpunosti zaveli
i jedno drugome u nečemu zasmetali
i dok nas ljubav uvlači
kao svjetlo između oceana
i kad ne dopustimo pogledu da priđe
bliže od krajička oka
i šutljivi smo od nje, ponekad i nijemi.

BEZOPASNOST BEZNADNIH STVARI

Tako dakle živimo svoj život.

Povezujemo trenutke u sate
koje drugi mogu od nas otkupiti.
Steknemo slutnje, poslove i promaknuća
oštre predmete, medaljone i uspomene
sluz poljubaca i ljubaznost nepoznatih
izmjenu užitka otkrivanja i prepoznavanja,
uz malo sreće.

Uglavnom slažemo sloj na sloj
iznad onog prvotnog sloja samoće,
gdje se stvari neprestano oštećuju.

Zanesemo se nježnostima, zanemarimo dušu
i malo po malo naviknemo na neuspjehe.

Kroz godine sve postane preteško
i detalj postane važan kad ništa više nema smisla.

UTJECAJ VODE

Nebo zamrljano oblacima teče nad zelenilom
dravske vode
s blagim prigovorom šaša
i gnijezdom ptica, valom opletenog šiblja
još vidljivog kostura između lepeta,
uz jeku među čamcima
od kojih se odbija lelujava svjetlost
ponad krošnji gdje više nema stiska.

Otisak neba na rijeci
i drveća na suprotnoj obali.
Rastegnutim se mostom dvaput podbočilo,
mjerjenje osamljenosti i početak proljeća,
vedrina radi koje se ne mogu nimalo pažljivo
pratiti zbivanja u nekom ritmu
jer mir je otisnut kao pečat
na svakome koga je spopao
uzdah vjetra, uplitanje vode i meka podloga tla.

UVIJEK JE NEŠTO

Nešto nije u redu sa svijetom
koji lijepi etikete na ambalažu događanja
što klize kao igla po gramofonskoj ploči.
Ne postoji kronologija za nešto što se mora.
Slušanje glasne tutnjave kraj vodopada,
zapuh vjetra pokrenut davno prije
nego što je jorgovan kanio zamirisati.

Kad se pomno razmisli o koloni koraka
i odluka mimo zakona logike
ne treba se odmah zabrinuti
i zapeti za previše pitanja
kad u zrcalnoj površini jezera
ne zateknemo sebe.

Svjetlo često pobjegne u mrak
i puno je malih tragedija koje se ne prijavljuju.
Upravo u sumraku treba zadržati potrebu za traženjem.
Na tragu tog mraka koji nije posve zavladao
i na samoj je granici svijesti
gdje uvijek je nešto.

Proza

POBUNA ZMAJEVA

(izvadak)

Ovako se prelilo...

MALI PRINC I STOLJETNA RUŽA

Sa uzdahom zaklopi zadnji album sa fotografijama. Dosadilo joj je živjeti kroz mrtvo svjetlo na papiru. Svaki je otkucaj starog ormar-sata sa viskom odzvanjao kao gong. Vidjela je svugdje prah u savršeno čistom stanu. Debela je mucava prašina prekrivala i nju i sve njeno. Sjedila je u tišini duše koja nije bila odsustvo zvuka. Tišina koja joj je dozvoljavala da čuje kako se guši u njoj. Kroz žaluzine je pirkao svjež zrak kao da svijet još jednom očijuka s njom. Srećom, bio je to jedan od onih dobrih dana kada su je noge držale niz stube. Kuk nije toliko zatezao iako je svejedno škljocao kao neispravni pištolj. Gospođa Roža Ružić je večeras osjećala djelić uzbuđenja kakvo ju je obuzimalo kao djevojku kad bi se iskradala kroz prozor sobe na *ne-bi-bilo-pristojno-rec-al-je-bilo-vrlo-romantično*. Ovaj put nije bilo stroge majke s popustom na straži nego kašnjenje stranca koji ju je njegovao. Nije više imala vršnjaka kojima se mogla povjeriti ili zrelijih na koje se osloniti. Ostala je sama, uvjerljivo najstarija osoba u gradu i državi, a možda i na kontinentu. To je znala i bez da joj to govori ona napirlitana novinarka koja joj je upala na proslavu i skoro upropastila rođendan onim besmislenim pitanjima što te sile da lažeš. “Kako se osjećate?” – pitala je. “K’o jedan od onih izložaka u muzeju samo ča meni smeta prašina” – htjela je odgovoriti. “Koje je vaše najstarije sjećanje?” – pitala je. “Većinom ljudi koji su odavno pokojni! Hvala na promemoriji!” – pregrizla je jezik. “Znam da ste možda uzbuđeni što su naše kamere ovdje.” – to nije bilo ni pitanje, niti je Roža davala ikakve znakove uzbuđenosti. Dapače, netko pažljiviji bi joj provjerio puls. “Nisan vas ni zvala! Tko ste vi i ča ste došli!” – htjela je zaurlati u onaj austrougarski jastučić što su joj poklonili. “Koja je vaša najveća želja?” – pitala je. “Da mučiš i greš ča!” – najdublji osjećaji bi uvijek potegli narječje rodnog kraja iz nje. “Muka mi je od tog tvog cukeraštog parfuma!” – bilo bi tako slatko reći. Umjesto svega toga, uglavnom je klimala glavom, kiselo se smješkala i pravila

zblesavljena kako bi što prije njena praunuka prekinula mrcvarenje. "Oprostite, ali znate, ne može ona više baš dugo" – bio je pravi melem za uši.

Sad je bila konačno ostavljena na miru. Bilo je utješno što su kamen i beton poslije kiše vonjali jednako kroz čitavih stotinu i sitno godina. Ulica je slično šumila skupljajući kroz sporedne prolaze mrmljanje nabujale Fiumare. Doduše, osvjetljenje se itekako promijenilo. Uz sve to drečavo blještavilo ni naočale nisu pomagale do noćnog neba. Također noge nisu više prkosile gravitaciji u lepršavo skakutanje. Svaki je korak bio breme, teško blato godina nagomilano preko koljena, a ona tvrdoglava nikako da poklekne i odmori. Uostalom, život i je bio pobuna, inat vječnosti nepostojanja. Na jednoj se strani oslanjala o štap, a u drugoj ruci držala austrougarski jastuk kojim se otiskivala od čađava zida. Oči nisu mogle doseći dalje od dna ulice, a um je mogao i preko stoljeća unatrag. Njena su se sjećanja činila kao tri ili četiri života zamotana u jedno klupko zapetljenih prizora, zvukova, mirisa. Mnoga su lica izbljedjela, ali neki su događaji bili jasni kao dan – što se odvio, recimo, prekjučer.

Burin je pretrese do kostiju i zaustavi u mjestu. Iznad nje je lepetao reklamni poster napola odlijepljen od zida. Prikazivao je izbeljenog brkatog čovjeka za mikrofonom odjevenog samo u pelene s velikim nakurnjakom i kardinalskim pokrivalom na glavi. *Nekakova muzika je to*, pomisli Ruža pa se ovlaš prekriži. *U moje vrijeme bi taj završio u pržun pa u sanatoriju. Zažmiri puštajući da je lepet plakata vrati u Kraljevinu Italiju, u ljeto '25. kada se odvijala Pobuna zmajeva. Vidjela je u detalje jutro kad su na obje strane rijeke, s obje strane granice poletjeli deseci i deseci, možda stotine raznobojnih papirnatih kvadrata. Pokrenuli su sirene za uzbunu, zvona, strku žandarmerije i repetiranje pušaka na graničnom prijelazu.*

- Dio mio, ke štipidi! – misao procuri kroz korito ispucanih usana.

Zahihoće još uvijek zabavljena ludošću kojom su vlasti i vojske reagirali na ono što je pokrenula jedna (ne)obična ljubavna priča. Smijeh se s iskustvom povlačio u čovjeka, zadržavao i vibrirao iznutra. Roža se zakašlje od tog unutarnjeg odjeka. Svijena kičma kao da se raspadala sa svakim trzajem. Čim se umirila, povuče se opet naprijed pa stane.

Vidjela je dovoljno vlasti i vojska da zaključi kako su sve do određene mjere – sulude. Mijenjali su se tek šeširi, odijela i zastave kao za karneval. Ljudi ispod maski su više manje bili isti. Siromašni su umirali za ideje, a bogati su od ideja živjeli. Sve te velike države i sile, sva pompozna obećanja i slavlja, sve ih je nadživjela Rječina. Rječina i ona, mala nebitna Roža. Jesu li ipak možda čitavu tu priču zvali Zavjera zmajeva? Nije više bila sigurna.

Odavno je iščeznuo itko drugi tko bi se mogao sjećati tog događaja, a institucije su brže-bolje spašavale obraz braneci svima da pišu o tom incidentu jednom kad su doznale što je tu ustvari bilo posrijedi. Tako je to ostao dio one gradske povijesti prepuštene usmenoj predaji i ona ostala zadnja sa sjemenom te priče. Pokušala ju je presaditi, ali nije vjerovala da se uhvatila u njenoj djeci ili djeci njihove djece. Živjelo se sve brže i nove generacije su imale sve manje vremena i pažnje za starce, za njihove riječi razmrljane ispod pregaženih kalendara.

Ukopa je u mjestu pojava dvojice mladića. Za nju su ustvari bili samo dječaci. Dječaci koji su je, i tako pogrbljeni, šišali za najmanje dvije glave. Nekad je bila rijetkost vidjeti tako visoke ljude. Njena je pokojna i pomalo zločesta susjeda Nora znala reći na to – prije smo imali velike ljude u malim tijelima, a danas rade male ljude u velikim tijelima. Roža se nije složila pa su se i oko tog svađale, tukle se oko smisla današnjice dok ista nije prošla (u besmislenoj svađi). Postojale su neke sasvim druge mjere za dubinu čovjekove duše. U jednoj je osobi paralelno protjecao najmanji junak i najveća kukavica, najoriginalniji gubitnik i najprosječniji pobjednik. Evo, ona se sada upravo skvrčila od straha pred pojavom tog dvojca s kapuljačama navučenim preko glave. Mašta ih je mogla poistovjetiti s D'Anunzijevim zakukuljenim razbojnicima koji bi noću harali gradom, ali razum je još uvijek bio dovoljno bistar da zna kako ta poveznica nema smisla. Nisu svi nasilnici skrivali lica. Oni najgori, na primjer – njihova su lica bila oblijepljena posvuda, obasjana reflektorima.

100

Bojala se iz navike starosti, iz uhodane krhkosti, a zapravo je zbog nje duboko unutra nije više bilo strah ičega. Kad netko toliko dugo živi, ne zazire više ni od smrti, već hoda uz nju kao da vodi psa u šetnju. Nije trebalo previše mudrosti, ni iskustva da se shvati kako smrt i život leže uvijek usporedo, kao Mrtvi kanal i Rječina. Pothvat je bio smognuti hrabrosti da se pomiriš s tom istinom. Tek kad se proguta ta gorčina, čovjek može okusiti koliko je stvarno život sladak.

Škiljeća starica promotri mladiće. Hipnotizirane oči i bubuljičava lica osvjetljavalo je ono bolesno blijedo svjetlo mobitela. Nosili su šarene tenisice i široke trenirke pretjerano kratkih nogavica koje su povezivale visoke bijele čarape. Iznad struka su izgledali kao grobničanke što su nekoć prtile mlijeko u grad, a ispod struka vrlo slično čobanima stare škole. Zadnja je moda, dakle, odjevala muške u - čobanske mljekarice. Hihotanje je opet povuče u kašalj. Jedini razlog zašto su je i primijetili. Viši mladić podbode prijatelja laktom.

- Ček it aut, baba krenula u život! I to bez maskice!

- Šta da?! Bra-vo ba-ba! Kraljice! YO-LO!

Siktavo se nasmiju kao zrak pušten iz radijatora, vrte pogled mobitelima i prođu pokraj zgrčene starice koja se skoro uvukla u zid. "Grdo san mislila o njima, grdo su mi rekli", pomisli Roža, "život ti vajak vrati milo za drago". Uzdahne. "I ma ki je taj Jolo? Pominjala ga je i moja praunuka... A bo! Bit će da je neki popularan u gradu. Magari neki novi lero! A i te maskerine. U moje doba samo su pljačkaši, otmičari i oni ča su oteti nosili maske. Mah. *Nuovi tempi, nuova gente*". Slegne ramenima i zahrama dalje u prvo skretanje prema krajnjem cilju – njenoj klupi uz Eneo.

Glavnom cestom projure autobus pa auto iz kojeg bukne iskrivljena narodna glazba. Buka ispuni uličicu kojom je zapuhana Roža grabila prema rijeci. Zazvuči joj gore od vrištanja savezničkih bombi onog proljeća kada su bježali Nijemci, glasnije od partizanske karavane koja je koračala tuda na dan oslobođenja. Kako li su samo oni Dalmatinci grabili svaku curu koja im je došla ruke kao da im je maršal Tito naredio da nakon grada oslobode i sve grudnjake. Rijeka nije, ni prije ni poslije, vidjela takvo jato galebova. Jedan je bio obljudbio njenu prijateljicu Floru i to, ni više ni manje, nego na neokinutoj bombi iz engleskog aviona. I još joj je čitavo vrijeme šaptao:

- Ala mala, ti si prava boM-ba!

Tako je barem Flora svima poslije ispričala. Onda je njen otac uhvatio tog Marina Dalmatinca i morali su se oženiti. Kasnije su bili Rožini susjedi i svaki put kada ga je Flora špotala, on bi uvijek govorio:

- As ti Gospe! A šta ona bomba nije okinila! Džaba sam rat preživija!

Tako da je Ružička uvijek vjerovala kako je ta priča sa ljubovanjem na bombi bila istinita. Uvijek bi se sjetila njih dvoje kad je na televiziji viđala izvještaje o onim raščupanim američkim prosvjednicima sa natpisom – Vodite ljubav, a ne rat. Ljudi su kod nas uvijek na to dodavali; vodite ljubav, a ne rat, ali ako hoćete oboje - izaberite brak.

Roža je, naravno, bila svjesna da se promet, koliko god glasan, nije mogao uspoređivati sa ratom i bombama. Sigurno nije bilo glasnije, ali odjeci se izgube sa vremenom. Starost smežura čovjeka natrag na veličinu djeteta i svijet opet izgleda golemo - jedino što se sve doima istrošeno i prijeteće umjesto neistraženo i privlačno, ništa nije posve novo već na svakoj stvari i pojavi visi sjena nekog sjećanja. Ona prašina. Ona prašina je bila posvuda. Samo je Bog znao kolike je kiše preživjela kroz sto i sedamnaest godina u najkišovitijem gradu Europe. Čitavo more vode se prelilo preko nje i opet nije ispralo sva sjećanja - savilo ju je, ali nije slomilo.

Čim je izašla na glavnu ulicu zaslijepe je farovi vozila u koloni. Biciklist prostruji oko nje, presječe lokvu na nogostupu i prelije joj papučice. Pritom odlazeći kihne kao da je to učinio umjesto nje. Roža je u natopljenim papučama vidjela na jednaki način nakvašene mladenačke cipele kada su tom ulicom vladali bicikli, a rani se automobili još uvijek laktarili sa zapregama i fijakerima. Onda je ona bila kihnula na zaprskavanje.

- Vi kihnuste... – promumlja riječi mladog stasitog Sušćanina koji je zaustavio svoj bicikl.

- Hvala što primijetiste! – procijedila mu je otrovno kroz zube službeni hrvatski što je dobro ispolirala kao guvernanta, a njega je to pak nasmijalo.

Trebala je već tada znati da je to njen budući suprug. Kada ženski otrov izvuče osmijeh na muške usne - tu uvijek ima nešto. Žena se tada malo uplaši i ubudi jer nanjuši da bi svako koprcanje ugasnulo u veličini njegovog zagrljaja. Snoviđenje prekine rekonstruirano ogledalo lokve, odraz smežuranog lica. Smrknuto je piljila u njega kao da se igra tko će prvi trepnuti. Nešto se u njoj još uvijek strašno ljutilo na tu nemoć, tu metamorfozu u osušenu šljivu.

- Kako ono... *Baba ide u život*, jel? – promrsi dok su tanašni pjegavi prsti gnječili austrougarski jastučić.

Zakorači odlučno naprijed. Nije uopće obraćala pažnju na crvenog čovječuljka koji je svijetlio na suprotnoj strani pješačkog prijelaza, niti je čula kočnice zastavljenih auta. Nitko od vozača nije potrubio. Jedni su ostali zbunjeni tom sitnom prikazom, ogrnutom u šarenu maramu sa resicama, koja je tako drsko šepala ispred njih. Drugi nisu bili sigurni je li to nekakav performans u sklopu Europskog grada kulture. Treći su sumnjali u ostatke ostataka karnevala. Samo je jedan na tren pomislio da upravo gledaju utvaru u mokrim papučama, možda duh žene koja se prije sto godina utopila u rijeci. Prekrižio se za svaki slučaj pa umirio krunicu, anti-laser CD i maskice obješene na glavnom retrovizoru. Ipak su u Rijeci ljudi oduvijek radili bizarne stvari i često nisi bio siguran kako uhvatiti pravu istinu za rep. Tako su kolone vozila pozdravile Rozin prolazak u stavu mirno kao počasna straža. Čak i kad je prešla ulicu, zabezegnute su vozače u prvim redovima morale trgnuti na pokret trube iz pozadine.

Kao i svaki drugi čin ponosa, njen je hod preko zebre skoro odmah stigao na naplatu. Imala je dojam da će se srušiti od nedostatka daha. Osloni se preko jastučića na stup semafora. Netko dotrči. Začuje bliski muški glas:

- Šjora! Pa kako ste to prešli na crveno!? Pa Vi ste totalni gangster!

Mladić se nasmije sa svim guštima iako Roži nije bilo jasno što je bilo smiješno ili pohvalno (po tonu glasa) u optužbi da je kriminalac. *Ondak sam vero mogla i u političare*, pomisli dok joj se vraćao dah. Spazi mladića koji je klečao na obližnjoj klupi, odjeven u dugi kaput starinskog stila sa žutom raščupanom perikom na glavi.

- Mo-moran sist čas.

- Sidite tu! Zaslužili ste! – aristokrat iz 17. stoljeća zatapša po klupi kraj sebe. – Treba li vam pomoć?

Roža zatetura naprijed. To nije bila njena klupa, ali trenutačno joj je jedina direktiva bila – daj šta daš. Život nije bio ni dobavljač ni sluga nego putujući trgovac.

- Ne-ka. Sama ću – sva se drhtunjava osloni na klupu i konačno sjedne.

- Svaka čast, šjora! Nisam vidio puno ljudi kao što ste vi da se šeta u ovo doba okolo.

- Nisi? – Rosa povrati dah. - Nisi vidio nijednog! Vjeruj ti meni.

- A di ste krenuli?

- Kako di? U-u šetnju – Roža zakoluta očima dok su se pluća polako vraćala kroz nos.

Primijeti na nebu omiljeni prizor otkad je bila mala – stazu zvijezda kako proviruje kroz procjep u oblacima. Uzimala je to kao potvrdu optimizma s kojim su je odgojili. Koliko god u životu bilo crno, teško i turobno, prava je podloga sazdana od blistave, tek privremeno zastrte ljepote.

- I di se šetate?

- Do mo-moje klupe.

- Imate svoju klupu? To je lijepo.

- Nekad su je zvali Rožina klupa.

- I to je ova klupa?

- Ne.

- Nije ova. Nego koja...

- Ma pušme s tim.

- Dobro, dobro. A vi se ne bojite virusa i to?

- Virusa? – zamisli se malo starica. – Vidjela sam dosta i previše bolesti za života. Dosta i čapala. Još san tu. Kako će dragi Bog. A ako ćemo vero, ni neman više snage da se za pravo plašim. Čovika svoga pojede strah. Mene more samo glodat – podsmjehne se.

- Hah. To je prava filozofija! Slažem se.

- Ni to filozofija. Tako je kako je.

- A čekajte malo. Vi se zovete Roža?!

- Zoven se, da.

- Pa to je savršeno!

- Kako to?

- Pa zato jer sam ja Mali Princ! – mladić potegne revere pa kragnu starinskog kaputa.

- U to si se maškara?

- Jesam. Jel' kužite kako je to savršeno!? Vi ste Roža, a ja sam Mali Princ! Pa mi moramo bit prijatelji! Ovo je k'o... K'o sudbina!

104 - De-čko... Dite moje. Hvala ča diliš klupu zmenon, al' reci ti Roži... – starica proguta na prazno oštreći sugovornikovu pažnju sa pauzom. - Si ti malo munjen, a?

- Munjen?! – mladić se opet grohotom nasmije. - Ma ne! – zatim stane i pre-mišljajući se počese čeonu. – Možda malo.

- Onda si pjan. Čuješ se na vino. Vero da – Roža potvrdi svoje kao da je sama jedna čitava komisija kakvu samoća često osnuje u starijih osoba.

- Ma ne! Mislim, da, popio jesam, ali nije zbog toga...

- Eto – kimne Roža tiskajući austrougarski jastučić između pozadine i ovlažene klupe.

- Ali... Ma nije to to! Pa *Mali Princ!*

- Vero nisi tako mali. Loše si se zamaskira – zabavljeno će Roža.

- Niste nikad čitali Malog Princa!?

- Ča je to? Knjiga? Nekakovi oni... Strip? *Fumetto?*

- Knjiga! Roman!

- Oli danas mladi čitaju romane!? Ja san mislila da svi samo škiljate u one telefončiće. I ča? Ti si u toj knjizi meni kumpanjo?

- Da – mladić protrlja oči. – Mislim, ne Vi i ja doslovno!

- A onda... – Roža stegne maramu oko vrata kako je uz rijeku jače puhalo. - Ne kapin. Jesi ti pija samo vino ili još neč? Si fuma ča?

Mladić uzdahne i objesi glavu. Sklizne jarko žuta perika, odbije se od njegovih koljena i otkotrlja do šjore.

- Ne jidi se. Ni to zdravo. Evo već ti je pala kosa od, kako reče moja kćer, *stresa* – gospođa Ružić podigne klupko i pruži ga mladiću tamne ježaste kose.

- Hvala – Mali Princ se osmjehne i primi periku. – Imate Vi pravo, šjora Roža! – opruži noge i potone u sjedištu.

- A mislila sam da su maškare prošle? – sjetno će Roža lutajući pogledom po svjetlima istočne strane grada koja su se poput raspršenog plamena penjala do blješteće trsatske gradine.

Koliko je samo puta sjedila tako i gledala na drugu obalu gdje je nekad tinjala druga država, nekad druga kultura, nekad drugi jezik, nekad neki drugi dragi i nedragi ljudi. Sve je to za dobro ili zlo ostavilo po žarnicu u njoj, plamičci u tami svega odnesenog zaboravom.

- Prošle su. Ali ima još nekih fešta. Evo ja se baš vratio s jedne – Princ je prvi put zazvučao melankolično tiskajući periku o grudi.

- Zvuči kao da ni prošla dobro, ta *fešta*.

- Pa... Nije. Ne baš.

- Oni koji se najglasnije smiju, često su oni koji najviše plaču iznutra.

- Šjora! – zatečeni se Princ okrene neobičnoj ojegavoj starici sa velikim očima punim budnosti. – Vi baš nemate dlake na jeziku. Jel'da?

- Dlaka bi me mogla zgušit'. Prestara san, sine – Roža zategne opet maramu i zadrhti.

- Jel vam hladno? Nije baš temperatura nula, ali hoćete moj kaput?

- Ne triba. Ja san ionako bliže nuli nego bilo ča drugo – ispuhne kroz nos Roža sa usamljenog patuljastog planeta koji se svakog dana smanjivao.

- Pa nemojte tako! Još ste vi...

- Ne. Nemoj dodat ni rič.

- Znam da to nije lijepo pitati ženu, ali koliko je vama godina?

- Dakle, ružno ćemo? – zahihoće se Ružička.

Princ popusti u prvi iskreni opušteni osmijeh.

- A ti, sine? – Roža se zapilji u poderane hlače i tenisice sugovornika. - Jesi ti student?

- Jesam. Kriv po svim točkama optužnice!

- Je li i ona? – šjora se okrene natrag prema trsatskim lampionima.

- Ona? A stvarno ste sva vražja, šjora Roža!

- Ma vraga! Kad imaš ovoliko let kol'ko ja, zajno vidiš one ča se smiju ustima, ali ne i okon. Sve sam štorije čula i vidila, a ta ja najstarija i najčešća od svih.

- Mene zanimaju priče. Zanima me prošlost.

- Ma tebe ona zanima. Sve ovo drugo je... – odmahne starica. - To je samo da na nju ne misliš. Jel' tako il' nije tako?

Mali Princ se opet nakesi.

- Opet ste me provalili, šjora Roža. Ništa vam ne promakne.

- A promaklo je meni svašta! Nego, nekad je najlakše strancu priznat. Da ni tako, ne bi crkve tako dugo opstale.

- Istina, i-sti-na. Iako, najiskrenije, ja volim povijest! Časna riječ!

- Oli studiraš povijest?

- Ne – pokislo će Princ pa uzdahne. – Ekonomiju.

- To ni dobro. Čovik ni sretan dok nema smisla. A bavit se nečim ča ne voliš, nema smisla. I sve je isto ima li tu šoldi ili ne. Brižan ti sa ton ekonomijom i brižna ona z tobon.

- Istina. Nema smisla – zamišljeno će mladić gubeći pogled u rijeci. - Ali imam strast za prošlost! Stvarno imam! Sve me zanima.

- A onda san ti ja ka naručena. Ništa osin prošlosti ni neman.

- Hoćete mi ispričat šta?

- Ču. Ali prvo, reci ti meni jednu stvar. Jel' ona preko rijeke zna?

- Zna šta? Kako mislite?

- Da ne bi studira ekonomiju – ironično podcrta Roža. - Znaš ti ča mislin!

- Aaa... – Princ zategne usta pušuci kroz stisnute zube. - Nisam siguran. Bojim se da zna. Tužan sam ako ne zna. Ne znam više ni sam.

- Ljudima ni teško prepoznat tuđe srce koliko svoje. Bar ča se pravih ljubavi tiče. Ako joj još nisi reka, onda forši i imam jenu štoriju za tebe.

- Šta, znači, ljubavna?

- Je, ali više... O gradu. Ono kako jedna ljubav more zatrest čitav grad k'o potres, k'o terremoto.

- Ah! Imam i ja jednu takvu! Nedavno otkrivena. Iz renesanse! Frankopani i to! – sugovornik skoro iskoči s klupe.

- Jel? Ne znan kad ti je to, ali o Frankopani san se naslušala... – Roža stisne oči pomatrajući sa simpatijom strast kojom je planuo mladić. – Poslušaj ti staru šjoru Rožu i pusti ti tu ekonomiju ča. Magari nisan ja prava za tako ča reč, ali život je prekratak. Muški bi ranije preuzimali odgovornost za njega.

- Možda i hoću. Dobro onda – mladac ošine dlanom po koljenu i kimne ispunjen onom odlučnošću koja obično traje koliko i užganost vinom.

- Vabon – starica odgovori kimanjem. – Oćemo se onda kambjat? Štorija za štoriju?

- Dogovor! Ionako ne bih sad mogao kući. Čini mi se da bih se... Rastopio iznutra – Mali Princ se zagleda u odraze sušačkih luči što su mrljali površinu Mrtvog kanala.

- Znan kako je to, kad imaš bužu ovdi – Roža položi nježno ruku na grudi. - Si kad čuo za Pobunu zmajeva ili... Zavjeru zmajeva?

- Nisam – namršti se nesuđeni povjesničar. - O čemu je to?

- O jednom bivšem vojniku iz krivog rata i jednoj nasljednici bez ičega. Iz istog grada, završili u dvije različite države, a da nigdje nisu otišli.

- Kako? Mislite, ono... Sušak i Fiume? – Mali Princ se trgne i sjedne na rub klupe gužvajući periku u rukama. - Kraljevina Italija i Kraljevina Jugoslavija il' SHS? Je li to mislite?!

- Ono dvoje san znala bolje od kraljevina – podsmjehne se Roža. - Njega duže nego nju, ali znan čitavu štoriju.

- Čekajte! Samo malo! – nemirni *povjesničar* se opet namjesti u sjedalu. - Vi ste ih *znali!*? Ma nee... – počne prebrajati desetljeća na prstima. - Pa šjora znate Vi koliko bi trebala biti stara ta priča?!

- Još san dobra u računu. A vidin' da ti za ekonomiju baš nisi. Da vidimo... – Roža zaškilji prema onom širećem procjepu u oblacima. - Stotinu i pet lit ako se ne varam. Hah! Stoljeće i sitno, *un secolo e cambio*.

Jarko žuta perika padne opet ispod klupe i vjetar je otkotrlja kao malo sunce u zalogaj nezasitnoj Rječini.

GUBITAK

(ulomak iz romana)

Božić je stigao, praćen snijegom i nepodnošljivim hladnoćama. Sve je bilo u znaku Božića. Ulice, trgovine, televizija. Odlučio sam za Božić posjetiti roditelje koje nisam vidio skoro godinu dana. Osjećao sam neku nelagodu, kao i svaki put kad sam im odlazio u posjet. Sjeo sam na vlak i nakon tri sata vožnje stigao sam u grad. Prošetao sam po gradu pokraj olinjalih izloga i birtija. Odlučio sam popiti pivo i tako si olakšati ono što slijedi. Nikad se poslije rata nisam ponovno stopio s tim mjestom. Kad god bih posjetio starce, bio bih kod njih 3 ili 4 dana, kao u kakvom kavezu bez rešetki, vodio razgovore koji nemaju veze s realnošću, a zatim se vratio u Zagreb i nastavio tamo gdje sam stao.

Umjesto jednog, popio sam šest piva, a zatim krenuo kući. Bilo je već kasno i svi su spavali, pa sam tiho otvorio vrata svojim ključem i uvukao se u sobu. Razodjenuo sam se i legao u krevet, ne budeći nikoga. Noć je bila mirna i bilo je hladno, jer nije bilo grijanja u sobi. Znao sam da zbog te hladnoće dugo neću moći zaspati. Tu i tamo cestom bi prošao koji automobil. Svjetlo bi kroz prozor obasjalo sobu, na čijim su zidovima bili ispisani grafiti koje sam ispisivao dok sam tu provodio ljeta: „Why, I am asking why, but nobody gives an answer!“ Noć je prolazila toliko sporo da sam mogao brojiti trenutke jedan po jedan. Noći su ovdje uvijek bile duge. Koliko sam noći proveo u toj sobi, ležeći na tom istom krevetu, zureći u strop i razmišljajući o budućnosti. U ovoj sobi s prozorom okrenutim prema ulici počeo sam intenzivnije čitati i mislim da me to čitanje spriječilo da ne poludim. Čitao sam čak i kao dječak, davno prije rata, ali tek u srednjoj školi to je dobilo novi smisao. Bio sam u godinama kad sam tražio nešto čvrsto za što bih se uhvatio, a nije bilo puno toga. Nakon rata svako iskustvo i odnos bili su besmisleni. Jedino su još knjige bile vrelo života na kojem sam se napajao.

Tako sam otkrio Hemingwaya. Nemam pojma kad sam se prvi put sreo s njim, samo znam da sam isti čas bio ponesen tim pričama i da nikad nisam prestao biti obožavatelj. Vojnikov dok, Velika rijeka, Snjegovi. Bio sam osupnut ljepotom i jednostavnošću njegovih rečenica. Kod njega se osjećao silan oprez u pisanju, kao da je postojala neka moćna sila koja je kontrolirala emocije, što sam kasnije našao

i kod Marka Aurelija. Na trenutke se činilo da okoliša, kao da ne želi reći to što zna, kao da hoće zaobići stvar, pa bi rekao nešto drugo, ali to je bio trik, čovjek je odmah znao o čemu je riječ. Kad je pisao o Nickovoj patnji, ne bi razglabao o tome što je Nick doživio, rekao bi samo „Nick sada nije želio ići tamo“. A onda opet u drugom trenutku rečenice su grmjele kao mašine tenkova, jedna za drugom. Ponekad je mrcvario priču, ali to je bilo okej, jer je onaj ostatak bio dovoljno moćan da zasjeni sve promašaje. Pročitao sam sve njegove knjige koje sam mogao naći u knjižnicama. Zatim sam otkrivao ostale, jednog po jednog. Knut Hamsun, Herman Hesse, Jack London, Norman Mailer, Charles Bukowski, Henry Miller, Jack Kerouac. Amerikanci! Martin Eden, Arturo Bandini, Dax Xenos, moji junaci, stvarniji od bilo kojeg čovjeka od krvi i mesa! Pa veličanstveni, neponovljivi, odvažni Walt Whitman čije su duboke i jednostavne misli tekle kao rijeka. „Ja pjevam sebe i slavim sebe...“ Da, Walte, nikad Amerika nije imala pjesnika poput tebe. I onda konačno Bruno Traven, najdraži pisac moje mladosti, beskrajno duhoviti i odvažni Bruno Traven! Čovjek koji je znao sve. Sve što znam o ljudima naučio sam od njega, čovjeka bez imena i zemlje. Slučajno sam nabasao na njega davno prije rata dok sam prekapao po knjigama Lava Trockog, manifestima Komunističke partije, putopisima iz Afrike i znanstvenim knjigama o istraživanju svemira koje je mom starom donosio stric Jozo i koje je stari držao na tavanu nakon što bi ih pročitao. Moj je stari prije rata imao stotine knjiga, ali nije ih držao na policama, već bi ih, kad bi ih pročitao, ostavio u kartonskim kutijama na tavanu. Često sam se kao dječak penjao na taj tavan, u to carstvo starih stvari, gdje su knjige bile razbacane između građevinskog alata, odbačenog namještaja i velikih vreća brašna, šećera i soli. Prekopavao sam te knjige, čitao ulomke i onda pojedine knjige odnosio u svoju sobu i čitao, a često sam čitao i na tavanu, ispod tankog salonitnog krova. Tom starom tavanu kojeg više nema mogu zahvaliti za Travena. Poslije sam ga se sjetio i potražio ga u knjižnici i našao među knjigama koje više nitko nije posuđivao. Zašto njegove knjige nisu bile na najvidljivijim mjestima u knjižnicama? Zašto su ga skrivali, kao da su htjeli da nitko ne dozna njegovu mudrost? Zašto su nam u školama davali da čitamo samo gnjavatore i idiote? Kad sam prvi put pročitao Mrtvački brod, bio sam šokiran da je u ovom ludom svijetu živio tako hrabar i mudar čovjek. Bio je lišen beživotnog intelektualizma svojstvenog većini pisaca. Pisao je otvoreno o svemu bitnom. Hodao sam okolo i govorio ljudima o njemu, ali nikog nije zanimala strašna krepost koju su sadržavale te stranice. U nesanim noćima čitao sam i duge sage Larryja McMurtryja. Lonesome Dove. Streets of Laredo. Kakva nostalgija! Svi ti dostojanstveni gubitnici! Pa onda Rusi, ljudi Rusi koji su išli iz krajnosti u krajnost, koji nisu znali za srednji put i nisu mogli šutjeti čak ni po cijenu smrti.

Poslije sam prešao na filozofe. To je bio šok. Kakav ekshibicionizam! Kako je to bilo moguće da postoje takvi ljudi, a da nikog nije briga? Platon, Epikur, Marko Aurelije. Pa čaknuti Nietzsche! „Zar je to uopće moguće? U svojoj šumi stari sve-tac nije još ništa čuo o tome da je bog mrtav?“, „Ljubim one koji ne znaju živjeti drugačije no u propadanju jer su to oni koji prelaze“, „Što znači dug život, tko od ratnika želi biti pošteđen?“, „Umri u pravi čas“... Kakva hrabrost da govori istinu po cijenu svega! Hodao je po rubu, svjestan rizika. I platio najvišu cijenu. Kasnije sam otkrio i Nikolaja Aleksandroviča Berdjajeva. Nikad se nisam mogao nasititi njegovih rečenica, misli koje su tekle kao ispovijest, a ne kao filozofija. Često se ponavljao, ponekad je bio kontradiktoran, ali bio je uvjeren u to što piše i bio je spreman izgubiti glavu zbog svojih riječi. „Utvrdjujem primat slobode nad bit-kom“ ili „Ako nema vječnosti, nema ničega“ ili „Logika za mene nema nikakvu važnost i ničemu me nije naučila“, pa zatim „To što se naziva životom, često je tek svakodnevnica koja se sastoji od zanimacija“. Odakle je došao taj čovjek? Iz Rusije, naravno. Bio je još jedan čaknuti frajer koji je namjerno govorio sve ono o čemu su drugi šutjeli. Miguel de Unamuno. On je silno želio odgovore i silno je želio živjeti vječno! Svašta je pisao, samo da bi uvjerio sebe da nikad neće umrijeti. „Biti u pravu je tako malo bitno – ali osjećam ono što govorim i znam što osjećam.“ „I kada na kraju umrem, ako i bude potpuno, ja neću umrijeti, to jest neću dopustiti da umrem, osim ako me ne ubije ljudska sudbina. Neću se odreći života, sve dok ne izgubim glavu, ili više od glave, srce, mene će lišiti života.“ I lišili su ga. Ali naj-više od svih bio sam opsjednut Platonom. Kakvi dijalozi, kakva lucidnost, kakav briljantni i brutalni humor, kao da si s dečkima u kakvoj birtiji! Koliko istine u tom ludom teatru starih Grka! Nitko to nikad poslije nije ponovio niti će ponoviti.

Odakle su dolazili ti ljudi? Kako su postali takvi? Čitao sam po dvije-tri knjige tjedno i nije mi bilo dosta. Počeo bih čitati oko ponoći i prestajao kad bi svanulo. Od cijelog je susjedstva samo svjetlo u mojoj sobi bilo upaljeno cijele noći. Ti čudni stranci koji su odjednom ušli u moj život bili su pravo osvježenje. Iza svake je knjige stajao jedan čovjek i to kakav čovjek! Čitajući magične retke Martina Edena, Plodova zemlje ili Berača pamuka, shvatio sam da su postojali i da još uvi-jek postoje ljudi zbog kojih vrijedi živjeti. Otkriće je bilo čudesno: kao da sam iz ustajale prostorije izišao na svjež zrak.

Ali to je bilo u početku. Kasnije sam otkrio da ima autora koji su dosadni. Nji-hovi razrađeni sistemi i učeni rječnik nisu palili nikakvu vatru. Posebna sorta bili su postmodernisti. Njihov nerazumljivi diskurs bio je puka opsjena, afektiranje kojim su htjeli impresionirati publiku i pokazati kako su učeni. Ali iza toga nije stajalo ništa. U 99 posto slučajeva nisam imao pojma o čemu govore ni zašto bi

to o čemu govore bilo koga trebalo zanimati. Na policama knjižnica nalazio sam knjige koje nisu imale nikakve veze sa stvarnim životom, a ipak su postojale. Pita sam se kako je to moguće da izdavači tiskaju te knjige? Mnogi su klasici bili prozirni i lažni, dok su neka djela koja su slovila kao trivijalna bila očaravajuće lijepa. Proust mi je bio dosadni gnjavator, Sartre mi se gadio, a nisam previše cijenio ni Tolstoja. Nakon godina upornog čitanja mogao sam lako otkriti kad neki pisac laže, kad su riječi tek dekoracija iza koje nema stvarnog iskustva. Ako je knjiga bila previše knjiška, nije valjala. Ako je imala previše kompliciranih i učenih riječi, nije valjala. Ako je bila previše logična, nije valjala. Shvatio sam da igra riječi može biti čarobna, ali i besmislena. Čovjek mora znati kako je to biti gladan, bolestan i sam u svijetu kojem nije stalo i kako preživjeti onda kad je izgledna jedino smrt, a zatim se zavući u svoju rupu i pisati o tome. Brzo sam otkrio da i među filozofima ima budala, čak više nego među piscima. Zakukuljivali su jednostavne poruke u apstraktne fraze kako bi pokazali koliko su pametni. Širili su oko sebe gustu maglu, da bi iza nje sakrili da ne znaju ništa. Većina filozofa bila je zaražena otrovom skolastike i to se prenosilo generacijama. Živjeli su u kulama od slonove kosti, bili su siti i nije ih bilo briga za stvarni život. Malo je njih zračilo istinskim dahom života. Ali zarana sam shvatio da ako ne razumijem neku knjigu, to nije zato što sam glup, već je vjerojatno glup onaj tko ju je napisao.

Malo je i pisaca i filozofa, čak i onih dobrih, govorilo o stvarima koje su me stvarno zanimale. Ni u jednoj knjizi nisam pročitao svoje misli. Tada sam odlučio popuniti tu prazninu, reći ono što nedostaje. To mi se nije činilo naročito teškim, sve dok nisam počeo. Iako je svijet odavno ušao u informatičku eru, nabavio sam mehanički pisaci stroj, postavio ga na drveni stol ispred prozora i lupao po tipkama. Čak i godinama kasnije, kad sam za jeftine pare kupio PC, znao sam izvući stroj iz ormara. Bilo je u tome neke magije koju nikad nisam osjetio pišući na računalu: sjediš za stolom i tipkaš svoje nesređene misli, a zvuk metalnih tipki odjekuje pobjednički poput mitraljeskih rafala.

Bio sam pun energije i priča, odlučan da pišem o svemu, ali uslijedilo je zanimljivo otkriće o kojemu je Henry Miller negdje govorio, da čovjek mora napisati stotine stranica prije nego što se na jednu potpiše i da mora zaboraviti sve priče koje je ikad pročitao prije nego što jednu napiše. Shvatio sam to na vrijeme i bacio u smeće sve što sam napisao, a čak ni godinama nakon toga nisam uspijevao napisati rečenicu koja bi bila približno ono što želim.

Ujutro je kava čekala na kuhinjskom stolu. Znali su da sam došao, jer su moje čizme bile u hodniku: bludni sin se vratio iz Zagreba. Stara je u kuhinji spremala

doručak, a stari je gledao televiziju sjedeći na kauču. Pozdravili smo se sasvim konvencionalno. Stari je bio još ćelaviji nego kad sam ga zadnji put vidio, lice mu posve pocrvenjelo od pića i napuhalo se kao da će eksplodirati ako ga dotakneš, a stara je skoro sasvim posijedila. U tom trenutku sinu mi da su ostarjeli i jedno i drugo. Stari je kraj kauča imao starački štap. Nikad ga prije nisam vidio sa štapom, a sad više nije mogao hodati bez njega.

- Sjedni – reče stara. – Hoćeš li prvo kavu ili doručak?

- Kavu.

Bila je to crna turska kava bez mlijeka, kakvu su oni uvijek pili.

- Jesi li večerao sinoć kad si došao? Trebao si doći ranije. Čekali smo te s večerom.

- Vlak je kasnio – slagao sam. Nisam imao volje reći im da sam cijelu večer bio u birtiji.

- Kako si? Kako je u Zagrebu? – upita stara.

Čudno je kako te ljudi pitaju kako si, a ne žele čuti istinu. Žele da im kažeš da si dobro i da tu priča završi, pa da oni počnu svoju. Mogao sam reći: nesanica, slabljenje vida, učestale depresije, probavne smetnje, neishranjenost, mentalne konfuzije... ali znao sam da to nitko ne želi čuti, pa rekoh:

- Dobro je.

- Jesi za jednu rakiju? – upita stari. - Domaća je.

Kod mojih je staraca vrijedio običaj da se svakog jutra kresne čašica rakije. Ali kad bi stari popio čašicu, nastavio bi piti cijeli dan. Osjećao sam neko čudno žaljenje gledajući ih tako. Moji roditelji su se predali prije nego što je borba i počela. Uvijek su se bojali života, siromašni i skriveni u svojoj seoskoj rupi, optužujući život, okolnosti, rat, državu, sudbinu – bilo što i bilo koga osim sebe. Kako su se njih dvoje uopće našli, pitao sam se. Nikad nisu govorili o tome niti sam ih ja ikad pitao. A što se moglo i saznati osim pukih podataka? Moja su najstarija sjećanja sezala do jedne stare kuće s vočkama posađenim u dvorištu i do jedne mračne sobe s visoko postavljenim električnim prekidačem koji pokušavam dohvatiti penjući se na neku drvenu kutiju. Ta su sjećanja bila u magli i s vremenom su sve više blijedila. Ali te kuće više nije bilo, jer je razorena u ratu. Poslije rata roditelji su se doselili tu u staru kuću koju je stari naslijedio od svojih roditelja i pokušavali ponovno izgraditi život, ali ništa nije bilo kao prije. Rijetko sam tu boravio, uglavnom tijekom dugih ljeta kad sam dolazio iz Zagreba, i zapravo se nikad nisam privikao na tu kuću.

Pio sam kavu i pušio, usput odgovarajući na njihova pitanja. Pita sam ih kako su i stari je rekao da su dobro. Bio je prošli tjedan kod doktora, ali nije ništa ozbiljno. Nije volio doktore i nikad ne bi učinio ono što su mu savjetovali. Teško je hoda zbog bolova u nogama i jedva je bio sposoban da se brine sam o sebi. Po cijeli dan je gledao televiziju jer mu ništa drugo nije preostalo. Nismo se vidjeli godinu dana. U međuvremenu je sav ostario, kose su mu sijede i lice crveno od alkohola i kad otvori usta da nešto kaže, onda je to nešto što je već 100 puta rečeno ili je besmisleno ili netolerantno. Kao da se nalazimo u nekom vremenskom procjepu, izolirani od stvarnosti, od svega što je važno. Unaprijed znam sve što će reći i sve mi je to naporno i najradije bih mu rekao da zašuti, najradije bih mu rekao da je sve farsa, sve što smo ikada rekli, sve što smo ikada učinili... Svi ćemo umrijeti i trebalo bi da se trgnemo na samu pomisao na smrt, da zaboravimo sve ostalo i da počnemo s razumijevanjem. Ali ne mogu, samo šutim i gutam sve to, jer otac je tvoj otac čak i kada je star ili lud i možda najviše tada. I bolje je ne reći ništa, neka bude iluzija do kraja. Godinama sam bio ljut na svoga oca. Zbog njega sam živio bijedno, jer se on sakrio kad je trebalo da se bori. Bio je paraliziran fatalizmom, mišlju da se drugačije ne može. Bilo je to nemoćno predavanje pred životom. Ali sad je sve svejedno. Sad sam ga samo žalio. Uostalom, sve je moglo biti i drugačije, da su nam bogovi bili skloniji. On nije bio lišen očinske ljubavi, ali nije znao kako je ostvariti. Bilo je strašno gledati ga takvog, starog i nesposobnog za bilo što. Želio sam da opet bude mlad, želio sam da opet bude mudar, da opet bude snažan, da vjerujem u njega, kao što sam nekad vjerovao, da njegove riječi nešto znače. Kako smo uopće dospjeli ovdje, u ovaj stadij života? Je li nam ovo sudbina namijenila ili smo sami krivi? Rado sam ga se sjećao u onim godinama prije rata, snažnog i srdanog muškarca u četrdesetima kako stoji za šankom u birtiji s radničkom kapom na glavi, pije pivo i dobrohotno razgovara s drugim ljudima i kako onda govori konobarici „Daj sok mom malom...“, a ona nalijeva Pepsi u čašu i ljubazno me pita koliko imam godina, smiješeći mi se pritom, a ja odgovaram: „Sedam“. Tako smo znali provoditi cijele dane u birtiji, ja i on, gledajući druge frajere kako kartaju, ili samo ćaskati s njima, a onda poslije, dugo nakon što bi pala noć, išli smo kući, a on bi me vodio za ruku. Ponekad smo se vraćali mračnom cestom u hladnoj noći, ali njegova ruka bila je čvrsta i snažna, a hod odlučan, iako lagan i bezbrižan, bio je snažan čovjek moj stari, smatrao sam ga najmudrijim čovjekom na svijetu, njegova ruka ulijevala mi je sigurnost, ali sad je bio tek jedan bolesni starac kojeg je život pregazio, a ja još nisam bio odrastao. Davno sam izgubio vjeru u njega, a znao sam da je i on u mene. Više nismo oni ljudi koji smo bili. Izgubili smo jedan drugoga u ovom svijetu izgubljenih stvari i nikad se više nećemo naći. Kako se to dogodilo? Tko je odbacio koga? Ja njega ili on mene?

Ja nikad nisam ušao u otvoreni sukob sa svojim ocem, kao što svaki sin mora, da bi razgraničio teritorij i odrastao. Svaki sin mora, odbacivši iskustvo i upozorenja svoga oca o životu i svijetu, otići od kuće i sam počinuti svoje grijehе, a zatim se vratiti i pomiriti se s ocem. Uglavnom je to bio odnos nenapadanja, mirna trpeljivost s distance i šutnja o onom bitnom. Zato je sve ostalo nejasno, neizrečeno, ali bilo je tu između nas, iste emocije o kojima su bezbrojni očevi i sinovi šutjeli od početka svijeta. To mi se sad učini neprihvatljivim. Trebali smo to učiniti davno, dok je još bio snažan i mlad, pa što bude! Ali nismo. Sve drugo bilo je lakše od toga. I u tom trenutku sinu mi da će umrijeti. Uvijek sam znao da će umrijeti, ali sad je ta misao bila stvarna i uznemirujuća i gotovo sam pokrio lice rukama od užasa. Ne, to nije moguće!

I on je sudjelovao u ratu, kao i svi drugi. Tko zna što je sve doživio i što je sve morao učiniti da bi preživio! Znao sam da je ostao u gradu do zadnjeg dana i da se poslije sa šačicom vojnika probijao preko planina i da se izvukao. Nikad mi nije govorio o tome što je doživio u borbama, kao ni ja njemu. Kad sam ga jednom pitao je li ikoga ubio u ratu, pogledao me kao da sam malouman, bez riječi. Pomisao da je ubio nekoga istovremeno je bila neobično privlačna, mučna i uznemirujuća. Ta misao dugo me nije napuštala, lebdjela je oko moje glave kao kakva mračna utvara. Bio je u ratu i pucao je na druge ljude, što znači da je možda i ubio nekoga. Svaki put kad bih pogledao njegove ruke, pitao sam se jesu li te ruke ispalile metak koji je nekome raznio glavu. A ako je on mogao ubiti nekoga, on koji se najviše veselio piću, partiji karata i dokonim razgovorima na verandi, onda bilo tko može ubiti bilo koga, a onda je sve moguće, onda je sve dopušteno. Svaka generacija muškaraca u mojoj obitelji sudjelovala je u svim ratovima koje bi povijest donijela, na ovoj ili onoj strani, nikoga to nije mimoišlo, pa tako ni njega. Svatko je dobio svoj rat i svatko je odradio što se od njega očekivalo, što god to bilo. Rat je za njih bio poput kakve prirodne nepogode, suše, uništene ljetine ili ugibanja stoke. Nitko nije bježao od tih ratova, nitko nije ni dezertirao, bio je to duboko usađeni podanički stav nižih klasa da je svijet takav kakav jest i da ne možeš pobjeći od vlasti i od svoje sudbine, da moraš odraditi što se traži od tebe, makar to značilo i da ćeš biti ubijen. A mnogi su i bili ubijeni, poput dvojice njegovih stričeva koji se nisu vratili iz onog rata i nikad nisu saznali gdje su im kosti. Oni koji su se vratili samo bi nastavili tamo gdje su stali, ali nitko nije pričao o tome je li nekoga ubio ni što je doživio u ratu. Bilo i prošlo, život ide dalje. Treba zasijati žito, treba uzdržavati obitelj. Ali godinama kasnije stari je još pod krevetom držao pušku i streljivo za svaki slučaj, iako se privatno družio s tim istim ljudima protiv kojih je ratovao, a onda je jednog jutra ubacio sve to u vreću i odnio u policijsku postaju.

„Rat je završio“, rekao je. „Da, prije deset godina“, odgovorio sam. Ali nismo bili u pravu ni ja ni on. Rat nije završio. Rat nikad ne završava za one koji su ga preživjeli. Trebalo je proći deset godina da to shvatimo. Jer rat je otkrivanje istine, rat je konačni gubitak vjere u boga. Poslije rata više ništa nije bilo isto. Trebalo je pronaći novi smisao života, jer je stari smisao bio nepovratno izgubljen. Trebalo je naći uzrok i definiciju zla. Ja nisam bio poput mojih predaka, nešto me dijelilo od njih, iako nisam znao što. Oni nisu imali vremena za meditiranje o zlu i nisu mogli skrenuti na put besmisla. A put besmisla je jednosmjernan - tko jednom dođe do uvjerenja da je život besmislena kreacija, nikada se više ne može vratiti na staro. Ali nisam našao ništa, i nakon desetljeća traganja i stotina pročitanih knjiga bio sam na istom. Što ti knjige uostalom i mogu reći o tome, što ti mogu dati osim lažne utjehe? Čovjek se vrti u krug, a godine same ne donose ništa. Izgubiš nešto i moraš naučiti živjeti bez toga. Ako ne naučiš, staviš si cijev u usta i povučesh okidač. Oni hrabriji najčešće tako i završavaju, dok mi ostali nekako guramo dalje. Preživjeli smo sve te strahote, ali možda bi bilo bolje da nismo. Možda bi bilo bolje da smo svi izginuli u ratu, da nas više nema. Bilo bi svima lakše. Ali nikada nismo pričali o smrti, ni o smrti općenito ni o smrti konkretnih ljudi koji su otišli. Nikad nismo pričali o smrti strica Joze. Sad kad ga više nije bilo, o njemu se nije ni govorilo, kao da ga nikad nije ni bilo i samim tim je sve bilo još mučnije. Da smo barem pripovijedali lijepa sjećanja na njega! Možda je i stari želio razgovarati o tome, ali nije znao kako. Htio sam mu reći: „Hajde da pričamo o stricu Jozi, pričaj mi kakav je bio čovjek.“ Pa da nam ispriča nešto o njima dvojici, kako su se zajedno igrali kao dječaci na livadama ili pili po kafanama, ili se tukli zbog gluposti s drugim dečkima iz sela, ili kako su s ocem gradili kuću. Ali ni ja nisam znao kako. Nisam znao kako proniknuti u tu tajnu neizrecivog. Po nečemu smo ipak bili slični ja i on – nijedan nije znao razgovarati o bitnom, sve bi stalo na vrhu jezika i ne bi nikad sišlo s njega. Sve će otići u nepovrat, ništa neće biti sačuvano.

Nema kuće koju ne opsjedaju duhovi, a s njima treba živjeti.

- Znaš li kad će oni doći? – upita stari.

„Oni“ je značilo moja braća Marko i Andrej. Obojica su živjeli u Zagrebu, ali zapravo nisam imao pojma gdje su. Nisam ih vidio više od dvije godine.

- Nemam pojma.

- Obnavljali smo kuću – reče stari.

- Lijepo – rekoh. – Bila je ofucana.

- Mijenjali smo krov, vrata i prozore. Marko i Andrej su dali po tri tisuće kuna za obnovu – nadoveza stari.

- Koliko ćeš nam ti dat? – upita stara. Bili su toliko ljudi da su mislili da ja u Zagrebu zarađujem brutalne pare.

- Nemam para.

Znao sam da slijedi uvjeravanje i moljakanje, ali odlučio sam nemati razumijevanja za njihove probleme. Uslijedila je tirada kako su me rodili i odgojili i kako me je Zagreb pokvario. Prije nisam bio takav. Pušio sam i slušao njihove optužbe. Jebi ga, ovdje ti doručak mora prisjesti. Slušajući sve to odjednom me zapljusnu spoznaja da sam stranac. Zapravo, znao sam to i prije, ali ovo je saznanje bilo tako duboko da sam se odjednom zapitao tko su ovi ljudi? Što žele od mene? Što me se tiču njihove priče? Zašto sam uopće došao ovdje? Zašto sam dopustio da me izvuku iz mog Zagreba i uvale u ovu seosku hrpu govana? Što prije pobjegnem nazad u Zagreb, bolje i za mene i za njih.

J A S N A H O R V A T

AORIЈAN

(14. veljače 2022.)

za zagrljaja Marsa i Venere)

JESEN

ZIMA

POJAS

LJETO

PROLJEĆE

Te noći nakon prve inicijacije, zvjezdano je nebo najavljivalo bogatstvo jeseni i vrhunac godine. Ošamućen od rituala, uza se sam privijao rog obilja – obrednu posudu koja se našla u mojim rukama. Zvijezde su bile gusto raspoređene u kockovlje čija su tamna polja bili dijelovi noći nedotaknuti zvijezđem Riba i Pegaza. Ako bih nakrivio glavu ulijevo, ugledao bih zvijezđe Kasiopeja, a ako bih se pomaknuo udesno susreo bih se sa zvijezđem Blizanaca – dvjema zvijezdama priljubljenima jednu uz drugu kao da je riječ o bratskim glavama. Zvjezdano je nebo poručivalo – nisi sam i nismo sami!

*

Sanjao sam, ili mi se priviđalo, kako na lijevome ramenu nosim luk, a o luk obješenu košaru. Na nogama sam imao obuću od jelenske kože, hodao sam šumom kao da jašem, a kada mi je na lijevo rame sletio sokol, uistinu sam i pojahao. Desnom rukom pritiskao sam puhaljku i prinijevši je ustima ispunio sam je zrakom. Šuma je odjekivala zvukovima koji će se za nekoliko godina vratiti na ovo isto mjesto. Pod stegnima mi se propinjao jelen, jahao sam ga osjećajući njegovo toplo tijelo, a sokol nas je sve dalje odvodio od plemena. Kako se ne bih izgubio, ostavljao sam trag od usitnjenih školjki i trag je bio to jasniji što je noć bivala tamnijom. Povremeno smo ulazili u utrobu zemlje gdje bi me Velika Majka pomilovala po uznojenu čelu ili mi uz srce pritisnula grumen crvene rudače. U snu sam se pitao kako znam da sam to ja kada sebe nikada nisam vidio jer su u mojim očima drugi. Žuljao me luk obješen o lijevom ramenu, ali ga nisam odbacivao jer bih tako odbacio i košaru te otjerao sokola. U snu sam shvatio da ne posjedujem strijelu, a luk je bez strijele bezopasan. Luk nije strijela, odzvanjalo mi je. Da bi ispaljena strijela pogodila cilj, luk mora biti miran, a ruka sigurna. Aorijane, radije pamti put kojim prolaziš, govorila mi je Velika Majka.

– Aorijane, jesi li me čuo? Velika Majka zveckala je klepsidrom ispunjenom sjemenkama konoplje. – Aorijane, Starješina te zove. Aorijane, probudi se!

*

Prsa su me žarila kao onomad u djetinjstvu kada su me oprljile koprive. Pridignuo sam se na lakat i tijelo usmjerio prema ostatcima vatre. Osmotrio sam mjesto žarenja na prsima. Ondje je stajao svježe ubockan Orion – crtež zvijezđa koje nas zimi tješi dok iščekujemo proljetno sunce. I drugi su momci otkrivali mjesta na tijelu s ubockanim znakom pripadnosti plemenu. Noćas smo postali Orionidi, hodajuće

zvijezde našeg plemena. Želio sam vjerovati da će najsjajniji među nama svijetliti svojim djelima.

*

Starješina je vodeći u svemu i predvodnik je cijelome plemenu. Njegov je dom izdvojen na obližnjoj visoravni i okružen je upletenom ogradom. Dveri su zatvorene ako je posvećen lijevanju metala ili razgovoru sa zvijezdama. Silan oganj Starješina održava u svojim kupolastim pećima kako bi metal dovoljno rastalio da bi ga mogao lijevati i oblikovati u bodeže, vrhove strijela ili sjekire. U glinene oblike Starješina ulijeva metal osobno, ali ilovaču od koje izrađuje oblike dade mijesiti i svojim pomoćnicima. Velika je čast biti primljen u red Starješininih pomoćnika jer onaj tko uspije mijesiti i oblikovati ilovaču dobiva pravo uvoditi se u najdublje tajne postojanja.

*

120

Starješina se prepoznaje po majstorstvu lijevanja metala i hramanju. Hramaju oboje, Starješina i njegova žena Jani¹, ali i Starješinini pomoćnici.

Odjeća im je oslikana, a lijeva i desna obuća izrađene su im od najmekše, janjeće kože. Starješina poznaje plemensku tradiciju, pretke i sušu koja nas je natjerala upregnuti volove u kola i napustiti pradomovinu. Kola imaju kotači, a kotači su sunce koje neprestance tjera naprijed.

Neki od nas nadaju se povratku u stari kraj, ali nam Starješina odvraća misli od takvih tlapnja. Plodna zemlja i široka rijeka, uvjeren je Starješina, zahvaljuju na našem dolasku i dok god oslušujemo ono što nam poručuju zvijezde, nagrađivat će nas obiljem. Starosjedoci su nas dobro prihvatili, ali i mi smo bili širokogrudni jer smo ih poučili znanjima koja nisu imali i darivali ih konjima za koje prije nisu čuli.

*

Jani je Starješini nezamjenjiva iako u njegovoj blizini ne uzima prevlast. Kamo god Starješina pogleda, Jani predviđa što stoji u pozadini Starješinina pogleda – želja, potreba ili namjera.

---

¹ Staroin. jani – žena, *janigna* – boginja.

Jani o pasu nosi rogove, a o vratu ogrlice od riječnih školjka. Kada je Starješina u transu, Jani skida rogove s pasa i kroz njih gleda u daljinu. Rogove prinosi i ušima kako bi čula ono što drugi ne čuju. Znade Jani prepoznati tko što smjera i kome se što sprema. Koga primi rukama, izmjeri mu duljinu vode koja mu kola venama. Jani znade otkriti vodu rašljama, a u ljudskim tijelima umije otkriti točku koja zaustavlja život i radi koje život u nekome ne kola.

Ime rijeke uz koju živimo, Jani često drži u ustima i izgovara ga unaprijed i unatrag onako kako se djeca igraju s kamenim oblicima.

– Dānu, Dānuja², Nuja-Da, Ja-Nu-Da, ljepotica si vodena. Nu-Da, Da-Nu-Ja, rosna si kapljica, Du-Na-Na, Da-Nu, Ja-Nu-Da, zmaja si rodila.

Na našem starom jeziku, spominjala je Jani, ime rijeke čuvalo je uspomenu na kapljicu rose iz koje je rođena naša rijeka. Ponekad, uz vatru, Jani je znala pripovijedati kako je Dānuja postala majkom, ali majkom čije čedo nije ljupko djetesće nego strašni zmaj Vrtra koji je svojoj majci kasnije zaustavljao vodene tokove.

Nakon Janina pripovijedanja najmanja djeca bi plakala i skrivala lica da im se ne bi vidjele suze. Jani ih ne bi umirivala jer Jani nikoga ne umiruje. Suze je potiču da dodatno straši te nakon prolivenih suza njezina pripovijedanja postaju sve mračnija i okrutnija. Jani drži da su strahovi potrebni ljudima kako bi postali boljima od onih koji jesu.

121

*

U večeri moje prve inicijacije, Starješina je upozorio pleme da se rudnici prazne i da se naša ruda približava kraju. Najavio je da ćemo među nama morati prepoznati tragače – nadarene za uočavanje otisaka, nježne prema ženama jer tragači koje večeras traži imat će zadaću ulaziti u utrobu Velike Majke te će stoga morati biti u njezinoj milosti.

*

Starješinin poziv nakon inicijacije za mene je mogao biti dobar, ali i koban. Moja mladost i neiskustvo nisu mi išli u prilog. Kasnije sam se pitao zašto je Starješina u meni prepoznao tragača kada je moja plaha priroda bila sve samo ne neustrašiva.

---

² Staroin. *dānu* – tekućina, kap rose; staroin. *dānuja* – rođena iz *dānu*, rođena iz kapljice rose.

Doduše, ravnodušnost koju sam pokazivao mogla se pričinjati hrabrošću, ali nedostatak mojih lovačkih i ratničkih vještina nisu govorili u prilog hrabrosti.

Penjući se prema Megaronu i Starješininome domu, promatrao sam vlastita stopala. Jesen je bila topla, koracima sam podizao prašinu i prašina je padala po trakama od meke, jelenske kože kojima su mi ovijena stopala. Sumnjao sam u sebe jer sam se doživljavao tek mrvom praha na svemirskome kotaču čija vrtnja upravlja kruženjem svega postojećega. Starješini sam donosio košaru punu jaja i razmišljao o poruci stvaranja koja je sažeta u jajima.

*

Jutros, dok sam očekivao Starješinin poziv, vratio mi se zvuk mog vlastitog glasa starog tri mjeseca. Moj odstajali glas donio mi je gnijezdo puno svježih jaja. Pomislio sam kako će to gnijezdo biti dar za Starješinu, ali i da ću mu teško objasniti kako sam pribavio jaja u ovo jesenje doba. Mi, Orionidi, živimo s pticama, poznajemo ptice te se i sami ponašamo kao ptice. Pletemo kuće onako kako ptice pletu svoja gnijezda i dobro nam je poznato da ujesen ptice ne polažu jaja.

122

*

Iz jaja su poniknula sva postanja pa tako i postanje ljudskoga roda. Prvo, golemo jaje, prekinulo je sveopću tamu i prapočetni je uzrok stvaranja.

Kako je u jajetu prauzrok cijelome svijetu, tako je i svatko od nas začet u svom početnom jajetu, pa tako i ja koji se danas uspinjem prema Starješininome domu doznati što mi nosi budućnost. Evo, dok se uspinjem, osjećam početno jaje kako kljuca u središtu moga tijela i traži od mene da se radujem životu onako kako se raduju životinje i ljudi slaboga razuma.

Penjući se, ponavljao sam riječi naučene zarana: – Jaje, jaje, jaje, u njemu je vaskoliko postojanje. Jaje, jaje, jaje, život je ponavljanje.

*

Na dverima Starješinina doma dočekala me svečano odjevena Jani. U rukama je držala posudu za čuvanje čudesnih napitaka kojima se prelazi u druga duhovna stanja. Posuda nalik jarebici u predjelu jarebičina vrata ukrašena je crtežom dvoglave

sjekire – znaka Velike Majke iz čije utrobe dobivamo rude i druge dragocjenosti kakvima je i ljekovito korijenje biljke strijelke.

Jani je odložila glinenu jarebicu da bi iz mojih ruku preuzela gnijezdo s jajima. Jesen nije doba u kojemu ptice svijaju gnijezda pa se Jagni čudila. – *Anda!*?³ Svježja i mirisna. Starješina će biti zadovoljan. Gdje si u jesenje doba pronašao *ande*?

Kod Jagni je sve bilo staro i u slutnji podzemnoga. Govorila je jezikom naših predaka i taj me jezik, koji sam samo djelomice razumio, podsjećao da nismo iz ovoga kraja i da je sve u neprestanom gibanju. Zazirao sam od Janina pogleda i njezinih pitanja pa sam umjesto odgovara ispustio jedan od onih zvukova koji će se vratiti tek za nekoliko godina.

*

Zastao sam ispred Megarona i pričekao Jani da gnijezdo s jajima spusti u jamu za čuvanje hrane. Dok je Jani nestajala u tami jame, razgledavao sam okoliš i crteže od bijeloga praha utisnute u zemlju oko Megarona. Iz peći se nije povijao dim niti se širio miris češnjaka, a vrata su bila poluotvorena. Starješina, dakle, nije lijevao metal.

123

*

Dim i miris češnjaka značili bi da se nevješti trebaju skloniti kako ne bi ometali Starješinu i njegove pomagače u lijevanju metala. Miris češnjaka upućivao je da se metal opire lijevanju i da će oštetiti lijevačevo zdravlje. Starješina je nakon svakog lijevanja hramao sve jače pa je utjehu tražio u zagrljaju svoje žene. Jani je u njihovim lijeganjima vidjela više od odmora muža i žene, ona je njima ozdravljala Starješinu i zdravlje svojega tijela prelijevala je u Starješinino.

*

Jaja je odložila u jamu za čuvanje hrane i zatim me uvela u prostoriju za lijevanje metala. Uz veliku peć stajali su mjehovi i žarači, a među njima kalupi sjekira i bodeža u koje će se lijevati metal. Nedaleko od ognjišta, na istaknutome mjestu,

---

³ Staroind. *anda* – jaje.

pažljivo su posložene terine⁴⁴ za dozivanje predaka, a u drugom dijelu prostorije stajale su po vrstama složene zdjele za blagovanje hrane i pića.

*

Starješina je tihovao. Okrenut leđima stajao je nepomično, činilo se da ne diše što je značilo da opći sa dušama predaka. Duše predaka susretali su samo „dvorodeni“ – oni koji su prvi puta rođeni od majke, a drugi puta voljom naših predaka koji su im udahnuili svoje minule živote.

Jani mi domahne da je slijedim. Sjeli smo u kut oslonivši se leđima na zid Megarona. Jani me upitala je li mi poznato da je Starješina šaman i da za mene ima posebnu zadaću. Dok sam razmišljao o odgovoru, Jani je izgovarala jednu od svojih brojlica:

– Dahati⁵ Agni⁶, dahati dyauš⁷, dahati vatro, dahati dravo⁸.

*

124

Čim smo pristupili ognjištu postavljenom u središtu Megarona, Jani se prihvatila paljenja vatre. Plamen je raspuhivala mijehom, a zatim je na drvo nanijela ugljen kako bismo se što brže povezali s bogovima. Vatra se rasplamsala i jasno sam u njoj vidio ples boga Agnija.

Jani je na polici s posudama izdvojila tri kaleža u obliku jelenje glave te je iz posude u obliku jarebice u njih natočila mirisne tekućine. Oko svakog kaleža obilazila je ukруг i ponavljala: – Lijem život prema žednoj zemlji ovoga tijela.

Razdijelivši napitak Starješini, sebi i meni, smjestila se uz Starješinu i nepomično čekala da Starješina iskapi tekućinu. Zabavljen promatranjem vatre nisam uočio kada je Starješina ispio svoj kalež, ali me Janin dodir trgnuo iz snatrenja te smo isto učinili i nas dvoje.

⁴ Terina je keramička posuda za kuhanje.

⁵ Staroind. *dahati* – gorjeti.

⁶ Staroind. *agni* – vatra, staroindijski bog vatre, rođen je od sedam majki.

⁷ Staroind. *dyauš* – bog.

⁸ Staroind. *drava* – drva, ogrjev.

VRATITI SE KUĆI

Klempave pseće uši poskakuju gore-dolje kao da hvata zalet za polijetanje, onako kako to već čine blesavo radosni psi, mašući repom i isplaženog jezika u žednom, kratkom dahu. Prizor je to koji se svakodnevno ponavlja, kad joj čuje korake, sa stražnje strane dvorišta zatrči se prema ogradi i zatim tapka na mjestu vrteći repom kao helikopterskom elisom dok ona konačno ne otvori kapiju i pomiluje ga po glavi. Zatim joj se nasloni na nogu i tako zalijepljen prati je do ulaza u kuću zavijajući potihom i zadihano.

I sada je tako, sitno lupkaju šape po kamenom prilazu, čuje pseće dahtanje dok prislanja ruku na kvaku. Pritisne pa pusti. Dahtanje postaje cvilež, čuje grebanje šapa po kapiji, radost kako prelazi u paniku. Dlan i dalje osjeti kvaku, ugrijao se metal, vlažan je, ljigav. Uznemirenost psa pojačava se, prokopao bi tunel kroz ogradu da može. Ona stoji ispred, ali ne ulazi. Pseći cvilež zagušen je bukom u onom uskom prostoru između njenog tijela i oklopa što se oko nje stvorio, sve ju čvršće steže. Koža bridi, peckaju nevidljive iglice raspoređene po epitelu, kosti tutnje. Čuje paniku iza ograde, cvilež i grebanje zagušeno je slabošću koju osjeća, njena ruka nema snage pritisnuti kvaku, metal klizne u konačnoj odluci – neće ući, produljit će dalje od vlastite kuće.

Nije joj nova ta neposlušnost tijela, dah koji postaje sve kraći i osjećaj pucanja kože, kao da joj neki nevidljivi, okrutni prsti grubo rastvaraju tek zarasle rane. Svaki se dan ponavlja isto, iskorači iz ureda pa se pješke zaputi kući. Iako bi mogla skratiti hodanje presijecajući tržnicu, uvijek odabire dulji put, zalazi u rubne ulice uspavanih naselja i polako prebacuje stopalo pred stopalo mjerkajući zapuštene, popucale staze. Svaki je novi korak sve teži, kao da su joj na cipelama svezani utezi koji se aktiviraju tek kad se približi cilju. Ipak, obično ne zastaje, ritam je zadan, neminovno je sve što slijedi i što se ponavlja iz dana u dan u dan u dan. Pritisak na tren popusti kad pod prstima osjeti meku pseću dlaku, neutralizira ga nerazumno životinjsko veselje. Kad joj se nasloni na nogu i tako zalijepljen prati do ulaza u kuću, osjeća da je hrabri, bez tog ne bi smogla snage ponovno ući. Danas, međutim, ne može. Kvaka klizne iz dlana, pseći cvilež svira odustajanje. Prati je to zavijanje, prodire u mrežu ulica kojima se udaljava.

Njen se dan dijeli na dva dijela. Onaj prvi, uredski, gdje vlada smirujuća logika brojeva, u kome pušta da joj kroz tijelo prolaze računovodstvene bilance, ljuljuška se u njih kao u najmekši jastuk i onaj drugi, koji nastupa nakon što čistačica nekoliko puta nervozno usisavačem udari o vrata dajući joj do znanja kako je radno vrijeme odavno prošlo, da je samo njezin ured još ostao. Tada se mekoća raspline, a staloženost brojki zamijeni težina koju sa sebe ne može stresti. Čini se da je nekad ipak bilo lakše, dok su djeca bila s njima pa joj se dan sastojao od beskrajnog niza obaveza. Uvijek je nekog trebalo pokupiti s kakve aktivnosti, hitno skočiti do trgovine, uvijek je netko bio balav ili pod temperaturom, uvijek je nekome trebao obrisati suze ili riješiti zamršene jednadžbe u kakvoj zadaći. Rastezala se preko troje mališana kao indijska božica s dvostrukim parom ruku opslužujući njihove potrebe do sretne obamrlosti svojih. Sada je ostao samo on i, iako to nikome nikad ne bi priznala, prvi put ga zaista vidi.

126

Negdje u njoj i dalje je titrala slika mladića rudlave kose i u izbljedjelim poderanim trapericama, onakav kakav je bio kad su se tek upoznali. Dolazio bi po nju na crvenom Tomosu, razmetljivo nasmijan, kao da jaše Harley Davidsona, a ne moped koji je posudio iz tatine garaže. Na prekratkom sjedištu morala se dobro zalijepiti uz njegovo mršavo tijelo, uz miris teksas prsluka i kratak dah. Osjećala je kako mu srce bučno lupa, gotovo jednako bučno kao i njeno. Nisu imali puno vremena, tek toliko koliko stane u nikad do kraja preuređeno potkrovlje u kući njegovih roditelja, kauč na razvlačenje, hodalicu u koju je odložila kćer kad ga je ugledala u maskirnoj uniformi i žutim čizmama na nogama. Nikad se nije vratio, to što je istovareno iz četvrtastog autobusa nakon 271-og dana Mitrovice više nije bio on.

Na prepunom osječkom trgu gurala se kroz gustu masu nestrpljive svjetine, plač žena i osušenih majki miješao se s monotonim razglasom, među deklamiranim imenima, nju je zanimalo samo jedno. Kad ga je konačno zagrlila, onako savijenog i blijedog, njegove ruke nisu uzvratile zagrljaj, klonule su uz tijelo, pomislila je na krpenu lutku koju je u djetinjstvu vukla za sobom. Jauknuo je pa se ipak nasmiješio. „Morat ćeš lakše“, sjeća se te rečenice, prve koju je od njega čula nakon tolikih dana straha. Zadigao je prljavu potkošulju, ispod su hematomi bojili ono što je nekad bila njegova koža. „Živ si“, to mu je rekla, „sve ostalo će proći.“

Ali nije prošlo, prošao je samo život. Njen je rudlavi mladić ostao tamo na hladnom betonu logora, s glavom utaknutom među koljena, po njemu još uvijek padaju udarci pendreka i vojničkih čizama, lome mu rebra, usitnjavaju ga, mrve, gnječe u prah. Nju na povratku s posla dočekuje siva koža i upaljene oči, nervozni

pokreti koji nisu uspjeli zaboraviti. Nikome ne bi priznala kako zna da je sve što su kasnije živjeli ostalo izvan njega. Rođenje još jedne kćeri pa sina, zidanje kuće na naslijeđenom placu, rođendani i obljetnice, smrt roditelja, dječje utakmice i nastupi u glazbenoj školi, maturalne zabave, sijede u njenoj kosi i miomi koji su joj ispraznili zdjelicu, vagon za vagonom za vagonom, kompozicija koja mu je ot-klopotala pred očima. Nikome ne bi priznala kako je ona za njega sasvim prozirna.

Sada odlazi. Odustaje udaljavajući se sve dalje od ograde kroz koju nije mogla proći. Hoda otresajući sa sebe težinu, nesvjesna kako je put kojim se kreće potpuno isti kao onog davnog popodneva kad ga je panično tražila po naselju pomišljajući na najgore. Izbivši pred prugu, sjeti se tog prizora, sjeti se sivog obrisa njegovog mršavog tijela, sjeti se kako ga je jedva razabrala od dugačkog šiblja na vlažnom polju. I kao da se to događa upravo sada, zatrubi lokomotiva, a dugačka kompozicija zauzme sliku. Sjeti se onog vala radosti koji ju je cijelu prožeo kad je shvatila da je živ. Sjeti se kako je potrčala prema njemu posrćući preko zapuštenog polja, kako joj je šiblje trgalo najlonke, a ona se smijala sve glasnije i glasnije, prekrivši glasom zvuk trube i klopotanje vagona. Živ je, samo stoji uz prugu, samo stoji. Stoji. Sjeti se koliko mu je trebalo da se prene, da ju konačno ugleda, trebala mu je njena ruka na leđima, dlan koji je skliznuo u dlan, u čvrsti stisak. „Ajmo kući“, sjeti se kako je, još zadihana od trčanja, rekla. Kimnuo je glavom i pustio da se zalijepi uz njega usmjeravajući mu korake. Sjeti se nerazumne radosti koja ju je cijelu prožela dok su hodali tako nerazdvojnivi.

Pomisli kako se već mračni, a nije još ni 5 popodne, ljubičaste sjene padaju po krupnom kamenju i korovu uz prugu. Pomisli kako sigurno opet nije ugrijao ručak što ga je ostavila na štednjaku, a morao bi jesti. Pomisli kako pas možda još uvijek cvili, a i kamo je to ona mislila poći, kamo je mislila?

BRANIMIR

Drugi dan da su birtije otvorene, a već sjedim za kavom na terasi kafića. Topline Sunca ima još pola sata, onda nam postaje hladno. Nismo se stigli napričati, unutra ne smijemo pa se dogovaramo kako ćemo prošetati krug.

Rijetko sam u centru, rijetko se družim i uopće izlazim. Što se mene tiče, birtije su mogle ostati zatvorene još godinu dana, uopće mi ne bi nedostajale niti bih to zamijetila u vidu nekog nedostatka. Ali s ljudima je ipak drugačije. Iako su kafići sinonim za sjedenje s ljudima s kojima imaš o nečemu pričati.

Jedna prijateljica kaže: Ja sa svakim mogu kavu popiti.

Ispijanje kave dođe kao sposobnost plesa, poznavanja koraka, moći s bilo kim uhvatiti ritam, napraviti taj minimalni, dobrovoljni ustupak prilagodbe pri čavrljanju. Eh sad, ljudi su različiti pa se neki u birtije vole sjatiti na dnevnoj bazi. Takva sam bila na faksu i u srednjoj školi kad je trebalo ubiti vrijeme između predavanja ili ga pak izbjeći da bih dočekala sljedeći sat koji me zanima. Ili nakon cjelodnevnog povlačenja krepanog vraga za rep među zidovima birtija, napokon se vratiti natrag kući. Onda oni koji svrate u nekoj tjednoj rutini ispričati se sa stalnom postavom društva što ima novoga. Naposljetku mi koji tamo dolazimo rijetko, gotovo jednako kao na misu, posredstvom konvencionalnog dogovora, kad moramo.

Nije problem u ritualu – susretu, druženju, kavi ili ispijanju nekog drugog pića, a obično uzimam pivo, jer nakon nekoliko gutljaja krv struji sporije, prilagođavajući se toj rijetkoj, pasivnoj akciji nasuprotnog gledanja i zadržavanja tijeka priče. Već u sjedenju s rukama u krilu, bez ispruženih nogu, kada umjesto da zadobivam koncentraciju na svoje društvo pribjegavam zjakanju po tuđim licima i figurama, uvlačenju u imaginaciju fizionomija grupno raspoređenih stranaca i poznatih za stolovima, pratim jezik tijela. Tko je s kim u kakvom odnosu, o čemu pričaju, repetitivan pokret djevojke koja nervozu susreta s dečkom ublažava nepotrebnim prebacivanjem pramenova kose i kako joj obrazi osuti tamnocrvenim bubuljicama nabubre na svaki trzajni osmijeh. Kako je mlada i uzbuđena... To sam zaboravila.

Dok mi pogled luta pitam frenda što me zanima nastavno na ono o čemu smo pričali putem poruka.

Prije 30 godina za isti proces izmjene životnih činjenica među uspostavljenim vezama imali smo samo pisma. Onda se odgovor i zapis o aktualnostima prolongirao, željno iščekivao, pažljivo oblikovao i opisivao ono najvažnije, budući je obuhvaćao dulje vremensko razdoblje, u čijem se pomaku može već nešto naglavce promijeniti dok ne stigne na odredište. No, to se rijetko događalo. Barem osobno nikad nisam čula za događaj kako je zaručnik u međuvremenu poginuo na frontu za prostorno-vremenske razdaljine dok je nekoliko listova papira s otiskom misli i emocija putovalo ogrnuto kuvertom. Ili se majka o kojoj piše razboljela i naglo umrla. Iako je takve prevrate za očekivati kao apsolutno moguće. Možda se vakuum otposlane namjere komprimirao nalik današnjem treptaju puštene poruke, koje postaju razlomljene, kraće, banalne, pretjerano detaljne, više nego svakodnevnne, ponekad i svakominutne. Rijetko se što uopće stigne dogoditi izvan tih svakodnevnih poruka, a opet, one nikad nisu opsežno tečne i smirene poput tijekom pisma u koje mora stati sve, reprezentativan komad osobnog svemira. Do idućeg pisma. Ili susreta.

Zatim uspoređujem. Ova plava s podočnjacima za razliku od nervozne male što se konstantno dodiruje, sa svojim muškim društvom već se dobro poznaje. Pokreti su splasnuti, tek joj promjena okoline i kava kojom ju netko poslužuje izmami mrvicu umoran osmijeh. Je li joj to još uvijek dečko ili već muž, ne mogu procijeniti. Nešto mu ozbiljno govori, stanje na poslu, s financijama ili u obitelji, radi čega je zbrinuta i lakše joj je kad podijeli. Jedna žena upravo odlazi. Odiže stolac s kojeg se digla i uredno ga privlači stolu za kojim ostaju sjediti još dvije prijateljice. I nisu tako bliske kako se čine, o čemu govore njezine suzdržane kretnje i pretjerano srdačne grimase. Ili su joj odlasci u birtije iznimke radi kojih ukočeno svladava korake ponašanja na koje nije navikla. Povlači rub jakne prema dolje kako bi pokrila kičmu i zadebljale bokove, kratka kosa joj je prepomno začušljana, na usnama se još ocrtava boja ruža. Blaga je, domaćinska, osjeća rupu kad nije kao uobičajeno u ovo kasnopodnevno doba doma. Ali one su je izvukle van, a i morala je malo proviriti, premda sada žuri tamo gdje se osjeća najbolje. Već razmišlja što će skuhati za sutra i kako starijem sinu treba oprati dres od treninga. Tu je sasvim svoja. Ne zanimaju ju ogovaranja, detalji nečije rastave i nova odjeća. Doma ne mora pokrivati bokove, lickati frizuru da izgleda najbolje što može, mazati se ružem, opeglati bore izgledom blaženstva, biti nasmijana premda joj nije do smijeha. Pitam se, da li tako izgledam? Kako zapravo djelujem drugima?

Okretom glave prema sjajnom sunčanom izdahu na površini rijeke otkrivam odakle dopire grleni smijeh. Još jedna plava, u najboljim godinama, naglašeno gestikulira dijelovima lica i glasno uživa u pažnji. Uvijek postoji jedna takva na podiju birtije. Ona glavna koja je toga svjesna i preuzima dominaciju privlačenja. Pogledi nam se okrznu i ona se zadrži trenutak na meni svjesna promatranja. Pravi se zabavna, možda i je, želi pokazati kako maksimalno iskorištava ovo vrijeme prije sumraka. Vjerujem da je i to moguće uz utvrđen stav prema kojem se ravnaš, manje sam uvjerena kako je zaista opuštena. I glumice osjete stres prije nastupa.

Dok se zapričavam, najprije uglavnom zapitkujem. Najgore mi je kad prema prirodnom poretku među prisutnima moram preuzeti ulogu one pričljivije. Jednako nevoljko preuzimanju volana u ruke. Čini me pretjerano načuljenom, napetom, iako se moram praviti mirnom. Jednostavno iskoči dužnost preuzeti kormilo i nema uzmicanja. Pretvarati se da ne razumiješ kakvo je stanje i šutjeti na način ovog drugoga, još šutljivijeg, bilo bi neumjesno. Mogla bih samo sjediti i buljiti poput staraca u invalidskim kolicima postavljenih među travu i drveće da bi udisali svjež zrak i upijali sunce. Ipak, frend je na razmeđu, među raskoračenim nogama velikog koraka na tlo novog posla i načina organizacije vremena zjapi grotlo neizvjesnosti, ne bi mu zgorega došlo suptilno ohrabrenje i podrška.

130

„Pozvala te u stan, je l' tako? Nije da je zauzeta i da te nije mogla pozvati na kavu van, ovako kao ti mene, iako je sastanak formalno poluposlovan. Ali nije to učinila. I onda je još počela paliti cigaretu za cigaretom... A ti si se digao i rekao da moraš ići, jer ti je smetalo toliko dima... Znam kako je, i mene užasno smeta zadimljen prostor, ali zvuči kao propuštena prilika. Očito je bila nervozna zato što ništa ne poduzimaš.“

„Gle, da je donijela na stol neko vino, a ne skuhalo još jedan čaj, možda bih nešto i poduzeo.“

„Možda... U tome i je stvar. Kod muškaraca je vrlo bitna inicijativa, čitanje znakova, poduzimanje ključnog prvog koraka. Ako u rezervi gaje imalo naklonosti prema njemu, to žene baca na koljena. Odlučnost. Hahaha. Što imaš od odugovlačenja? Što ti je trebala još neka potvrda?“

„Ali, kad ja sa ženama postajem anksiozan. Strah me da nešto krivo ne napravim.“

„Sve nas je strah. A što je najgore što ti se može dogoditi? To da te prijekorno pogleda, odmakne se, skine tvoju ruku sa svog bedra, opali ti šamar? Žena u četrdesetima? Teško...“

„E, kad smo kod noge na bedru, sad sam se sjetila, upravo tu malo niže mi se to dogodilo kad sam sjedila dolje uz obalu na onom širokom betoniranom podiju-terasi. Tad je tek napravljen uredan prilaz rijeci kojim su ljudi šetali. Imala sam kojih 16 godina, klinka, sjedim poslije škole, ili je bio vikend, ali još prerano za grad. Čekam da netko poznat naiđe i odmaram oči na vodi. Kad dolazi on. Šaner s plavim očima i poduljom, lepršavom kosicom na razdjeljak. Nemam pojma kako se zvao, ali viđala sam ga često u gradu, bio je zgođušan s tim okicama, ali nekako medekast i mekan, pretjerano slađan. Ne mogu procijeniti koliko je tada imao godina, vjerojatno između 30 i 40, uglavnom, za mene starac. Zaustavi se, sjedne i pita kako se zovem s tim svojim šarmerskim smiješkom koji je inače zasigurno palio. Odgovorila bih mu da me nije prepao i da nisam na njemu nanjušila predatora. Pretpostavljam kako mi je faca izgledala preneražena i svatko s normalnim namjerama bi se digao i nastavio dalje. No, on mi je u idućem potezu stavio ruku na bedro. Zamisli koji ljigavac. I potjerao me, umjesto da sam mu opsovala i postavila gledati ispred sebe.“

„Eto vidiš...“

„Ahahah, joj, nisam ti to trebala ispričati. Ovo je bila tako neprikladna digresija. Nije to isto, samo sam se sjetila. Vi ste, uostalom, oboje odrasle osobe u zrelim godinama i svjesni ste konotacija poziva i posjeta u nečiji privatni stan.“

131

„Ah, da. Kad sam izgubio lovački nagon. Pardon, ne nagon, svojstva za lov.“

Odbija da platim ovaj put, iako je platio i prošli. Skačem preko zidića i uzimam bicikl koji je na njega stajao naslonjen. Osjećam poglede svih onih na koje je moj dosad bio zalijepljen. Vodim bicikl kraj sebe kao konja, kao što sam u djetinjstvu gurala Ponija kad bih negdje morala sići s njega. Sve je uokolo titrajuća uspomena. Isprva nisam ni svjesna koliko sam blizu svog kriptonita. Kvart u kojem sam odrasla udaljen je samo nekoliko minuta hoda i predlažem da prođemo onuda. Ionako je idealan za šetnju, pun starih stabala divljeg kestena i nešto mlađih lipa.

Prilazimo mu kroz tamu parka s vrtoglavo visokim platanama čija bijela kora podsjeća na oguljenu kost. U njemu se zbila radnja par bitnih snova koje sam čvrsto upamtila. Predstavljao je neko tamno srce iz kojeg su iskakale divlje zvijeri ili se gnijezdilo čarobno, kristalno kamenje. O tome frendu ne govorim. Kako plimno nadire. Pravim se mirna. Za volanom sam dok vozim druge, u kafiću pod svjetlom društvenog reflektora. No, frend je ugodan. Iz njega struji umirujuća energija iako je možda čak i u mojem društvu anksiozan. Možda me u mislima zaskakuje s leđa. Primjećujem i naglas nabrajam tragove deterioracije otkad sam zadnji put ovuda prolazila. A kad je to bilo?

Odselila sam prije više od 10 godina, no kad sanjam svoj dom u kojem podrum predstavlja podsvijest, a tavan alter ego, sanjam ga ovdje gdje sada kročim kao stranac, običan flaner razgledač i ta pozicija je izvanjska. Promatram samu sebe iznutra, izvrnute utrobe i unutarnjih organa, hodajući snom u kojem je anatomija bića roditeljska kuća i ulica.

Uvukla sam i frenda unutra. Nekim je slučajem početkom rata živio baš ovdje kod jednog prijatelja.

„To ti je kuća njegovog starog i tete koju su podijelili na pola...“

Sve znam dok prolazimo muzejskim postavom djetinjih sjećanja. Obična fasada i zahrđala ograda prikaz je krnjeg obiteljskog stabla i rodovnica.

Privilegija je rasti pored rijeke, na obali, odmah prvi red. Tko nije doživio svakodnevi pogled na riječni tok, ljubičasto-narančaste zalaske i ljetno ustajanje s planom za kupanje, ne razumije. Približavamo se jezgri i dotad valjda opišem kratku povijest svake druge kuće i njezinih stanovnika, kako smo, klinci, koristili napuštene građevine od nekad javnog značaja. Čudim se, iako se nema čuditi čemu posebno, možda i dosađujem, no ne nalazim obazrivosti preplavljena sjenama preuređenih dvorišta. Moguće da vidim i opisujem ono čega više nema.

132

„Viš kako je ova rijeka postala samo oku ugodna kulisa za šetnje. Prije rata tu je bilo krcato kupalište. Nije bilo ljetnog podneva da sva tri špornja nisu vrvjela kupaćima. Plovili su šlepovi na koje su se stariji dečki u prolazu penjali i skakali s palube, još se prevozila roba.“

Zašutim dok prolazimo kraj kuće preuređene do neprepoznatljivosti, s ukra-
snim rešetkama na prozorima suterena. Toga prije nije bilo, takvog nepovjerenja. Vrata su često ostajala otključana. Skroz smo blizu. Navirujem se prema otvorenim prozorima na katu njegove sobe. Tamo smo proveli pustih popodneva u dnevno doba žege ili kada se iz bilo kojeg razloga nije moglo ići na kupanje. Igrali smo igrice na Komodorcu i pekli palačinke kad bismo ogladnjeli.

Vrata veže su isprano zelena i nakon stiska tanke, mesingane kvake lice zapahnjuju vlaga i hladnoća. Oba krila prozora širom su rastvorena, iznutra dopiru glasovi i tiha muzika, gori svjetlo, razlog otvorenosti po ovoj hladnoći je gletanje zidova. Propinjem se na prste, prošlo je sigurno deset godina kad sam ga zadnji put vidjela. Opravdavao mi se kako se veza s curom raspadala i na kraju puknula. Slično frendu na kojeg sam zaboravila, jer ga nisam ni poznavala.

Fučnula bih mu odozdo da vidim je li doma i njegova glava bi provirila. Kao što proviruje sada. Nakon polovice proteklog života, rastanka od svakodnevnog

druženja na rubu puberteta kad smo se okrenuli svojim društvima, poslije rastave, selidbi, rođenja djece i vraćanja starcima u istu sobu od djetinjstva.

Nakon čitave rijeke ljudi, vremena, ljepota i sranja, on povučen ne znam kojim koncima proviruje glavom van baš dok prolazim. Rekla bih slučajno, ali što to znači?

„Bok!“, dovikne naginjući se dopola tako da ga ne vidim dobro.

„Ej, bok!“, odgovaram jednako ležerno, čak i mahnem skraćeno, ishitreno zbog naglog sudara naših strahovito bliskih pa nemjerljivo udaljenih svjetova.

Kao da je to sasvim normalno. Samo tako. Kao da nisu prošle 33 godine, kao da nisu protekla sva moguća sranja i ljepote puberteta, gostujućih ljudi, preseljenja i rastava. Tijela nam više nisu desetogodišnja plovila.

Vidjela sam da me nije htio gurnuti s čamca iako sam ga molila očima, jer smo znali, svatko zasebno i grupno, da ćemo u vodu obučeni morati uskočiti svi, samo mi je mala pomoć trebala. Uvijek je bio predober prema nama curama. A te godine sezona kupanja je kasnila, rijeka je neočekivano nabujala preko špornjeva i jedini dodir s njom bio je iz čamaca privezanih sajlom za tijelo kestena.

„Gurni me, gurni!“, izazivala sam ga, dok je najhrabriji među nama već mlatio iz vode u jakni i tenisicama.

Intervju:
Monika
Herceg

Razgovarao: Franjo Nagulov

O **Moniki Herceg** (Sisak, 1990.) posljednjih je godina mnogo napisano. Neupitna zvijezda suvremene regionalne (ne samo) pjesničke scene, dobitnica niza relevantnih književnih nagrada i autorica prevedena na brojne strane jezike, od senzacionalnih je Početnih koordinata (2018.) do danas trasirala put i u dramskom te filmsko-scenarističkom stvaralaštvu. Dakako, status koji je postignut istovremeno znači i izloženost negativnoj i, u pravilu, ideološki dirigitiranoj kritici dijela tzv. književne scene, ali i medija, pa i samoga mainstreama, koji se pritom nije libio karikaturno „psihološki analizirati“ autoričinu osobnost. S Herceg smo se dotakli kako toga, tako i pitanja neujednačenoga odnosa prema izbjeglicama (Sirija/Ukrajina), banijske budne kome, analize recentne pjesničke produkcije u nas, kao i, neizostavno, uloge društvenih mreža u aktualnoj produkciji te, ne manje važno, pitanja (nužnoga) redefiniranja funkcije književnih časopisa, napose onih „fizičkih“.

Tvoj zaokret prema dramskom stvaralaštvu tematski je preokupiran, čini mi se, problematikom patrijarhata u ovdašnjem suvremenom društvu i migrant-skom krizom. Zvučimo li pretjerano ukoliko kažemo da je na ovim prostorima bitka za ljudskost već izgubljena? Imamo li ikakvo pravo računati na tako često spominjano „bolje sutra“, čak i uz uvjet znatnijega civilizacijskog buđenja? Je li za „bolje sutra“ prekasno? Trebamo li pakirati kofere, ići na barikade ili se jednostavno predati?

Meni se čini da je svaka od opcija jednako i dobra i loša i da zapravo u kontekstu našeg društva možemo samo imati na umu osjećaj vlastite odgovornosti. Duboko vjerujem da ni jedna borba nije uzaludna, i da ni jedna nije unaprijed izgubljena. Možda, zaista, u konstrukciji svijeta koja dopušta apsolutnu normalizaciju i nasilja i diskriminacije, ni izgubljena borba nije uzaludna jer ti rubovi svijeta na kojima se događaju pokušaji su i mjesto, nadam se, na kojem barem pojedinac može biti osvješten. Nisam megaloman, mislim da duboke promjene, pogotovo na prostorima poput ovoga koji je neprestano obilježen ratnim stradanjima, idu zaista polako i da je možda sve što možemo- krenuti od pojedinaca. Naravno, pitanje ljudskosti možda je centralno pitanje našeg vremena i nisam sigurna jesmo li te bitke već izgubili. Bojim se vremena koje dolazi, budućnosti koja će gorjeti jer nismo u stanju usporiti, usuglasiti se s prirodom. Ipak, dok gledam djecu, svoju i onu koju srećem po parkovima, gledajući njihovu nježnost i ljubav, čistoću koja je ne samo nepokvarena, nego i blješteća dovoljno da sve zasjenjuje, živo osjećam tu ljudskost i duboko vjerujem da ništa nikada nije nepovratno izgubljeno.

Odnos društva prema izbjeglicama iz Sirije i onima iz Ukrajine sugerira nejednaki pristup ljudima u potrebi. Pojedini analitičari takvu pojavu tumače kulturološkom bliskošću i neposrednom blizinom ljudi koji su se našli izloženi ratnom bezumlju. Možemo li tu ipak ići i korak dalje te govoriti o lice-mjerju? Postoje li u odnosu većine društva prema bliskoistočnim migrantima naznake rasizma i možemo li, s obzirom na „događanja na granici“, govoriti i o institucionalnom/institucionaliziranom rasizmu?

Sasvim je jasno da je riječ o licmjerju, pa čak i ksenofobiji. Mislim da naš fašizam, ali i rasizam, jer teško je s neke druge strane razumjeti poplavu svojevrsne empatije, a imati na drugoj strani djecu koja se utapaju po rijekama i stradavaju pod vlakovima samo jer su, da se ne lažemo, druge boje kože. Možda je tu nužno nazvati stvari pravim imenom. Pravo ime ovdje jest rasizam. Vjerujem da nam je teško nositi se s tim riječima, danas, vjerujući da smo svi ponešto ipak nadišli vlastite predrasude, ali bojim se su one duboko ukorijenjene u nama i da su zaista tako jednostavne. Naravno, ukoliko je društvo kao takvo ksenofobno, većinski, sasvim je jasno da je i sustav takav. Konkretno, vlast koja desetljećima producira i nacionalizam, a nerijetko zapne i u revizionizmu, već je prema tim postavkama naprosto sklona rasizmu. Jasno, samim time, rasizam postaje i stvarnost institucija. Primjer nasilja na granici primjer je institucionaliziranog nasilja, i koliko god nas uvjeravali da se radi o eskapadi pojedinaca, nužno je da shvatimo da to nije istina. Ovdje je riječ o sustavnoj primjeni nasilja tijekom push back-a, a također je bitno da shvatimo da je u ovom trenutku taj veliki rasist i sama Europa koja inzistira na takvom ponašanju i to, mada naizgled osuđuje, sve podržava u toj kvaziobrani europske granice. Samim time, sve to je opasnije, jer sustav sam sebe uvjerava, a time i nas, da je otvoren i postavljen na ispravnim vrijednostima, a suštinski živimo sustav ksenofobije i rasizma.

137

Nedavno je u Večernjem listu Milan Ivkošić, kolumnistička ikona ekstremne desnice, vrlo rigorozno, pa i šovinistički, komentirao tvoju kritiku odnosa Katoličke crkve i majčinstva. Upućeni jako dobro znaju da je riječ o, blago rečeno, mizoginom ispadu nekoć dobrog novinara. Ono što me zanima, međutim, jest sljedeće: kako komentiraš činjenicu da autor poznat po radikalnim, nerijetko šovinističkim istupima i dalje redovito objavljuje u, za naše prilike, visokotiražnim dnevnim novinama? Znači li to da urednička politika dijela medijskoga mainstrea podupire promoviranje ideološkoga ekstremizma koji podrazumijeva i šovinističko razračunavanje s neistomišljenicima?

Mislim da pitanje takvih stavova jest pitanje neke higijene društva i da zapravo ne treba nikada ulaziti u dijalog. Nekad davno vjerovala sam da se može iskomunicirati, objasniti, naći neke racionalne točke s kojih je moguće voditi raspravu, ali danas zaista mislim kako je to ne samo nemoguće, već i nepotrebno. Samo pitanje te kolumne nije pitanje tih stavova koji su, jasno nam je svima, zaista smiješni i na neki način ta je kolumna prikazala zaista samo moje stavove koji jesu apsolutno oprečni tim klerofašističkim (da i to nazovemo pravim imenom). Suštinski, jedino bitno pitanje toga jest ovo koje si postavio, a to je davanje javnog prostora tim stavovima i dopuštanje tog zagađenja. Kako je moguće da si jedne dnevne novine to dopuštaju? To je i meni bitno pitanje i mislim da je takve ekscese bitno javno dijeliti naprosto da se vidi upravo ta politika medija.

U posljednje si vrijeme napisala više tekstova za tjednik Express na temu banijske post-potresne agonije. Kao autorica koja dolazi iz petrinjskoga kraja neposrednom si svjedokinjom gašenja prostora koje je, kao što znamo, počelo godinama prije spomenute katastrofe. Je li došlo vrijeme za objavu osmrtnice Baniji? Koliko je odonda učinjeno na revitalizaciji stradalih mjesta? Kakvi su izgledi da Banija preživi i potres i zaborav? I što je, naposljetku, Banija dobila nazovi-purističkim pokrštanjem u Banovinu, osim možda fige u džepu?

138

Većini ljudi Banija je Banija. Svađa oko toponima naprosto je samo frustrirajuća jer život jest stao, bilo na Baniji ili Banovini. Jasno je da je nekako politika kroz desetljeća radila sustavno na tome nebrigom za taj kraj, puštajući da ljudi (a pritom je to sve vrijeme prije potresa) žive u zabačenim selima Banije bez struje ili vode. Takav poraz državnog upravljanja, ma i samog čovječanstva, nešto je što je potres samo razotkrio. Siromaštvo Banije najstvarnije je siromaštvo koje znam, starčad koja živi od par stotina kuna mirovine, obitelji koje preživljavaju od dvije, tri tisuće kuna mjesečno. Naša kvaziintelektualna elita nikad neće shvatiti dubinu tog poraza, bojim se, jer ne odlazi tamo, ne upoznaje te ljude. Revitalizacije nema. Kuće, mimo nekih privatnih inicijativa, ne samo da nisu obnovljene, nego nisu ni srušene, jer su elaborati za rušenje postali toliko skupi da ih se ne može priuštiti. Tako da je Banija postaja jedna trajna ruševina. Mjesto koje će, nadam se, ostati zapisano i napisano, ali bojim se da je izumiranje stvarnost koja je neodgodiva.

Nadovezat ću se na prethodno pitanje: koliko, pri možebitnom procesu revitalizacije Banije, pomoći može umjetnost? Uočljive su, i putem društvenih

mreža, određene aktivnosti. Svjetlo je dana ugledala Banijska književna antologija prireditelja Miroslava Kirina i Borisa Vrge. Siniša Matasović također organizira povremena literarna čitanja. No, kakav je efekt navedenoga? Može li umjetnost, onima koji su usprkos svemu ostali, biti poticaj? Koliko u svemu tome pomoći mogu i davno mapirana mjesta književnih okupljanja poput Kvirinovih susreta?

Iako sam ja uvijek mišljenja da je kultura ona iskra koja ljudima može zapaliti neku nadu, ili barem pokazati drugačije, bojim se da je nemoguće reći da je ovo bitno u trenutku kada ljudi dočekuju opet ljeto u kontejnerima, boreći se s vlastitom egzistencijom. Ako nemamo gdje živjeti i nemamo što jesti, teško da će nam pomoći čitanja poezije, ili bilo što. Ipak, s druge strane, uporna sam u tome da tamo treba donositi sadržaje, i dalje radimo radionice po školama po Baniji i nadam se da ćemo to i nastaviti. Vjerujem da svako to čitanje poezije, festival, bilo što, onima koji su tamo ipak daje neku utjehu ili osjećaj normalnog života koji kao takav nužno treba sadržavati kulturu.

Od tiskanja Početnih koordinata prošle su četiri godine. Zbirka se i dalje nalazi, rekao bih, na nevjerojatnom putovanju. Plejada nagrada nadograđena je i njenim američkim izdanjem. Možeš li nam nešto više reći o tome? Svojedobno si mi, sjećam se, spominjala i neku rusku izdavačku kuću. Od toga, s obzirom na okolnosti, pretpostavljam do daljnjega ništa...

139

Koordinate imaju neki svoj divan život. Izašle su u nekoliko zemalja, i spomenutom SAD-u. Došle su i neke divne kritike. Potpisan je ugovor za poljsko izdanje, uskoro izlaze i u Grčkoj. Lovostaj bi trebao izaći u Njemačkoj. Vjerojatno nešto i zaboravljam, bilo je riječi o Rusiji, ali mislim da će to biti na holdu, ali nešto je bilo komunikacije i oko Španjolske. Mislim da je divno kada knjige putuju mimo nas. Ima u tome nešto utješno, ponajviše jer se, kao i uvijek, ispostavi da riječi prelaze granice kao i oblaci, nerijetko lakše nego ljudi.

Slikarske pokušaje za sada neću spominjati, ali moram pitati što se to kuha u filmskoj radionici? U pripremi je dokumentarac čija si redateljica i scenaristica. O čemu je ustvari riječ?

Iako slikam otkako sam mala, tek sam se nedavno vratila malo bojama, ali više iz hobija i jasnije komunikacije sa sobom. Naime, slikanje je izravno, ono ne podra-

zumijeva prijevod misli i riječi u tekst, a ta dimenzija brze komunikacije nešto je što me povremeno baš oslobađa. Što se tiče dokumentarnog filma Brdo: epicentar, polako smo krenuli snimati prve kadrove, istraživati, i divan je to proces. Potpuno drugačiji od teksta, sporiji, i potrebno je puno više strpljenja. Također, s Nikolom Kuprešaninom počela sam raditi na kratkom filmu, napisali smo ga, a planiramo se baciti i u eksperiment da ga režiramo sami. Tako da je lijepo, zanimljivo i neprestano aktivno na svim frontovima. Čini mi se da je bitno mijenjati te medije naprosto jer nam zaista svaki omogućuje različitu vrstu učenja i spoznaje. Zanimljivo je da mi upravo iskustvo učenja scenaristike i režije daje potpuno druge uvide u pisanje. Inače, sam film je film o mom selu i mojoj majci, za početak, ali onda rubno i ostalim seljanima tog zabačenog, gotovo mitskog mjesta usred ničega, okruženog šumom. Magijski realizam gore je toliko opipljiv, što je jasno probilo i kroz tekst Početnih koordinata i zanimalo me na koji način bi te priče bilo moguće ispričati nekim drugim postupkom.

Ne mogu ne pitati za komentar recentne pjesničke produkcije u Hrvatskoj i regiji. Koja bismo imena, afirmirana unatrag desetak godina, mogli izdvojiti? Koje su sličnosti, a koje razlike, ukoliko takvo što možemo tvrditi (kao što je svojedobno tvrdio Nikola Živanović), dominantnih poetika u, primjerice, Hrvatskoj i Srbiji? Možemo li govoriti o dominaciji metafore s jedne te dominaciji stvarnosne poetike s druge strane? Kakva su po tom pitanju tvoja čitateljska iskustva?

Čini mi se da kod nas neprestano postoji zapravo neki trenutak koji onda stvori zaista struju određenog pjesništva. Možemo, da, govoriti, o povratku metafori s jedne strane zadnjih par godina, ali tako smo mogli o tome govoriti i kada je Pogačar počeo pisati. Mislim da imamo dobru dinamiku, ali da je u tom višeglasju bitno neprestano tražiti vlastiti glas jer je suviše jednostavno oslanjati se na druge. Jasno, morali bismo govoriti i o problemu čitanja i pisanja. Sasvim je jasno, pri pojavi pjesničkoga glasa, koja je granica čitanja istoga. Čitamo, čini mi se, mnogo jedni druge, a pritom nekako zanemarujemo i prijevodnu produkciju, ali i neke klasike poput Petraka, Sonje Manojlović, pa čak i Škunce. Jasnoća njihovog pjesničkog jezika stalna je kroz cijeli opus i ta jasnoća koja može varirati od stvarnosti do metafore ipak ostaje duboko usidrena u jezik. Čini mi se da malo pazimo na tu jasnoću, možda radi nedostatka vremena. Meni su vazda bitni Olja Savičević Ivančević, Marko Pogačar, Martina Vidaić i mogla bih sigurno dalje nabrajati. Ti glasovi meni su oduvijek i neprestano autentični i duboko vjerujem da će ostati.

O tvom doprinosu borbi za rodno-spolnu ravnopravnost možemo govoriti i spominjući blog/stranicu Pjesnikinja petkom. To je medij putem kojega promoviraš manje i više afirmirane pjesnikinje regije. Ne mogu, a da ne pitam koliko nam dobroga, a koliko lošega, kada govorimo o pjesništvu, donose online mediji, napose oni interaktivni, poput društvenih mreža kojima su, u velikoj mjeri, prethodili upravo blogovi? Tek usput, jer je posrijedi tema o kojoj se diskutira posljednjih godina, možemo li uopće koristiti sintagme kao što je facebook-poezija? Postoji li takvo što kod nas? Primjećuješ li, primjerice, razliku između pjesama objavljenih na društvenim mrežama i onih objavljenih u fizičkom časopisu?

Moramo jednu stvar, krenuvši od kraja, napomenuti. Časopisi su nedostupni i postaju sami sebi svrha. Trebali bismo prvo početi rješavati to pitanje. Samim time, produkcija se okrenula dostupnome. Srećom, ne shvaćam društvene mreže kao alat koji je ozbiljan pri toj produkciji, ali mi je drago pronalaziti neke pjesničke glasove pomoću tih mreža. Drago mi je da sam saznala za neke ljude naprosto naltivši na njih u buci interneta. Mislim i da je sve to naprosto dobro, dok imamo svijest o tome što književnost jest. Alati kojima je moguće dolaziti do čitatelja su po meni dobri, ali zasigurno mogu biti štetni ako se neprestani pljesak shvaća preozbiljno. Naravno, na nama samima je da to za sebe postavimo.

141

Za kraj, spomenimo više puta istaknutu tezu prema kojoj je „poezija ponovno popularna“. Istu sam, moram napomenuti, u više navrata čuo i u pojedinim emisijama Hrvatske Radiotelevizije. Nedavno sam, međutim, vidio istraživanje prema kojem građani ove zemlje, na tragu ranijih saznanja, u prosjeku pročitaju manje od naslova godišnje. Poezija, pritom, daleko najlošije stoji. Kako onda govoriti o popularnosti? Proizlazi li ta sintagma iz recepcije samih autora temeljene na društvenomrežnoj interakciji? Zavaravaju li nas po tom pitanju međusobna čitanja? I otkud uopće potreba za popularnošću poezije? Nije li poezija pitanje jezičnoga, a samim tim i intelektualnoga elitizma?

Meni se čini da je elitizam bilo koje vrste štetan. Ponajviše intelektualni. Za mene to pretpostavlja da moj jezični sklop treba ne razumjeti, ili umanjiti sugovornike drugačijih kapaciteta. Konkretno, najveći poraz bio bi mi kada se ne bih mogla vratiti u svoje selo i razgovarati s tim ljudima, popiti s njima rakiju ili kavu. Suštinski, takav elitizam značio bi pretpostavku u sustavu samovrijednosti koja mene postavlja iznad nekoga. Duboko vjerujem u tu jednakost i da je čovjek koji može

ispravno postupati i voljeti daleko veći čovjek od onoga koji može dobro pisati. Pretpostavka popularnosti poezije jest svojevrсна varka, jasno. Možemo samo vidjeti tiraže, bilo zbirki poezije koje ne idu iznad petsto primjeraka, ili općenito i proznih naslova koji se drže na nešto većim brojakama, ali već to je pokazatelj potražnje. Kultura nečitanja. Ipak, smatram da bi elitizam bilo koje vrste mogao napraviti samo veću štetu, maknuti nas zapravo i dalje od čitatelja. Jasno, postavljanje teze o elitizmu kao štetnom ne postavlja tezu o tome da je suštinski rad na tekstu ipak najbitniji i da ono što smatramo ozbiljnom književnosti jest stalna korekcija i autokorekcija onoga što pišemo. Ozbiljno shvaćanje književnosti preduvjet je bavljenja istom, ali to ne znači da bismo se kao autori trebali shvaćati ozbiljno. I zaista, kada je pitanje teksta najbitnije pitanje, ostala su irelevantna. Smiješna. Orijehtiranje na tekst ne dopušta razmahavanje ega, a ni promišljanje o popularnosti poezije. Meni je drago ako se poezija danas više čita, jer mislim da može svima nama donijeti jasniju komunikaciju s nama samima, ali i artikulaciju prema društvu. Osobno mi je bitno jedino sutra napisati nešto bolje nego danas. Poezija je stalna, prilaze joj oduvijek, i prilazit će čitatelji. Dinamika toga ne ovisi mnogo o nama, a i dobro je da je tako.

142

Iz biografije¹ izdvajamo da je Monika Herceg rođena u Sisku 1990. Nagradu „Gorran“ za mlade pjesnike (najbolji debitantski neobjavljeni rukopis: Početne koordinate) dobila je 2017. godine. Knjiga je objavljena 2018. godine i nagrađena nagradom „Kvirin“ za mlade pjesnike, nagradom „Fran Galović“ za najbolje književno djelo na temu zavičaja i/ili identiteta, nagradom „Slavić“ za najbolji prvijenac objavljen 2018. godine te međunarodnom nagradom „Mostovi Struge“. Godine 2018. dobila je nagradu „Na vrh jezika“ za najbolji neobjavljeni rukopis, a knjiga Lovostaj objavljena je 2019. Osvojila je drugu nagradu na međunarodnom natječaju za poeziju „Castello di Duino“ 2016. i prvu nagradu na regionalnom natječaju humoristično-satiričnog žanra „Bal u Elemiru“ 2017., nagradu „Lapis Histriae“ 2019. i prvu nagradu na natječaju „Biber“ 2019. za kratku priču. Dobitnica je nagrada za dramski tekst HNK Zagreb i „Marko Marulić“. Članica je uredništva časopisa Poezija Hrvatskog društva pisaca i urednica u istoimenoj biblioteci. Pjesme su joj objavljene u različitim časopisima i prevedene na desetak jezika. Izbor pjesama izašao je na francuskom jeziku (Ciel sous tension, L'Ollave, 2019.). Početne koordinate prevedene su i objavljene na makedonskom jeziku u sklopu nagrade „Mostovi Struge“, kasnije i u Sjedinjenim Državama. Sudjeluje u europskoj pjesničkoj platformi Versopolis (www.versopolis.com),

¹ <https://fraktura.hr/autori/monika-herceg, 01062022>

u okviru koje su joj, povodom sudjelovanja na međunarodnim pjesničkim festivalima, objavljene knjige prevedenog izbora iz poezije u Austriji i Litvi. Dobitnica je nagrade „Fierce Woman“ (udruge K-zona i portala Vox Feminae) za 2019. Živi i radi u Zagrebu, studentica je fizike i majka dvoje djece, opaskama Milana Ivkošića usprkos.

Sandra Šimunović/PIXSELL

Odabrala
Biserka
Goleš
Glasnović

BANIJSKA KNJIŽEVNA ANTOLOGIJA

(Boris Vrga i Miroslav Kirin, *Banijska književna antologija*,
Hrvatski P.E.N. centar i MeandarMedia, 2021.)

Zašto je *Banijska književna antologija* izazvala toliki odjek i toliki poticaj pa i nadahnuće za prikazivanje, osvrtnje i kritiku? Neki od kritičara smatraju da je neposredni povod njezinoj popularnosti nedavni potres koji je dosada nepoznatu i nezanimljivu Banovinu doveo u središte zanimanja hrvatske javnosti. Tragedija kao povod! No razlozi njezine recepcije vrlo su složeni. Govoreći dijakronijski, razlozi su višestruki, od Drugog svjetskog rata do Domovinskog rata i i Banija je i Banovina ostala je zapuštena, napuštena i neobnovljena.

Stoga je i višestruka vrijednost knjige koja nastoji skupiti najvrjednija književna djela i predstaviti književnike koji su Banijci ili su uz Baniju vezani svojim školovanjem i svojim boravkom. Nije nevažno da su i autori *Antologije* vezani vrlo izravno za njezin krajolik i život. Boris Vrga posvećenik je banijskom kulturnom životu i istraživanjima njezine književne i slikarske baštine. A Miroslav Kirin, suvremeni hrvatski pjesnik i prevoditelj, rođeni je Banijac.

146

Putujući Banijom neposredno prije no što se dogodio potres, uvidala sam kontroverznost njezina značaja, istodobno je socijalno posve zapuštena, a krajobrazno prekrasna s umirujućim slikama ljupkih brjegova, ravnica, voda i drvenom sakralnom i seoskom arhitekturom.

I možda je upravo ta svojevrsna oskudica i detalj kao slutnja cjeline što na tom području nastaju značajna književna djela ili se rađaju i nadahnjuju njome mnogi uspješni pjesnici i prozaici.

Pa je i posao kojeg su se prihvatili Vrga i Kirin istodobno i lijep i težak zadatak. Pri tome u svojim izborima, uz estetski kriterij koji se podrazumijeva, određuju i vremenski okvir. U *Antologiju* su uvršteni autori od pojave književne moderne do suvremenih autora rođenih devedesetih godina prošlog stoljeća. Dakle stotinjak godina. Domišljato je kako u prostorni okvir uvrstavaju i autore koji nisu Banijci, a vezani su svojim boravkom uz Baniju pa se tako u zavičajnoj antologiji našla i sjajna pjesnikinja Marija Čudina čije stvaralaštvo zaslužuje mjesto u nacionalnoj pa i široj antologiji pjesništva. Pjesnikinja koja pripada poslijeratnoj avangardnoj skupini Mediala i koja svojim neukrašenim jezikom uspijeva zabilježiti djelić tajne, nevidljivi trenutak u kojem mrak postaje zora.

Također ponovno promovira i podsjeća na vrijedno stvaralaštvo hrvatskog književnika Ulderika Donadinija. Njegovim izborom započinje dio posvećen poeziji. I sa samo šest izabranih pjesama predstavlja se autora koji među prvima u hrvatskoj poeziji objavljuje smrt boga čije mjesto preuzima umjetnik kao demijurg – svemoćan da stvara i razara.

Antologija nam otkriva, mnogima nepoznatog, hrvatskog zenitista, književnika, publicista i filmskog djelatnika, kasnije nacionalista Marijana Mikca, rođenog Primorca, povezanog s avangardnom poetikom zenitista Ljubomira Micića i Branka Ve Poljanskog čiji roditelji su rođeni u selima Majskih poljana. Njihova poetika kao jedinstven europski avangardni pokret predstavljena je obimnijim izborom. Program braće Micić kao ditiramb smrti, kao novo uskrsnuće u požaru i vatri, povratak istinskom divljaku, novom zemaljskom čovjeku starog nevremena, s razlogom je, obimnije zastupljen u odnosu na druge autore. Izabrane pjesme neizravno upućuju i na njihovu povezanost s likovnošću, posebice u grafičkom obliku pjesama Branka Ve Poljanskog.

Njihova je suvremenica Jovanka Hrvaćanin rođena u Hrvatskoj Dubici 1899, zastupljena s tri vrlo konvencionalne i tradicijske pjesme melankoličnog i romantično jakšičevskog ugođaja. Treća izabrana pjesma sentimentalna je i patetična pa bi pristajala u neku panoramu dječje književnosti. Nešto mlađi Petrinjac, pjesnik i publicist katoličke orijentacije Kamilo Križanić predstavljen je pjesmama čiji zanosni pesimizam, njegova appasionata nadilazi zavičajnost pokupskih sela i voda. Kada je riječ o njegovoj duhovnoj poeziji, nedostaje mi njegova pjesma *Putnik pred Madonom*. Ne samo što je antologijska, već bi bila dobrodošao kontrapunkt pjesmi *Laso materi božjoj oko vrata* Branka Ve Poljanskog. Kao primjer kako se književna vrijednost ne isključuje različitim svjetonazorima, kršćanskim i antikršćanskim, bezbožnim i duhovnim, svetogrđnim i svetim, avangardnim i tradicijskim.

Primjeren je izbor pjesama hrvatskog književnog klasika Ive Kozarčanina. U izabranim pjesmama ogleda se srž njegove poetike, njegova dobra mati, njegova hrvatska tuga, njegovi vodeni krajolici preobraženi u tjeskobu. I razvidna forma na granici pjesme i pjesme u prozi – i na granici svrsishodnog i pretjeranog pleonazma.

Petrinjac Dušan Jerković rođen početkom 20. st. u Petrinji predstavljen je s pet pjesama duže forme u kojima se, mnogima nepoznati autor, razaznaje kao zanimljiv urbani pjesnik koji vjeruje u sudbinsko prokletstvo pjesnika, u njegovu osamljenost unatoč božjem postojanju. U svojoj je socijalnoj tematici o barakama i kuferasima blizak Cesariću po suosjećanju za siromašne i ponižene.

Jedna od manje poznatih autorica je i Jelena Buinac, povezana sa zavičajem i rijekom Unom rođenjem, a Petrinjom svojim pedagoškim radom. A ipak nimalo zavičajna u svojim poetskim zanimanjima, univerzalna u dodiru s prirodom, kontemplativna sa semantički neočekivanim spojevima bez uobičajenih metafora. Akvarelizam njezinih stihova povezuje se i s njezinim slikarskim radom. Voda kao arhetip banijskog područja pojavljuje se u mnogih autora uvrštenih u *Antologiju*. Uz mnoge značajne hrvatske slikare koji su rođeni u ovom kraju, valja napomenuti i da su neki od uvrštenih autora također i likovni umjetnici (Branko Micić, Jelena Buinac, Miloš Kordić i Josip Stanić Stanios).

Posljednji navedeni Josip Stanić Stanios poznati je hrvatski slikar i pjesnik. I njegove su pjesme poput uokvirenih slikarskih platna. Cvjetovi, stari mlin, križ i košarka trešanja. Ali bez figurativnosti, razigrani u različitim inačicama odabranog motiva, primjerice križ. Također su i poetska sinegdoha zavičaja jer riječ je i o Križu Hrastovečkom i o dijalektizmu košarka, a ne košarica.

Gotovo vršnjacima pjesnicima Nikoli Tadiću (1943.) i Milošu Kordiću (1944.), osim zavičaja, zajednička je i svojevrsna tugaljivost i nostalgija za rodnom zemljom. Za obraslim dvorištima i zaraslim putevima, kućštima i starcima: *Starac se zavarava* (Tadić); *Zapis o starcima iz moga sela* (Kordić).

148

S izvjesnom simpatijom prihvaćam i autorski etički pristup u izboru autora. Riječ je o rano preminulim autorima, talentiranim pjesnicima koji nisu, zbog svoje tragične sudbine, razvili svoj poetski dar. Rođeni iste 1921. godine Dušan Vukosavljević iz sela Petrinjci i Milivoj Cvetnić iz Hrvatske Kostajnice preminuli su u svojim dvadesetim godinama. Vukosavljević je pjesnik krajolika i sela sklon vezanom stihu i sentimentalnom tonu dok je Milivoj Cvetnić u svojim pjesmama snažniji lirski, a tematski neizravno povezan sa zavičajem te sklon kontrastima nedokučivo – dokučivo i neizrečeno – izrečeno, svojevrsnom končetizmu i baladičnom tonu (*Utopljena zvijezda*).

Hrvatski pjesnik Josip Sever kao istaknuta pjesnička osobnost i jedan od najznačajnijih predstavnika tekstualnog konkretizma i jezične dosjetke u *Antologiji* je predstavljen s desetak pjesama. Njegov deset godina mlađi zemljak Slavko Jendričko zastupljen je također s desetak pjesama. Pri izborima njihovih pjesama razmišljam upravo o antologiziranju već antologiziranih pjesama? Treba li unutar stvaralaštva pojedinog autora, posebice vrlo plodnoga kao što je Jendričko, istraživati dalje ili uvrstiti pjesme proglašene antologijskim od nekih književnih autoritete ranije? U poetici *samo svojeg žeteoca*, kako sebe naziva Jendričko i u njegovu plodnom i raznovrsnom stvaralaštvu bilo je poprilično poetskog materijala. Jendričko-

va pjesma *Prepjev Josipa Severa* započinje ulaskom u Severovo dvorište pored plitke Blinje. Uz arhetipski motiv vode koja se učestalo pojavljuje u poetikama banijskih pjesnika, zapaža se još jedan polazni simbolički obrazac koji se pjesnički obnavlja.

Taj obrazac najizrazitiji i pjesnički najuspješniji – jer nadilazi zavičajnost i postaje univerzalan – ostvaruje se u pjesmama dvorišta u poeziji suvremenog srpskog pjesnika Nikole Vujčića rođenog u Velikoj Gradusi.

Kako je *Antologija* već potvrđena kao uspješno književno djelo i kako je već stekla ugled jedinstvene i dobro uređene antologije, valja podcrtati kako tome doprinosi i pjesnička osjetljivost njezinih urednika Borisa Vrge i Miroslava Kirina koji su u *Antologiji* uvršteni s desetak pjesama. Ulazak u mitsko, za Vrgu, poseban je zadatak u kojem se odrekao tzv. lijepih pjesničkih slika i poetskih stereotipa te zakoračio hrabro suočavajući se s tamnim stranama postojanja, bilo ljudskog, bilo životinjskog. U poeziji pak također odličnog pjesnika Miroslava Kirina zavičaj je *buduće sjećanje*, a u njegovim urbanim temama pjesnički je iskaz na pongeovski uvjerljiv način na strani stvari.

U urbanim temama sisačkog pjesnika Siniše Matasovića pjesnički se iskaz posve ogoljuje od lijepog, meditativnog i metaforičkoga. Svodi se na naraciju crnokronikalnih, surovo stvarnih događaja. S namjerom da šokira, uspješno promovira poetiku ružnoga i zazornoga.

Prvi dio *Antologije* završava trima odličnim pjesnikinjama. Poezija Ane Brnardić (1980.) bez nekog se preokreta naslanja na najbolju liriku hrvatske književnosti, s mjerom, suzdržana i nenametljiva. Bliska duši i šutnji ne otkriva se u *posveti mraka* i *šalici mlijeka*. U poeziji Monike Herceg (1990.) stvarno se selo i obitelj, baka, brat i otac kao nadahnuće, uz preplitanje narativnog i snažno poetskog, preobražava u osobne mitske strukture koje ga iskazuju kao novi svijet u svijetu bez zavičaja.

Zanimljivo je da *Antologija* završava pjesmom Marije Dejanović (1992.) *O potresu, iz daljine*, o stvarnom potresu koji se dogodio i koji je bio povod nastanka *Antologije*. U svojevrsnoj odsutnosti i od sela i od grada, prigušene osamljenosti i čeznuća za Tulom (pjesma o Islandu) poezija Marije Dejanović na granici je slikovnog i govornog, sklona dužim formama i sentencioznosti.

Podrazumijeva se kako su u pjesnički izbor uvrštene različite forme od klasične pjesme pa i jednog soneta, pjesme u prozi i pjesme na granici proznoga, no neočekivano je da je *Antologija* obuhvatila i dva različita književna roda, poeziju i prozu. Razlog za kritičku primjedbu, ali i svojevrsno razumijevanje. U istodobno povoljnom i nepovoljnom trenutku, u vrijeme strašnog potresa i silne želje da se taj

prostor obnovi, ako ne materijalno, onda duhovno, nije bilo vremena za čekanje – jer Kairos se ne javlja dva puta u isto vrijeme i na istom mjestu. Međutim ono što se u prvi mah učinilo suvišnim, upravo je *Antologiju* učinilo banijskom – jer prije svega riječ je o regionalnoj antologiji.

Odah od antologiziranja već antologiziranih djela uvrštenih autora unijelo je svježinu i vrlo živu povezanost s krajem kojem je i *Antologija* posvećena, bilo da je riječ o Banovini, Baniji ili Babaniji. Najrazvidniji primjer je tragikomična alegorija, dosada nepoznato djelo o Petrinji i petrinjskom političkom životu *Pljun-Lizing* Slavka Kolara, hrvatskoga klasika, dostojno njegova blagog tragikomična stila i snažnog crnog humora.

Prozni dio započinje kratkom lirskom prozom romantičkog ugođaja i preplitanja stvarnog riječnog krajolika sa simbolikom voda *Zimnje svjetlo* Oskara Dürra rođenog krajem 19.st. u Petrinji. Njegovi vršnjaci su i Sisčani, bračni par Andrija i Adela Milčinović, koji su predstavljeni kratkim crticama čiji ugođaj nas, također povezuje s krajolikom teške težačke zemlje i guste mračne šume.

Prikaz rodnoga Oblaja u priči *Krajevi kamena i svjetla* uglednog sisačkog književnika i kulturnog djelatnika Dragana Božića (1931. – 2011.) ispričan uzornim stilom s klasičnom simbolikom bijelog konja unosi dašak optimizma u razrušenu zemlju nakon Drugog svjetskog rata.

Urbane tematike je socijalna priča Ludwiga Bauera koja *Željezaru* Sisak kao kultno mjesto socijalističkih ideala rada i promicanja kulture za radništvo prikazuje kao mjesto gdje su moguća ubojstva i gdje rade i likovi iz nekih *blatnih sela uz Kupu, u kojima nije bilo ni ulica*. I upravo je sljedeći uvršteni autor Bogdan Arnautović (1961.) predstavljen prozom *Kombinezon Željezare Sisak* kao sinegdom koja predstavlja prognanički život jedne sisačke obitelji koja se opire i kojoj se opire novi zavičaj, a koja je *u zadnji tren izbjegla pred tenkovima raspomamljene i rastočene vojske*.

Suvremeni srpski pisac Mirko Demić rođen u Gornjem Klasiću kraj Gline prikazan je ulomkom iz romana *Po(v)ratnički rekvijem* naslovljenim *Dobra kob u lovištima Babanije*, svojevrsnom alegorijom u kojoj je poslijeratna Banovina mitski vulgarizirana i prikazana kao lovište svedeno na paralelne svjetove: dvonoge te četveronoge i krilate – s učestalo iskorištavanim stereotipom o ratniku profiteru i starcu mudracu.

Poseban šarm proznom dijelu *Antologije* daju izbori triju autorica čije zavičajnosti su prikazane na osobit i književno vrlo uspješan način. Sintagmu koju sam

primjenila u nekih od poznatih hrvatskih autora –zavičaj duha kao dio njegove univerzalnosti – prepoznajem i u kratkim proznim tekstovima Renate Jambrešić Kirin. Detaljima: Heideggerova curka, ljese – čvornate ograde od isprepletenog granja, omana i divizme, borgesovskog folklornog žanra *sljeparije* do Segalenovih stela, autorica povezuje zavičajnost i univerzalnost, književnost i filozofiju ukidajući njihove granice u formi sažetog teksta bliskog pjesmi u prozi. S odličnom dozom pripovjednog, lirskoga i esejističkoga.

Suvremena hrvatska književnica i novinarka Slađana Bukovac u *Antologiji* je predstavljena ulomkom iz romana *Stajska bolest*. Njezina nas proza vraća u stvarnost u kojoj se glavni lik, novinar koga regionalna urednica poziva na izvještavanje o zločinu koje ga suočava s besmislenošću njegova posla i života uopće. Njegove postupke autorica komentira gorkom ironijom i britkim rečenicama utemeljenim na paradoksu. Riječ o graničnoj zemlji u kojoj se iz *strateških razloga uzgaja stanovništvo rđavih radnih navika i sjajnih borbenih performansi*. I ponovno je riječ o dvorištu, ali posve demistificiranome, o dvorištu u kojem se događaju ubojstva. O ovoj dijaboličnoj regiji autorica je zapisala kako u njoj jedno ubojstvo u hijerarhiji vijesti više vrijedi nego deset drugih u civiliziranom pejzažu – jer je dobra scenografija.

Iz kratkih pak proznih zapisa Sišćanke Tatjane Gromače razaznaje se njezin grad kao trag jednog svijeta koji je nestao, a koji je i dalje koncentriran u njegovim ostacima izazivao znatizelju i nadahnuće. Svojevrzni putni zapisi rodnom gradom zaustavljaju se u dvjema ulicama: Ulici braće Bobetko i Ulici Josipa Severa. Jedna ponovno završava u tužnim dvorištima gdje je *Bog kazao laku noć*, a druga je slijepa i u njoj nitko ne stanuje.

Antologija završava pričom *Don Juan* suvremenog hrvatskog književnika, redatelja i dramaturga Dina Pešuta, također Sišćanina. Brzometnim stilom generacije rođene za vrijeme ili poslije Domovinskog rata. Ultra kratkih rečenica bez iluzija i ukrašavanja. S kazalištem u priči i osmijehom kao rješenjem.

Posve je opravdana nada jednog od urednika *Banijske književne antologije* Borisa Vrge kako će prvo antologijsko vrjednovanje banijske književnosti pojačati zanimanje kulturne javnosti, ne samo za fenomen književnog regionalizma, već i za banijsku sastavnicu hrvatske književnosti bogatu snažnim osobnostima i različitim stilovima. Na razloge, a ne povod njezina nastanka upozorava urednik Miroslav Kirin smatrajući kako je riječ o području slabo ucrtanom u kulturnu mapu Hrvatske, svojevrsnoj slijepoj pjegi, rubnoj Krajini, povijesno imenovanoj Terra banalis. Također ističe kako *Antologija* ne teži kanoniziranju opusa pojedinih autora. I

upravo je prozni dio potvrdio uredničke namjere – jer se kanon, s pravom, prilagodio regionalnosti. Stoga smo u uredničkom izboru ponovno ili po prvi put čitali vrsna književna djela, ali i zbližili se sa nepoznatom zemljom, kako god da se zvala: Banovina, Banija, Babanija, Krajina ili Terra banalis. S pokrajinom s četiri rijeke, s Kupom, Savom, Unom i Glinom i njezinim dvorištima i gradovima čiji je literarni odjek jednako snažan i bogat – kao i njezina oskudica i siromaštvo.

PAKET PTICAMA S OZNAKOM LOMLJIVO

(Zvonimir Grozdić, *Sakupljači soli*, Sisačka udruga za promicanje alternativne i urbane kulture Stupno, 2021.)

Nova zbirka pjesama *Sakupljači soli*, prozaika, urednika i pjesnika Zvonimira Grozdića nastavlja se na njegov pjesnički rad označen ili etiketiran sintagmom *ironijska poezija*. Pjesme su mu uvrštene u antologiju hrvatske ironijske poezije naslovljene *Pjesnički huligani*. Kad bismo pjesnički tekst mogli tako jednostavno odrediti, izgubili bismo ljepotu individualne pjesničke poetike koja se u novoj zbirci pjesama *Sakupljači soli* emanirala kompleksnije kao svojevrsno skupljanje oporih – ali i dragocjenih zrnaca soli. Tako se Grozdić našao na putu kojim prolaze mjesecari, pjesnici označeni tradicijskom metaforom i skupljači soli, pjesnici označeni metaforom u naslovu njegove zbirke pjesama.

Zbirka je podijeljena u dva ciklusa: *Sakupljači soli* i *Mini bar*. Uvodni tekstovi svakog ciklusa kao izbor iz djela književnoga uzora ili poetike s kojom bismo mogli povezivati Grozdićevu poeziju upućuju nas na dva, u pjesničkom postupku, različita pristupa.

U prvi nas ciklus uvodi izbor iz proze poznatog poljskog književnika Andrzeja Stasiuka o kontrastu staroga i novoga. I upravo izabrani citat kao uvod u prvi ciklus Grozdićeve poezije najavljuje mogućnost komplementiranja prozaične stvarnosti i poetske nadstvarnosti čiji rezultat neće biti samo ironija, već humorni zaokret ili neočekivana groteska.

Uvod pak u drugi ciklus *Mini bar* aforizam je pokojnog pjesnika i voditelja Jutra poezije Roberta Roklicera: *Dovoljno sam velik domoljub da ne plaćam porez, ali i zakleti katolik da ne idem u crkvu.*

Stol, uvodna pjesma prvog ciklusa (moguća kao simbol okupljanja sugovornika, bliskih osoba i prijatelja) sastoji se od četiriju fragmenata označenih rednim brojem dana koji sugeriraju neki realni tijek u kojem će izostati stilizirane pjesničke slike. No, na Grozdićevu pjesničkom stolu nude se, nepreuzetno u nekom ležernom tonu, i „stari“ motivi: ljubav, tuga, stablo, djetinjstvo, majka... I kao perpetuum mobile obnavljaju se u individualnoj poetskoj praksi. Kao da je bio svijet imaginacije razlivenih boja, lijepih pjesničkih slika i rasuo se u oštroj bezbojnoj stvarnosti. I kao da je neminovan dolazak skupljača soli kako bi toj neslanjoj, obezličenoj stvarnosti vratili okus postojanja.

U fragmentu (*dan 2.*) pjesnički iskaz u 1. os. jd. zapisuje: ...*glava je krošnja! / s nje otpada lišće, sijede vlasi / raznose zračne struje do / vrhova Urala gdje puštaju kori- jenje.* Tuga kao ponuđeni motiv na Grozdićevu pjesničkom stolu izravno se navodi u pjesmi *Zovem se Jakov: ... Kamufli- ram tugu u smijeh / dosadu u žamor / propušteno u krošnju trešnje / koštice u oči.* Također u hiperboličnom iskazu i u pjesmi *Sve dođe, al' prekasno: ... ponekad će / suze nadjačati kišu / ponekad hladno srce studen.*

Hvatanje ubojitih riječi, psovki, vulgarizama, razgovornih fraza uspješno se komplementira s iskonskim pjesničkim jezikom koji autor nije mogao ili nije želio zaobići pa mu je postao tlo s kojeg se otisnuo na svojevrsno pjesničko lebde- nje. Upravo navedeno potvrđuju nimalo ironični stihovi iz pjesme *Ea est natura hominum* u kojima se pojavljuju posve klasični motivi, mjesečina i zvijezde: ... *promatram rasipno nebo nad Učkom / razbacuje se mjesečinom / i poklanja zvijezde morskim dubinama / uz odgovarajuću ješku / mogao bih napuniti barku / nebeskim tijelima.* A kao kontrapunkt tome starinskom rekvizitariju ili možda kao (ne)na- mjerna pjesnička krinka naslovi su nekih od pjesama prvoga ciklusa: *Ponekad ne znam naslov, Ono kad misliš da nešto znaš, a u stvari ne kužiš ku... , I sve nešto, a ništa... , Osjetiš li bol kada te pitam kako si? A jesi li ikada progutala kockicu leda?...*

154

Gdjekad pjesnički iskaz luta neodvojen od krajolika i „lijepih“ pjesničkih slika i osuđen na stvarnost nastoji ju svladati novim pjesničkim trikom – ne da bi zavodio poput Gombrowicza, već podlegao, kako se na Camusa poziva u pjesmi *Levitaci- ja: ...ja ne zavodim / ja podliježem.*

U drugom ciklusu *Mini bar* pjesnički se iskaz nastoji održati u stvarnom svijetu bez trikova levitacije koje je osudio na amaterizam, na preživljavanje u divljem stanu, u sveopćoj rasutosti i besmislu suvremenog nam svijeta te nemogućnosti komunikacije. Održati se kao čovjek i kao pjesnik – humorom i samoironijom koje vrlo uspješno sažima u grotesknoj slici svoga portreta u pjesmi *Pogledaj me.* I vidimo voodoo vrača što se ubada u srce, u mozak, u jetra, razdvaja kosti od mesa, odvaja cestovne pravce i ne spaja ništa. I vidimo onoga što piša s balkona, laje i smije se dok prolaze susjedi s psima.

Izostanak komunikacije i autentične egzistencije posve je izvjestan i surovo izra- van u slučajnim erotskim pa i stalnijim ljubavnim susretima. U pjesmi *Jutro poslije* nakon kraćeg upoznavanja na danima komunikacije, odlaska u sobu i buđenja svaka je komunikacija završila. U strukturu nekih pjesama drugog ciklusa uvode se dijalozi (ja – ti). Ti su odnosi bez napetosti, bez osude i ogorčenosti, naizgled suviše ležerni, ali s dobrom mjerom poetičnosti. Stoga se pjesnički iskaz odlično snalazi u ulozi statista u monodrami suprostavivši svoj svijet u kojem je: *kameno-*

lom iz rimskih vremena, kutija za stari alat, disco kugla, seosko zvono... svijetu ti: ... u tebi je / aplikacija kojom / prepoznaješ budale / poput mene.

Grozdićev poetski govor se u rasponu od uporabe klasičnih stilskih sredstava metafore i usporedbe do razgovornog jezika i umetanja dijaloga, spontanosti i nestiliziranosti ne želi disciplinirati, ne želi svrstati. Čitajući pjesme Zvonimira Grozdića naizgled ležerne i opuštene, nismo ravnodušni, baš suprotno otkrivamo beskonačnu tugu, drugu stranu svake stvari u životu, zakrabuljenu u zafrkanciju, ironiju, humor i grotesku i tada njegovu kontroverznu poetiku prihvaćamo kao nešto što oduvijek pripada životu.

Istodobno (po)vodeći se jednim od uzornih teoretičara poezije, pjesnikom i esejistom Gottfridom Bennom, kada je riječ o modernoj klasiци, parafraziram njegovu preporuku da na pjesmi treba temeljito raditi kako bismo došli – dodajem ili se približavati čistoj formi – jer pjesma je tvorevina koja stvarnost kao skup besmisla disciplinira u smisao. Pri tome Benn navodi i neke praktične postupke, statiku pjesme trebaju činiti imenice bez pridjeva, treba izbjegavati ukrašavanja, posebice usporedbe.

Metafora zvijezde koja je posve pristajala u Grozdićev prvi ciklus *Sakupljači soli*, u drugom je ciklusu od pjesničkog iskaza prokazana kao nepoćudno pjesničko sredstvo. U pjesmi *Bilješka o strahu (fobija 1.)* zaključuje se: ... *u noćima bez zvijezda / u pjesmama bez jebenih zvijezda (konačno)*. Učestale usporedbe, posebice u prvom ciklusu, usporavaju spoj tradicijskog i modernoga koji ističem kao oznaku Grozdićeve poetike. Struktura trećeg fragmenta pjesme (*dijagnoza 3.*) *Koga je uopće briga za povijest bolesti?* temelji se na usporedbi: *moje kosti / i tijelo / na okupu drži / koža kao / debeli sloj / boje oltara kojeg su / insekti / iznutra / pretvorili u piljevinu.*

Obraćajući se ti u već navedenoj pjesmi *Konzervativizam i mantra* pjesnički iskaz zaključuje: ... *ali zaboravljaš / kako se moj tradicionalni oblik mišljenja / protivni svemu što je novo*. Slabost preobratiti u snagu! Upravo se u tome i krije šarm Grozdićeve poezije koja nam mami osmijeh, koju čitamo bez napora i bez osude zastrašujuće stvarnosti u kojoj smo pjesnički sudionici. Vrijednost Grozdićeve poezije jest i u tome što pjesnički iskaz ne želi biti pjesničkim junakom (kako se u tradicijskoj književnoj kritici nazivao pjesnički iskaz) – već antijunakom. Gorko je samoironičan u pjesmi *Vrenje*, a ironičan u pjesmi *Vrenje II*. Pjesnički se iskaz ovako prikazuje kao pjesnik: *Vučem noć / raštimate tonove vjetra / vučem sažvakano svakodnevnicu / olinjale priče o poslovima i PDV-u / usput / stanem na nekoliko pića / pa iz dosade plagiram / pokrete umišljenog književnika*. Nastavak o umišljenom

književniku glasi: *stvar je slična s krotiteljima / riječi što vole žučne rasprave / o poeziji a pišu / tako dosadne i loše pjesme.*

I stoga se u surječju Grozdićevih stihova, s razlogom, zapitamao: jesu li suvremeni pjesnici u svojoj obilnoj produkciji statisti u svojim monodramam ili su pak zaboravljeni pošiljatelji paketa pticama s oznakom lomljivo...*da od njih / sagrade dvoetažna gnijezda za sve nas / koji nikada nećemo...poletjeti.*

PJESMA KAO MOGUĆNOST

(T. Lemac, *Bubnjar*, Biokova, Zagreb, 2019.)

Čitajući novu zbirku pjesama *Bubnjar* suvremenog hrvatskog znanstvenika, kritičara, urednika i pjesnika, započela sam, što se i podrazumijeva, od prve pjesme. Završivši pak čitanje, pisanje o njoj započela samo od kraja, od triju posljednjih pjesama. Govoreći o Lemčevim pjesmama valja napomenuti kako nije samo riječ o eksperimentiranju s jezikom, već i s formom pjesme. Njegova je pjesma vrlo slobodne forme, vrlo često monostih, zapis, sentencija ili napis i može se u nekim skupinama čitati u serijalu. Stranica koja je bila pjesnička mjera za jednu dovršenu pjesmu, u poeziji Tina Lemca otvara mogućnost za misaonu prijelaznost na iduće stranice.

Krenimo od kraja zbirke, od četiriju posljednjih pjesama. Navodim prvu od četiri posljednje: Čitatelju, ti si tu / Tekst je tu / mada još fale korice i pokoja dublja lopata / A ja sam valjda tu. Slijedi: *U šipražju zelenih česti pa Omamljen i tekstem preveslan*. Posljednja ispisana stranica glasi: *Kritičar*. Je li dovoljno za postojanje pjesme nazočnost čitatelja i teksta i gotovo „nenazočnost“ pjesničkog subjekta ili kako ga se nekad nazivalo i pjesničkog junaka, jedno je od pitanja kojim se poigrava pjesnički iskaz u zbirci pjesama *Bubnjar*. I naravno u tu se igru, upliće i kritičar koji u obliku vrlo nekonvencionalnog stiha potpisuje zbirku. Ovaj posve smišljeni pjesnički postupak, iako se naizgled čini spontanim, neobveznim i ležernim podsjeća na neke od poznatih avangardnih gesti. Primjerice zagrebačka slikarska skupina Gorgona pozivala je gledatelje na zatvaranje, a ne otvaranje izložbe. Također se poigravala s recepcijom svoga stvaralaštva, hoće li svojim odmakom od klasičnih kanona i poetika, svojim djelima omamiti ili preveslati gledatelja /čitatelja. Ovakvo poigravanje naglašava se upravo u jednoj od navedenih Lemčevih pjesama.

Kako bih predstavila zbirku kao cjelinu valja krenuti od početka od *NAPUTKA ZA UPORABU* koji nam nudi autor: *Ova se knjiga troši brzo kao čašica konjaka i čita kao nikad neodigrani / teniski meč pjesnika i kritičara s ciljem da jedan nikad ne može i neće postati drugi*. Lemčeva ozbiljna zafrkancija s jezikom započinje evociranjem nekog početka u kojem dijete uči govoriti. Mogućnost pjesme koja će nastajati od nulte točke, od formiranja glasova u riječi. Slijedit će niz pjesama u kojim će se evocirati poznati likovi iz bajki i kontrastirati, dovodeći se u paradoksalne sljubljenosti: začudnost, omamljenost, bajkovitost te stvarnost i konkretnost. Primjerice Alisa suočena sa svojom slikom u zrcalu: *alisa zna da s druge strane zra-*

la ne postoji išta / osim nje same ako se spotakne na svoju / porculansku nožicu, možda shvati da ju je klobučar / začarao. U nekim pjesmama pojavit će se i nadrealistični isječak iz *Snježne kraljice* i posve izravna poetska dobrodošlica kositrenom vojniku te reinterpretacija stereotipa u bajkama: *...tri dana preko polja ravna / a četiri preko mora slana...*

U povodu knjige *Bubnjar* valjalo bi usporediti Pongeove dnevničke zapise *Tvornica livade* i njegovu pjesmu u prozi *Livada*. Pjesma je nastala nakon četverogodišnjeg promatranja, razmišljanja i rada na poetskom tekstu. Dakle pjesnik radi, a nadahnuće ne dolazi izvan livade. Upravo u *Tvornici livade* kritičar odgađa konačni zapis pjesme. Toliko o Pongeu i njegovu odnosu pjesnik – kritičar. U knjizi *Bubnjar* razvidno je također odgađanje konačnoga zapisa pjesme, ali u suprotnom kretanju. Lemac započinje pjesmu, naznačuje ju, nastavlja ju, ne stidi se suočiti s praznom stranicom i zabilježiti ju kao dio procesa stvaranja. U znaku paradoksa kao jednog od obilježja njegova diskursa moguće je govoriti i o provokaciji kojom se želi pobuditi čitateljska, kritičarska i pjesnička znatiželja. Pri tome su i za pjesnike i kritičare dragocjene misli hrvatskog pjesnika i kritičara Zvonimira Mrkonjića kako se u svakom pjesniku krije i kritičar što može biti blagotvorno, ali i štetno u uplitanju druge ruke.

158

Cijelom zbirkom kao imlicirani provlačeći stav poigravat će se mogućnost stvaranja pjesme, odnos napisanoga i nenapisanoga te istraživanje što je pjesma kao poetski sustav. Također i dodatak koji se podrazumijeva u tim odnosima, pjesnički iskaz, čitatelj i kritičar. Pjesnički se iskaz u svečanome tonu obraća riječima i glasovima klasičnom apostrofom: *glasovi, glasovi i Riječi, o riječi* da bi ih zatim rastezao, rastavljao, mijenjao im poredak i eksperimentirao njima. Stoga riječima pristupa različito od humora u pjesmi [*riječ je planina kojom se penju jahači rumene kadulje*] do ironijski odmaka *znat ćemo da smo na pravom putu* jer glasovi su *dražesne čestice / popucalo žilje vremena / olovne konture fenomena*. Ali glasovi su i čestice koji nas dovode i do besmisla: *riječ bez glasa / glas bez riječi / r bez g / g bez r*.

U jedno od obilježja poetike Tina Lemca, pjesma kao mogućnost u kojoj je Lemac zaokupljen poslom pjesnika jest motiv prazne stranice ili bjeline papira s kojom se suočava. Ne ostavivši praznu stranicu, već ju ispisavši pitanjem *Zašto si ostavio praznu stranicu?*, otvara nam uvid i u drugo obilježje. Nije riječ o retoričkom pitanju, već pitanju koju pjesnik, provocirajući ga, postavlja kritičaru. I govori mu: *rečenica ima nos, oči i usta, a nit se smije nit kolo vodi*. Autoironičan je dvostruko (i prema poslu pjesnika i prema poslu kritičara) kada umjesto pjesme na jednu od stranica zapisuje: *Pobjegao mi tekst!* Sugerirajući nam u *Naputku*

kako se njegova knjiga *brzo troši* i nastojeći tako korespondirati sa suvremenošću i surječjem u kojem knjiga nastaje, ponovno nas suočava s paradoksom u kojem će tu ubrzanost predočiti klasičnim nadrealističkim slikama u kojima značenje pojedinih riječi treba biti što udaljenije jedno od drugoga, primjerice u seriji od dviju pjesama: *Donesi mi vode iz one šupljine / gdje plivaju podzemne ribe / škarastih vratova* (prva slika) i *I moćnih nosova i rebrastih peraja i / Požuri dok kritičari sablje oštre*.

Kada je riječ o poetskom rekvizitariju, o velečasnoj metafori, o njezinoj (ne) nazočnosti u suvremenoj poetskoj praksi, i kritičar i pjesnik Lemac zastat će u klasičnome logičkom slijedu: *Kamen po kamen – palača / Zrno po zrno – pogača / Stih po stih – pjesma / Metafora po metafora – ...:...?? / Ajmo opet u rikverc*. Tekstovima knjige *Bubnjar* kao strukture izmiču tradicijskom obliku i podređuju se igri koju nameće pjesnički iskaz pa tako pjesmu kao cjelinu zahvaćamo u nizovima ispisanih stranica koje se poput stihova u klasičnoj pjesmi opkoračuju. U jednom od takvih nizova pjesnički iskaz govori o napisima i natpisima. *Ovaj je napis ringišpil*. U nastavku: *I epitaf gluposti*. Zatim slijedi sentencija, preokrenuta reminiscencija iz starije hrvatske književnosti: *Glupost i ludost vrteći se ne podliježu*. Rješenje je u četvrtom zapisu: *Strategijama dinamičke interpretacije*. Rješenje koje nije rješenje, ako nas navodi na pomisao o suviše znanstvenoj kritici koju kritičar Lemac itekako dobro poznaje, a kojoj se pjesnik Lemac opire. U zapisu [*U aksiološkim suodnosima autora...*] karikirao je kritičara znanstvenika posve, dajući mu riječ, a u zapisu koji će uslijediti katapultirat će ga iz svojih poetskih vidika: *Ja živim u poetskim ravninama koje se šire šire šire* pa nastaviti *Po putanjama brašnistih galaksija*. U sljedećim nizovima kritičar će, koji se vratio u poetske širine, pjesničku preuzetnost i zanos, ironizirati: *Svemir je u prahu, a ja sam u strahu, Od zlata i srebra, Bez šećera, limuna i soli, S pjenom od vrućeg mlijeka...u svaku / Rupu upisat ću grupu / Od nekoliko značenja...* U toj stalnoj igri između pjesnika i kritičara koja nikad ne završava, kako nas i autor knjige upozorava, stalna je napetost u kojoj ne sudi samo kritičar pjesniku, već i pjesnik kritičaru. Odredivši pjesmu kao bilancu alkemijskog stroja, pjesnik vidi kritičara kao knjigovođu velikih očiju. Dijalog koji ne prestaje do samoga završetka koji se ipak ostvaruje u svojevrsnom nadmudrivanju i repliciranju u kojem svatko zna svoj posao i prihvaća ga u neprestanoj igri iz koje bi mogla nastati pjesma.

Stoga govorim o zbirci pjesama *Bubnjar* kao o zbirci u kojoj pjesma nastaje, kao o zbirci u kojoj se pjesma nastavlja, kao o zbirci u kojoj je pjesma samo isječak moguće pjesme. I kao o zbirci u kojoj su stihovi upravo neuređeni s namjerom da progovori i kritičar koji nije izvan njezine poetske strukture, već zajedno s pjesnikom smišlja, polemizira i kreira zapis ili napis u kojem je pjesnički čin, paradoksalno,

iako samo najavljen – i ostvaren. Ne želeći odgonetavati naslov knjige – kamo bi nas sve mogla dovesti moguća metaforička interpretacija – možemo samo zamisliti bubnjeve koji najavljaju neki početak u kojem će se odigrati i nastavljati napeta i zanimljiva igra glasovima, riječima rečenicama, stihovima i knjigama u kojoj će se natjecati jednako dobri – i pjesnik i kritičar.

TAMNI AMULET I SVIJETLA SMRT

(Drago Štambuk, *Zlato i prah kraljeva*,
Arheološki muzej u Zagrebu, 2020.)

Zlato i prah kraljeva, neobična je i neobimna zbirka pjesama opremljena fotografijama u boji nalik na izduljene trake što, umjesto očekivane bjeline na margini, prekrivaju gotovo svaku stranicu, ilustrirajući temu otisnute pjesme, izravno (*Hrvatski apoksiomen*) ili posve neizravno (*Hegeso*, čija je odgonetka u naslovu pjesme). Iznimka su tri pjesme *Dioklecijanov prah*, *Zlatni sestercij* i *Antinoy* koje se odnose na likove s rimskih kovanica i prekrivaju nam svojim kružnim oblikom samo dio margine.

Pedeset uvrštenih pjesama mogli bismo podijeliti u tri ciklusa, u egipatske, antičke i hrvatske teme koje se skupljaju oko središnjice posvećene lanenoj knjizi, zagrebačkoj mumiji i njezinim povojima na kojima je najduži sačuvani rukopis neodgonetnutoga etruščanskoga jezika. Tek je prevedeno nekoliko riječi, pa su za Štambuka, i pjesnika i theurga, silno nadahnuće u prikazu i povezivanju različitih kulturnih i mitskih svjetova od etruščanskog, egipatskog i antičkog do hrvatskog. I nije neobično da je zbirka nastala u suradnji s Arheološkim muzejom u Zagrebu i da je predgovarač knjige arheolog Ante Rendić Miočević. Ali neobično i vrlo zanimljivo jest kako nam upravo ova zbirka pjesama otvara nove uvide u moguću korespondenciju arheologije i poezije. U mnogostrukosti Štambukove poetike, u njegovu raznoličju svijeta kao djelu njegova jedinstva u nekim ćemo pjesmama istraživati arheološku poetiku i poetsku arheologiju.

Jedna od najgušćih i najrazvedenijih pjesama zbirke *Zlato i prah kraljeva* upravo je pjesma *Liber linteus Zagrabiensis* sa zagonetnom posvetom ... *narodu s izvjesnoga mora*. Pjesma započinje pitanjem: *Dio čijeg života, kakve vječnosti čuvaš, knjigo nečitka, čvrsto zmijuljeći uza tijelo hlupnje ...* kako bi se posve rasula u nagovještajima odgovora koji se pretvaraju u nova pitanja. Putujući u davnu prošlost, pjesnički iskaz dodiruje, sluša, vidi i miriše različite magične prizore: obrednu patuljicu, njezinu zemlju i vatru, hebronsku smolu što prožima slova i odsutnu poruku, zvuk skarabeja dok hrvaju se s pijeskom, suncem i fecesom ... Pjesničko je putovanje istodobno i molitva za čitljivost i razumijevanje svijeta i usporavanje našeg putovanja (pjesnički se iskaz gotovo neprimjetno predstavlja u 1. os. mn.) prema smrti. Pri tome zastaje i u *horuatskom logu* pitajući se s kojih zračnih i pustinskih

brazda ta čudesna lanena knjiga zaluta u hlad stranoga naroda koji će ju slijediti u knjigoljupstvu. Obraćajući se knjizi, ne samo lanenoj, već hrvatskoj i *stammbuchu*, obiteljskoj knjizi, odvodi nas ponovno na početak, narodu s izvjesnoga mora povezujući *grafit hrobatski* i *liber linteus*: *I dok grafit hrobatski Hekatine crta vjeđe, / tvoje slovne oči žmirkaju i svijetle, uhode / morski sklad ...* Završni stihovi pak poziv su na novo putovanje *u suton, u uton, u kom nam je mrijet.*

U Pjesmi *Pharos* pjesničko putovanje zastaje u posjetu postumnim ostatcima novogrčkog pjesnika Konstantina Kavafija koje ne svjedoči samo o bliskosti pjesničkih iskaza, već i o svojevrsnom pjesničkom prijateljstvu i suputništvu u različitim, ali arhetipski sličnim prostorima. Kada je riječ o vremenima, riječ je o istodobnosti prošloga, sadašnjega i budućega, nekoj vrsti svevremenosti, a kada je riječ o prostoru povezuju se zajedničke antičke osi, Spalatum i Aleksandrija – te Brač i Itaka. Oba pjesnika uvijek imaju na umu otoke. I Kavafijev put na Itaku je dug i treba ga odgađati i ne žuriti se kako bi što više naučili od mudraca. I Štambukov put na Brač uvijek je neka vrsta hodočašća i sabiranja duhovnih, a ne materijalnih plodova.

U pjesmi *Pharos* zlatu takvih plodova, plodovima duha, suočena je riječ prašina, ne kao kontrast već kao komplementarnost kako je označeno i naslovom zbirke *Zlato i prah kraljeva*. Prašina je *probavila* Kavafijevu smrt u novom izgledu prostora gdje je njegovo počivalište. Kako bismo razriješili zagonetni naslov ove pjesme, valja navesti stihove : ... *Život / je drugdje poput potopljenoga Pharosa – posve drugdje*. Ponovno motiv izvjesnoga otoka i mora, naizgled nepovezan sa životopisima pjesnika koji korespondiraju onkraj ili na rubu vremena. Ali i Aleksandrija koja ... *truni se i propada, no sveđer traje kao tvoji, / dijamantom, na staklu urezani stihovi što ugrabe / dah žića i vrtlog uspomena*. Simetričnoj gradskoj veduti Aleksandrije koja počiva u srcu mističnoga križa suprotstavlja se Kavafijeva pjesnička osobnost i njegov ekscentrični stil *balzamiran poetskom supstancijom, propolisom životnoga meda*.

Pjesme *Spalatum, Dioklecijanov prah* i *Car mučenik* grade se na jednoj od postaja pjesničkog putovanja vremenom i prostorom do sinteze, do cilja putovanja koje treba usporiti kako bi završetak bio istodobno i početak. Svojevrsna štambukovska alegorija tog završetka i početka otok je Brač kome je i u ovoj zbirci posvećena kratka pjesma u obliku peterostiha. Putničke impresije, reminiscencije i digresije nestale su poput mrvica-putokaza kako bi se od obične i zlatne pjesničke prašine umijesila vizija pjesnika theurga: *Biti u pravu nije najbitnije. / Pretpovijesno vrijeme ispire / zlato i drijemni sabire kvas. / Djeca su očevi prvotnome prasku, / greške putokazi do tvrdih gradova*.

Spalatum je predodčen kao tvrd i nestvaran grad u kojem se topi vezivo pamćenja: *Kao da nikada ne bjeh tamo, sćušan, / izgubljen među starim palmama, sluteći sve moguće propasti i delikane smrti, leđima okrenut zamračenoj palači, / a sprijeda, avaj, bje li to more?* Tjeskoba koja se pojavila zbog gubitka nekog davnog sjećanja nastavlja se u pjesmi *Dioklecijanov prah* u gonetanju tajne tvrdog i nestvarnoga grada, njegove sfinge i careva praha pretvorivši se u gubitak snage i sumnju u njezino postojanje. Pjesnički iskaz je *obeznožen* i nastoji se *unijeti u crnu kuglu noći* unatoč njezina *bijela ruba*. No, u pjesmi *Car mučenik* ponovno će se sastaviti nespojivo, preobraziti različito u blisko. Mala splitska sfinga pred Dioklecijanovim kipom u aleksandrijskom muzeju, glava sv. Dujma i trup imperatora u crvenom porfiru.

Duh *baščine* kao dio njegove univerzalnosti uvijek je prisutan izravno i neizravno u Štambukovoj poetici. Izravno je predodčen i u dvjema pjesmama zbirke o kojoj je riječ u viđenju prošlosti u pjesmi *Arrivano i Croati sui cavalli neri* i viđenju budućnosti u pjesmi *Croatiam esse delendam* na štambukovski jedinstven način, nimalo klasičan ili folkloran. U takvu domotužju i domoljublju rasutost je povod proročkim prikazima stvaranja i ponovnog rastvaranja. U tim krajnostima i Štambukov je pjesnički govor. Imaginacija i bajkovitost zapaža se u uvodnom peterostihu pjesme *Croatiam esse delendam: Od jednoroga rjeđa, / kano angjeo / među zgaslim zvijezdama. / Dlanova složenih / u nepovratni jauk*, a mudrosti i iskustvo u pesimističnom i zloslutećem ozračju posljednjeg peterostiha koji je najavljen već u naslovu, u latinskoj izreci u kojoj se sudbina Kartage primjenjuje na sudbinu Hrvatske. Domovina je putnica poput pjesnika, pristaje uz more iz dalekih stepa da bi u pjesmi tužaljki, obrativši joj se, pjesnički iskaz zavapio: *Žedi tvojoj, domovino, / nitko da prinese vodu*. Štambukova osebjnost u prikazu domovine u istodobnosti je dvaju diskursa, nekontrolirane imaginacije, bajkovite, iskonske i naivne, slične doživljaju svijeta zaljubljenog puera ili obredu zanesenog vrača i svojevrsnog mudroslovlja i iskustva ozbiljnoga senexa i upućenoga theurga.

Štambukovo more, pa kada je i *Mare nostrum*, kako je naslovljena jedna od pjesama zbirke o kojoj je riječ promotreno je i ispisano pjesničkim iskazom u kojem se sabiru, poput rojeva, raznoliki subjekti/objekti iz različitih vremena, jako davni i sveprisutni. No u Štambukovu surječju uz more se vezuje i tvrdi grad, kao jedna od postaja pjesničkog putovanja, stoga je navedena pjesma i priča, bajka ili čarolija kako je nastao grad na moru. Jedna od subjektica je gušterica koja bi mogla objasniti *sunovraćanje i vrtoglavicu s vrha zrenja*, a jedan od objekata su slova u obličju gradina što pišu vrijeme po vršinama. Zaključivši kako *kromatografski pristup kraj-obrazu ne luči bitno od ovlašnog*, pjesnički je iskaz u ja formi spreman prihvatiti cjelovitu kartu i kopljem bilježiti krug. Carski je grad tema i pjesme *Aspalathos* po

čijim dverima promiču drevne duše, od starogrčkih kolonista do starohrvatskih župljana, od sarkofaga Pastira Dobrog do sablasnih makina.

Pjesma *Ušesa i rozi, jasle crnog bora* svojom se magičnom i ozbiljnom igrom riječi, naizgled nelogičkim motivskim hologramom, u stalnoj mijeni preslaguje u različite obredne svetkovine kako bi od rasute baščine ponovno stvarala hramove. U premetanju motiva naglašenih u naslovu i izrečenih u preplitanju standardnog i arhaičnog jezika, dobro je skrivena vizija Božje štalice (da se barbari ne dosjete), kao simbol kršćanske misli, posve deinstitutionizirane i posve bliske svim duhovnim svjetonazorima svijeta. Vezivo ovoga mozaika jest tuga, a ona je ne samo u značenju izabranih riječi, već i u njihovu zvuku. Parafraziram li ovu lijepu pjesničku sliku, mogla bih zapisati ovako: Ušesa – tuga je vezivo tromoj kravi, rozi – tuga je vezivo uhatom magaretu. Pod jaslama crnog bora ušima dragamo, rozima blago bodemo, toplimo vlažnim dahom. Tada je pjesničko obraćanje duši na kraju pjesme, ne samo kršćansko, već u svjetskim religijama sveprisutno. Riječ je o razgovoru duše i tijela: ... *O dušo, / kucni o moje čelo već, zadaš smrtnu mi ranu.*

164

U sasvim antičkom ozračju obraćanje je duši u pjesmi *Agon* u kojoj se pjesnički iskaz predstavlja u višestrukosti svoje inicijacije, kao putnik, prijatelj/ljubavnik i poslanik. Rastanak ili susret, spor ili dogovor između duše i tijela u stalnim je promjenama izrečen tajnovitim jezikom: *Kad zbi se neumitno – golem žar duše ispuni strijelu, / stvar podatnu i podmitljivu, a tijelo zapeto / o granu araukarije posta klatnom: sorbitna alka / na kljunu broda od caklene mjesečine.*

Neke nas pak pjesme potiču na istraživanje u području arheologije i povijesti umjetnosti kako bismo razriješili motiv koji pokreće pjesničko nadahnuće i iskustvo. Pri tome nam se, poput nekih čudesnih mozaika preslaguju različite slike, dinamične i statične. Šesterostih *Derveni (330 B. C.)* izaziva različite reminiscencije. U naslovu je naziv arheološki bogate grčke pokrajine. U posljednjem stihu poznato je grčko ime Anaxagora. O čemu je riječ? O Derveni papirusu, najstarijem književnom papirusu pronađenom među ostatcima pogrebne lomače čiji tekst se povezuje s kozmogonijom filozofa Anaksagore? Ali pjesnički iskaz u prvom i drugom stihu bilježi: *Bit ću krater / tvojoj smrtnoj duši otvoren ...* i odvodi nas pred pogrebnu urnu za koju je poslužio metalni krater, bogato ukrašen vrč u kojem se miješalo vino sa začinima. U krateru su postumni ostaci Anaxagorina sina, također pronađeni na području Derveni, a koga otkrivamo u usporednom povijesno umjetničkom istraživanju kao običnog građanina, imenom Astion. I upravo je i u tome čar ove neobične zbirke pjesama, ne otkriva nam ona samo ljepotu pjesničkog izraza i jedinstveni svijet u kojem se dodiruju različite kulture, vremena i

prostori – već nas odvodi na osobna povijesno umjetnička istraživanja kao putokaz prema tvarnim ostatcima *baščine* svijeta.

U nagovještaju pokreta, poput Jensenove Gradive, prekrasna je žena s rimske stele. Odgonetka je u naslovu. *Hegeso* je pjesma koja vrlo neizravno reminiscira na prikaz Rimljanke koja dražesnim pokretom ruke želi otvoriti škrinjicu s nakitom koju joj pruža služavka: ... *neosjetljiva na udare svjetla / i bljeskove kostura ...*

O svojevrsnom kultu tijela i kultu duše govore pjesme posvećene egipatskoj kulturi i mitologiji. Egipatski ciklus od šest pjesama čine pjesme: *Oziris, Maat, Faraonova koža i utroba, Kleopatrina kobra, Karabin, žrtveni prinos* te *Anubis*.

U zbirku pjesama *Zlato i prah kraljeva* uvodi nas pjesma *Oziris* posvećena egipatskom bogu koji je uskrsnuo od mrtvih nakon što je označen moto pjesničkoga iskaza: *Moja pjesma / tamni je amulet / stavljen na mjesto srca*. Ozirisovo putovanje nebeskim Nilom u solarnom brodu (pri)kazuje metamorfozu u kojoj se poetskom alkemijom pustinjski pijesak pretvara u zlato, smrt u život.

U uvodu pjesme, umjesto posvete božici Maat čije pero određuje smrtniku prijelaz u nebo, tumači se kako bogovi tako malo cijene smrtnike da je za prijelaz u nebo dovoljna dobrota težine jednog pera u pokojnikovom srcu. Pohvala ljudskoj koži ostvarena u pjesmi *Faranova koža i utroba* osvjetljena je s gledišta prirodoslovca liječnika pa saznajemo kako je koža najveći ljudski organ, ali i najosjetljiviji, imunološki najbogatiji. Monolog je to tijela, kože i utrobe, u surječju egipatske mitologije, u kojem se traže čari protiv tjelesnog raspadanja. Pjesma *Karabin, žrtveni prinos* sastavljena je od dvanaest strofa ispisanih kao nizovi haiku sličica sažetoga i statičnog izraza. Između tih sličica provlače se retorička pitanja na rubovima egipatskog i kršćanskoga mita. Koga sve vreba Anubis, bog balzamiranja s glavom šakala i bog mrtvih i gdje je Duh sveti *ako je sunčeva zraka / obelisk / a svjetlosna piramida / prosinuće / između oblaka?* Anubisu kao alegoriji smrti pjesnički se iskaz obraća u istoimenoj pjesmi kao bliskoj osobi, kao smrtnome bogu koji ispašta obilježen i zlom i dobrim kojima obdaruje ljude.

Pjesnički iskaz je *obeznožen* i njegovo se duhovno putovanje nakon vrlo obimne pjesničke zbirke *Theurgia* (2017.) nastavlja u različitim vremenima i prostorima kao raznoliče u iskonskom jedinstvu svijeta. U zbirci *Zlato i prah kraljeva* pjesničko se putovanje svjesno ograničava na prostor egipatskog, antičkog i hrvatskog arheološkog, povijesno umjetničkog, povijesnog, religijskog i theurgičkog povezivanja i kontinuiteta. Tematskim izborima posve je primjeren pjesnički jezik kako u leksičkom izboru tako i u skladnji stiha u pjesmi ili rečenice u pjesmi u prozi u otklonu od jezičnog standarda. Pri tome je autor i djelatni zagovornik svoje Zlatne

formule hrvatskog jezika ča-kaj-što koja obuhvaća primjenu hrvatske trojezičnosti i izlazi iz stege nametnutoga i već umornoga štokavskoga idioma. Štambukov leksički izbor štiti starostavne riječi od izumiranja i otvara prostor za kreaciju novotvorenica. Stoga je u sljedećem nizu nepotrebno određivati koja bi od navedenih riječi bila arhaizam, a koja neologizam: *stud, anđjel, vazda, zmijuljeć, orsag, risati, glasi, njina, zagroblje, zavazda, huj, zlokob, inačiji, sveder*... Forma pjesama je različita, od lirskih minijatura do pjesama u prozi, a također i uporaba interpunkcije. U pjesmama je izostavljena, a u pjesmama u prozi je prisutna.

U vrtlogu različitih vremena koja kao da se ponavljaju u svojoj drukčijoj poznatosti, autor udahnuje život mnogim arheološkim artefaktima, poznatim i manje poznatim. Skidajući s njih tvarnu prašinu, otkriva ih u mogućim metamorfozama u kojima se stalno izmjenjuju stvarno i nestvarno, život i smrt. U tim mnogostrukim susretima kao čuvar zaboravljenog magijskoga jezika, izlaže nam svoj jedinstveni pjesnički amulet kao zagovor svijetle smrti.

ZAVIČAJ DUHA KAO DIO NJEGOVE UNIVERZALNOSTI

(Boro Pavlović, *Jedan čovjek traži svoj zavičaj*,
Stajer Graf, Zagreb, 2020.)

Knjiga Bore Pavlovića (1922. – 2001.), hrvatskog pjesnika, esejista, kritičara, putopisca, književnika za djecu i scenarista *Jedan čovjek traži svoj zavičaj* izbor je iz njegova djela i sadrži dosad neobjavljene tekstove u podnaslovu označene kao putopisi i članci.

Pjesnik dosjetke koji opjevava običan život u svojoj *Autobiografiji u 10 rečenica*, između ostaloga, zapisuje: *Zanimanja: prvo živio od ćaćina imanja, bio vincilir (mjesec dana), sekretar prodavača duhana (dva dana), referent za štampu, sekretar časopisa Arhitekture, tehnički urednik Literature. Sada je Čovjek i prostor. Kao industrijski poetski producent ima patent na optimizam, po kritici protokolarno priznat.*

Ovu duhovitu autobiografiju, u jednom našem pismu, dopunjuje Mladen Pavlović, sin Bore Pavlovića, završivši je ponosno sjetno: *Tako je to u Austro-Ugarskoj! Baka je za Khuena 1904. završila preparandiju u Zagrebu i službovala kao učiteljica u okolici Gospića. Kasno se udala, a djed Ivan Pavlović podrijetlom iz Otočca, završio je poljoprivrednu školu u Križevcima. Premješten je u Požegu gdje je Boro kršten uz kumstvo zadnjeg zagrebačkoga gradonačelnika prije NDH, bakinoga brata. U školu je krenuo u Sarajevu, nastavio u Samoboru te na Trešnjevci u Novoj cesti.*

U prvoj cjelini knjige *Jedan čovjek traži svoj zavičaj* nalaze se putositnice o Zagrebu i okolici, susretima u kavanama, zagorskom *cugu*, Trakošćanu, Varaždinu, Hlebinama, krapinskom pračovjeku te žumberačkom i požeškom krajoliku. U drugoj cjelini skupljene su jadranske skice, a u trećoj, pod crtom ili pod naslovom *Podlisci*, raznovrsne su teme od istarskih putovanja, prikaza graditeljstva (Bakar i bunje kao graditeljski praoblik) do mitologije Slavena.

U zagrebačke nas teme uvodi lirski zapis *Moj Zagreb* fragmentarno komponiran ponavljajućom rečenicom u poetskom ritmu: *To je moj grad, moj Zagreb!* U prikazu starog Zagreba pak Pavlović *razlistava stare listine grada* i bilježi niz zanimljivih događaja iz povijesti grada, primjerice kako našoj neogotičkoj prvostolnici nije prethodila samo gotička, već i romanička katedrala koju su srušili Tataři. Zapis *Montmartre na Griču* poigrava se detaljima gričke vedute kao projekcijama sli-

karskih i kiparskih djela. Toj slikovnoj igri Pavlović primjeruje i jezik i rečeničnu gradnju koja se prelama u obratima i rimama: *Stepeništa uz Uspinjaču sa svojim tunelima i okolni vrtovi sa svojim rondelima pružaju podosta mjesta da se primi inventivnog, laganog kipara kao gosta. Figure od kovanog željeza, od aluminijske, od žica stale bi dobro u onaj ambijent, živ od malih ptica...*

Smatrajući kako se gradovi prepoznaju po kavanama, Pavlović sastavlja svojevrstni vodič kroz europske kavane nudeći nam njihova obilježja. Bečka je kavana visoka prostorija s udobnim stolicama, starim štukaturama i najboljim servisom novina na svijetu. Praške nisu snobovske, ili su kulturne ustanove ili su posve anonimne. Poljske kavane istodobno su i noćne i danje. Danju u njima sjede lijepe žene uz kolačiće i sentimentalne napjeve, a noću se pretvore u gostionice, pristižu muškarci, šapat se pretvara u govor, a čaj u rakiju. Njemačka je poslovna prostorija za neutralne razgovore. Kada je pak riječ o Parižanima, Pavlović se poziva na, kako ga naziva, našeg najvećeg kavanskog enciklopedista A. G. Matoša. I zaključuje kako je pariška kavana i stalni kabare, neprestani spektakl ulice, politička i poslovna kancelarija, društvena platforma i artistska avangarda.

168

U usklično intoniranom tekstu Živio Zrinjevac kontrastira nekadašnju zrinjevačku promenadu i modernu zagrebačku špicu kao točku koja nema svoje lice: *... jer špica nije ona ugodna zrinjevačka dokolica. Špica je samo punkt, špica je samo refugij, sklonište između dvije kapi kiše, između dva tramvaja, što dolazi i odlazi sa svoga kraja, a Zrinjevac to je bio komadić našeg kraja.* Nadahnjuje ga dijalektika različitih vremena koji se talože u gradu i koje bilježi u svom flaniranju gradom kao individualac koji promatra gomilu sa suosjećanjem, ali bez otuđenosti koja se emanirala kao podrazumijevajući i avangardni uvjet suvremena promatrača.

Tekst *Bunja – graditeljski praoblik* privlači svojom esejističkom raznovrsnošću u prikazu bunja, kamenih skloništa uz seoska polja. Pozivajući se na rad Aleksandra Freudenreicha, hrvatskog arhitekta, kazališnog djelatnika i pisca, Pavlović tumači naziv bunja i navodi sve njezine inačice u različitim hrvatskim krajevima: bunja ili čemer u okolici Šibenika, kućica na Braču, kućarica ili trim u Bukovici i na Hvaru, poljarica ili pudarica u Dalmatinskoj zagori, kašun ili kašun u Istri, jama na Hvaru. Također i njezinu genealogiju, njezinu svrhu, konstrukciju i formu povezujući ju sa sličnim svjetskim graditeljskim praoblicima. Prema albanskom jeziku njezinu etimologiju označuje pastirskim skloništem.

Ali jednako tako iznosi i svoj snažan kritički stav koji bismo mogli uputiti i danas bezdušnoj „urbanizaciji“ naše obale, naših krajeva, a posebice našeg Zagreba: *Jedno je međutim nesumnjivo i jasno: da se na vrijeme prihvatila inicijativa*

proučavanja i ljubitelja naših iskonskih graditeljskih vrednota, uniformirana pustoš bezdušnih improvizacija od betona ne bi prevladavala u dramatičnoj slici svih naših Zagora. Stoga sa suosjećanjem i žalošću u cijelosti ponavljam citat Marijane Gušić, hrvatske etnologinje i planinarke, koji u svome tekstu navodi Pavlović – a koji upravo danas, više no ikad, opominje koliko nam je graditeljska baština dragocjena i koliko o njoj, ne samo ne skrbimo, već koliko ju zauvijek gubimo. I upravo je Marija Gušić u svom ljupkom zapisu sačuvala jedan od takvih jedinstvenih krajoлика u kojem su se gradnja i krajolik harmonizirali, a koji je zauvijek nestao: Kad sam, davno je tomu, po prvi put silazila Bukovicom od bribirskih Mostina na Skradin, preda mnom se na kraškoj površini, u koju je Krka urezala svoje duboko korito, ukazala čudesna slika sa strojnim kamenim okruglim zgradama što ih je ova naša kamenita zemlja kao zrele plodove izbacila iz svoje utrobe. Visoke s nekoliko kružnih katova, gotovo kao neke kule ili tornjevi, ali sasvim osobitog oblika i gradnje, nizale su se ove kamene tvorbe i same bijele iz bijelo sivog krasa, a na tlu od žarke crljenice, prošarane lakom sjenom rijetkog stabalja, okupane plavičastim svjetlom ove naše jedinstvene krajine. U rasutom nizu, njih čitavo naselje, porasle su ove jedinstvene građevne tvorbe seljačkih ruku kao svjedoci pradavne životne sredine, koja se produživala u pokoljenjima. A ušavši u takvu kuću, u njen kružno obuhvaćen prostor, oblila nas je usred žarkog ljeta ugodna hladovina koja je strujala među pukotinama ravnih naslaganih ploča eliptičnoga svoda. Ovo je naselje visokih, dobro građenih bunja bilo tako impresivno da bi danas da je doživjelo, bilo jedna od naših spomeničkih atrakcija.

A što bi sad ubogi naš Pavlović, ljubitelj i zagovornik ljepote i tradicije, da prošeće zagrebačkim kvartovima? Sjeo bi i zaplakao! Veduta Stenjevca, starog zagrebačkog kvarta, sastavljena od prekrasnih međuratnih vila i perivoja s drvoredima topola i dudova nestala je zauvijek. Gospodskoj je ulici u Stenjevcu vraćen naslov kada su zadnje gospodske kuće srušene – a na njihovim stratištima zablistali novi betonski moduli. I silno me svojom nostalgijom nadahnjuje na pisanje o jednoj prekrasnoj ulici u Bolničkoj koja nije umrla nekom svojom prirodnom smrću kao njegova korablja u Smiljanskoj ulici u Gospiću, već je smaknuta zajedno sa svojom starom lipom kako bi se na njezinu mjestu ustoličila zgradurina na nekoliko katova bez stabala s nekom nevidljivom podzemnom garažom i balkonima u koje bi mogao zapeti bus koji vozi ulicom, jednako starom i uskom kao u vrijeme gradnje stenjevečkih vila.

Neke tekstove Pavlović posvećuje svojim flanerskim suputnicima pedesetih i šezdesetih godina prošlog stoljeća, uredniku i svom suradniku u časopisu Arhitektura Josipu Seisselu i književniku Frani Alfreviću. Njihove različite osobnosti prikazuje i različitom intonacijom i načinom pisanja. U tekstu *Hommage a Josip Seissel* zajed-

ničke *artističke špelancije* predstavlja na zafrkantski način rabeći rime, riječi iz struke i različitih jezika spaja u novotvorenice: *versi, reversi, kontraversi*. U svome jezičnom i flanerskom zanosu ponekad pretjera pa tako *kavkavizira* u Kavkazu i *masarikcira* šecuci Masarykovom ulicom. Tih godina šeće gradom i s Franom Alfirevićem sluteći njegov odlazak pa se jezik smiruje, a jezične igre i rime izostaju: *Niti onaj Samoborček, onaj starmali prodavač peska sa smiješnim lugarskim šesirićem od zečje dlake skoro okovanim od svetih sličica skupljenim po raznim proštenišcima i godišcima, što je znao kukurikati kao štiglec. Niti taj pjetic nije budio sada u frani nekekvih vedrih asocijacija. Proradio je u njemu neki njegov stari bokeljski sekstant.*

Matoševski zagledan u žumberački kraj i ljude u Pribiću zadivljen je skromnošću i snagom seljačkog života i skladom prirode u kojoj pronalazi odah od svoga napregnutoga uma, jezičnih igara i *artističkih špelancija*: *Loše spavam u gradu. A ovdje sam dugo bdio i čitao poslije drugog dana koji je bio čitav. Ne mogu dugo zaspati, a ovdje sam u svom malom uskom krevetu u domaćoj rubenini najednom nestao u tišini, pravedan, jasan, svoj. Nije mi trebalo brave, ni ključa, ni svijetle. Čuvali su me stari ormari, rezbarije po zidu, bjelina mjesečine i crvotočina koju sam slušao na tavanu.*

170 *Naša stara kuća u Smiljanskoj ulici (iz predratnog Gospića)*, najobimni je tekst uvršten u knjigu *Jedan čovjek traži svoj zavičaj*, žanrovski neodređen i isprepleten putopisnim, memoarskim, pripovjednim, esejističkim i lirskim dijelovima te podijeljen na poglavlja. Glavni su likovi stara obiteljska tradicijska lička kuća i njegova baka, *malešna* i *lagana*. Prikaz propadanja stare kuće i bakinog odlaska pokazuje Pavlovićevu pripadnost zavičaju i uvažavanje tradicijskih vrijednosti i običaja: *Uvi-jek me čeka ta drevna arka i korablja. Sklonila se ispod divljih kestenova i onih visokih jablanova, skutrila iza taraba. Uvukla se u sjenu svojih streha. Za jednog flanera, homo viatora, naizgled neočekivano – ali za Pavlovića osebujnog homo universalisa posve primjereno. Zavičaj je u njegovu duhu i tu bismo osobitost njegove poetike mogli sažeti sintagmom *zavičaj duha* kao dio njegove univerzalnosti.*

U tome surječju Pavloviću kao klasiku hrvatske književnosti možemo podcrtati atribut hrvatski – jer je u svoju poetiku ugradio hrvatsku nacionalnu baštinu i tradiciju. O tome svjedoči i knjiga o kojoj je riječ. Naizgled skromna po sabiranju ostataka njegova stvaralaštva, ali značajna kao jedan novi aspekt u istraživanju njegova djela. Našavši baštinu u svome *zavičaju duha*, a ne izvan njega, postao je jednako zavičajan ili nacionalan kao i mnogi „nezavičajni“ autori europske književnosti. Pavlović je nastao jednako iz hrvatskog tla i duha, nabrajam nasumce, kao i Eugencé Guillevic iz bretonskoga, Gottfried Benn iz njemačkoga ili Montserrat Abelló iz katalonskoga.

Započevši tekst *Požeški krajolik u Svetoj Rožariji ili estetska strana Kanižličeve Svete Rožarije*, prisjeća se razgovora s prijateljem Matkom Peićem, *slikarom tanko-ćutnim kao kapljica kiše i lirikom ove zemlje*. Lamentirajući nad nebrigom za našu staru poeziju koju smo zametnuli ili izgubili, otkriva nam ljepotu Kanižličevih stihova i požeškog krajolika. Već navedena sintagma *zavičaj duha* ovdje je eksplicirana u retoričkom pitanju: *Da li je to san, priviđenje djetinjstva u drugom kraju, zavičaj duha, sreće jednog časa?*

Taj zavičaj duha, taj impuls ima silinu stvarne zavičajnosti koju ne ukida, već komplementarno obuhvaća njegov kozmopolitizam i erudiciju. Poezija iznad svega, poezija kao *lebdeći anđeo civilizacije* kako je i naslovljena njegova prva zbirka putopisa kao nadgovor koji se sažeo od različitih diskursa koji se komponiraju, ponekad vrlo skladno, a ponekad se prelamaju u jeziku koji mu otvara mogućnosti za eksperiment i igru. Takav poetski sažetak navodim u prikazu požeškog krajolika: *Stari dobri mir nevinih šuma. Silazak u dolinu dostojan velikog spavača. Jaganjci na obroncima i milost dana na dlanovima, sve sam to čuvao iz ovog poziva na jednostavnost. Rekao sam treba ići dublje pod veo ovih šara, tragom duše, a ne istraživačkim korakom pred kojim sve zamukne, onda će se čuti disanje poezije*. Ili, kako ih Pavlović naziva *sitne ptice duha*. Njihov cvrkut prigoda je da zapiše i ponešto o vrednovanju autora starije hrvatske književnosti naglasivši kako nepošteno postupa naša književna povijest ako ocjenjuje djelo sa stajališta njegove vrijednosti u povijesti zapitavši se: Čemu nam uopće onda umjetnička riječ, ako ne gledamo na vrijednost umjetnine kao djela cjelovitog u sebi, i zatvorenog u sebe? Uz naglašenu liričnost i slikovnost koja ga i svojom poetikom povezuje s putopisanjem slikara i kritičara Matka Peića u tekstu *Požeški krajolik u Svetoj Rožariji* razvidan je i jedan gotovo zafrkantski odmak od stege proznoga pa se umeću stihovi kao fragmenti i rečenice koje invertiraju poredak riječi i koriste rimu.

Jadranske skice o Dioklecijanovoj palači, zlatu i srebru Zadra, Ninu, Kornatima, Lastovu, Trogiru i Sinjskoj alci ostaju kao putne marginalije informativne na razini razglednica i knjižničkih kartolina bez udjela flaniranja, artistskih špelandija i jezičnih špekulacija izuzev prikaza Suska, otoka od pijeska i predstavljanja Šibenika kao najstarijeg južnoslavenskoga grada.

Zanimljivo je kako će Pavlović s jednakim poletom pisati o ljepoti građanskog Varaždina i skupljanju mlijeka u područjima Zagrebačke mljekare bez bilo kakvih aluzija na prednosti ili mane određenog društvenog ili političkog sustava. U tekstu *Vozari dolaze* zapaža ritam rada, ritam seoskih dvorišta i ritam vozara koji dolaze skupljati mlijeko po selima: *Točkovi drndaju, pište škripene žbice, curi i polako se*

*cijedi masni kolomaz niz osovine... To dolaze vozari i sabirališta mlijeka oživljuju. Uznemirena perja dižu se sa svojih još studenih ležišta od mraza i rose i šćućurene i raskuštrane kokoši, nakostriješeni pijevci skaču preko jaruga i panjeva na plot i pleter. Tekst pak o Varaždinu koji u podnaslovu označava meditacijom i predmeditacijom prikazat će nam Pavlovića kao *homo viatora*, lutajuću dušu koja traži svoje tijelo, stoga će ponoviti kako gradovi nisu planovi ulica i izložba sadašnjosti, već kako su gradovi *udes*, gradovi su sudbina. Ako je naglasio kako je kadar kroz stara varaždinska vrata ući u svoju intimu, izvjesno je kako će arhitektura grada, kao njegova stručna i flanerska pasija, dobiti jedinstvenu inscenaciju, lagani raspored kretanja i nehodanja po već poznatoj ruti u kojoj će autor biti i gledatelj i glumac: *Melanholiju grada zvone tako dobro gradski tornji, tišina se tako fino runi s oronulih pročelja, korak ima tako autentičan zvuk na ovoj pozornici sutona da sam se načas prepao i samog sebe, da nisam kakav glumac koji glumi kakvoga pismoznanca.**

172

U kućnoj arhivi Pavlovića sačuvani su i neki neobjavljeni tekstovi napisani na zagrebačkom žargonu, točnije trešnjevačkom (koji su sada objavljeni). Primjerice *Tresnia caput mundi iliti Tresnia srdce svijeta* u kojoj autor, starinskom manirom, obraćajući se štioću, kani pisati o Trešnjevci: tréšnja, tréšnja, trijes, trijeska, potres, treska (i ovdje je razvidna igra riječi kao kontinuum Pavlovićeva diskursa). Radost i dinamičnost djetinjstva na Trešnjevci prepoznajemo u sljedećem prikazu: *I tak se nekaj popeva i pripoveda, nekaj se igra i sprema, da mira nigdar ni. Sim i tam trčiju oblaki, otpiraju se oblaki, spelavaju otroki. Tu je tak da nas po polu i livadi zabavlja i pozdravlja tim kaj tam pripada.: škrlec (Alauda arvensin), škrlec s čopicum, strnadica (Emberiza citrinella), vrabec prosti, polski (Passer campestris), a morti i humski i šumski (Passer silvestris), ak se seti pa doleti.*

Kako sam već pisala o Pavlovićevoj prvoj knjizi putopisa *Lebdeći anđeo civilizacije* (2012.)¹ u izboru istoga izdavača i kako sam pokušala usustaviti njegovo stvaralaštvo za djecu u obimnom eseju *Književnik za djecu i dječak književnik*² (na temelju obiteljskog pismohrana koji mi je dostavio njegov sin Mladen Pavlović), zdušno pozdravljam novu knjigu Pavlovićevih neobjavljenih tekstova – kao još jedan uvid u raznoliki Pavlovićev literarni svijet.

U novoj su se knjizi *Jedan čovjek traži svoj zavičaj* našle marginalije s puta i putopisne skice-razglednice te vrsni esejistički i poetski putopisni zapisi *Tračak*

¹ Goleš Glasnović, Biserka (2014). *Hodočasnik heretik* (osvrt na knjigu putopisa B. Pavlovića: *Lebdeći anđeo civilizacije*). U: *Forum*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Br. 4 – 6. Str. 622 – 625.

² Goleš Glasnović, Biserka (2016). *Književnik za djecu i dječak književnik*. U: *Književnost i dijete*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika. Br. 3 – 4. Str. 71 – 83.

Varaždina, Naša kuća u Smiljanskoj ulici, Bakar, Bunja – graditeljski praoblik...
Stoga – pred nama je zanimljiva knjiga jedinstvenog književnika, obrazovanjem svojevrsnog suvremenog *homo universalisa*, doktora pravnih znanosti, profesora engleskog i ruskog jezika i književnosti, studenta arhitekture i medicine. Ali – i vrijedna knjiga koja pokazuje kako je nacionalni i zavičajni identitet upravo immanentan kozmopolitskom. Riječ je o Pavlovićevu *zavičaju duha* kao dijelu njegove univerzalnosti.

Dramski

zalet

NE MORAMO VIŠE GOVORITI, SVI SU OTIŠLI

(fragment)¹

Likovi:

DJEVOJKA – Mateja, tinejdžerica, u kasnim dvadesetima i u ranim tridesetima. Kako vrijeme prolazi, postaje pomirljivija. Djevojčina odjeća, frizura i šminka izgledaju ozbiljno i elegantno, ali mimike i geste su joj nervozne. Želi da je se prihvati takvu kakva jest.

MAJKA – izgleda skromno, ali uredno. Kako vrijeme prolazi, postaje zapuštenija. Ovaj lik je na površini tipična poštena, dobronamjerna, po svemu prosječna i neočljiva žena iz malog grada, ali iza te krinke krije se velika, nerazriješena tuga. Želi da se njene žrtve uvaž.

176 OTAC – ostarjeli strah i trepet. Kako vrijeme prolazi, postaje sve slabiji. Nekoć jako grub, sad jednostavan i gotovo dobroćudan. Danas mu je od te grubosti ostalo tek neobrijano lice, šutljivost i bol u leđima. Želi da se njegovo mišljenje univerzalno prihvati.

SESTRA – Kristina, punašna, pjegavog lica, plave kose i prekrasna. Kako vrijeme prolazi, postaje sve ozbiljnija i ljepša. Želi miran život.

Prvi Božić, kad nismo znali kome je od nas najgore

Božićni su praznici, točnije – jedan od onih nekoliko dana između Božića i Nove godine, 29. prosinca. Božićna idila je gotova, dekoracije su i dalje na zidovima, bor je nakićen, ali već pomalo zaboravljen. Međutim, još nije Nova godina, nije još vrijeme raskida sa starim problemima, nije još vrijeme za obećanje samima sebi da će sve biti bolje. Majka je umorna. Nakon što je dovela kuću u red, napekla gomilu kolača, pripremila obilne količine hrane i iskoordinirala obitelj za godišnje okupljanje – potrebno je sve to čistiti.

¹ Autorica je za ovaj dramski tekst nagrađena trećom nagradom *Marko Marulić* ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske za 2020. godinu.

Djevojka je frustrirana. U kući u kojoj je nekad živjela sad je gost koji se osjeća dobrodošlo samo pod određenim uvjetima. Treba podnijeti okupljanje još nekoliko dana prije nego što svi nastave sa svojim životima.

Majka je u kuhinji, pere suđe, čisti pod i sudoper. Otac je u dnevnoj sobi, koja je zapravo produžetak kuhinje. Sjedi na sredini kauča i gleda TV. Djevojka je u fotelji koja se nalazi između kauča i bora, na laptopu je i piše nešto.

1.

OTAC (*sjedi pred televizorom, pije pivo i žvače kobasice*): Kad već ništa ne radiš, mogla bi pomoći mami čistiti kuću.

DJEVOJKA: Ne mogu sad, radim nešto.

OTAC: Ništa ne radiš, kao i inače, pa bi mogla malo pomoći majci. Žalostno je da si tako samoživ, ušla u dvadesetu, a majka ti sama čisti kuću.

DJEVOJKA: Imam sedamnaest godina.

MAJKA (*riba sudoper i dovikuje iz kuhinje*): Ne treba meni nitko pomoći, ja sam navikla sve sama. Ni od koga ništa ne očekujem.

OTAC: Stvarno je sramota da se tako ponašaš. Jedna je majka. Što bi ti ovi tvoji rekli da te vide ovakvu.

DJEVOJKA: Rekla sam da radim nešto, lijepo te molim da me ne ometaš.

OTAC: Ja te ometam? Ja te hranim, čovječe, i dalje mi živiš na grbači iako sam ja u tvojoj dobi već skoro pa završio fakultet, bio u ratu i dvoje djece podizao. Sve imaš, sve smo ti pružili, krvavo radili da bi tebe školovali, a tebi je teško dva tanjura oprati. Što radiš? Što je bitnije od majke?

MAJKA: Joj, daj, ne pretjeruj. U njezinim godinama nisi znao gdje ti je guzica, a gdje glava.

DJEVOJKA (*glasnije*): Pusti me sad, čovječe, jesam rekla da radim nešto? Ako baš moraš znati – pišem. Jel moraš stalno provocirati svađu? Jel rekla žena da joj ne treba pomoć?

MAJKA: Mateja, ne svađaj se s ocem. Opet se ružno ponašaš. Kad ćeš ti više odrasti? Nisi više balavica pa da ti tu tvoju jezičinu toleriramo.

OTAC: Nevjerojatno, samo sam te fino zamolio da pomogneš majci. To je normalno, lijepo ponašanje. Nitko normalan ne može gledati staru majku kako radi i prstom ne mrdnuti.

DJEVOJKA (*podigne pogled s kompjutera iz ranih dvijetisućitih*): A gdje je tvoja stara majka? Ostavio si je na brdu da preživljava od zraka i tri kokoši.

MAJKA: Sram te bilo, Mateja! Tako se s ocem ne razgovara. Opet ti nama blagdanne kvariš, opet mi krv sišeš na slamku!

OTAC: Kako ćeš se ikad udati? Tko će te takvu htjeti? Jedino netko još gori od tebe. Pa kad te bude mlatio svaki dan, vidjet ćeš kako ćeš okrenuti ploču. Ne čistiš za sobom, a kamoli da pomogneš drugima. A jezičina radi sto na sat. Da nam nema Kristine, teško bismo mi pod stare dane. Ja sam mislio “promijenit će se ona, ima vremena”, ali sve mi se više čini da nema za tebe pomoći.

DJEVOJKA: To bi htio, da nađem nekoga da me mlati? Po mogućnosti da ga nešto ne poslušam, a onda me on malo tuče remenom, pa mi nabija glavom u pod, pa me pošalje u snijeg da si sama uberem šibu. A onda, kad se vratim sa šibom, da mi zaključa vrata pred nosom. Da me ne pusti nazad dok samu sebe ne istučem. Znaš kako kažu – ženama su najprivlačniji muškarci koji ih podsjećaju na oca...

178 OTAC: U ratu sam sretao svakakve četnike, ali nijedan nije bio odvratn kao ti.

MAJKA (*više*): Ma dosta oboje! Ja sam tebi rekla – uvijek si dobrodošla – ali kad dođeš, moraš poštovati pravila ove kuće. A ti opet, kao svaki put, prekardašila preko svake mjere. Dok si pod mojim krovom...

U kuću ulazi Sestra.

SESTRA: Nakon igranja i zabave, malo povratka u realnost. Oko čega se sad svađate?

OTAC: Mateja ne želi pomoći mami oprati suđe.

SESTRA: Oprat ću ja, daj.

OTAC: Nemoj ti, imaš turnir za mjesec dana. Idemo malo vježbati šah.

DJEVOJKA: Idemo malo živjeti svoje neostvarene snove kroz nametanje vlastitih afiniteta kćerima.

SESTRA: Jesi ljubomorna?

DJEVOJKA: Radije bih crkla nego bila njegova kopija.

SESTRA: Zašto ti uvijek moraš biti nenormalna?

DJEVOJKA: Previše su me tukli u glavu kad sam bila u tvojim godinama, pa sam takva ispala. A zašto ti moraš biti malo govno koje je uvijek protiv svoje sestre?

SESTRA (*više i rasplače se*): Ne mogu vjerovati da si ovakva, opet lažeš da su te tukli. Svađaš se i vrijeđaš. Da znaš, nisam ti se čak ni veselila. Dolaziš samo za Božić, i onda uvijek bude neka svađa. Najljepše nam je kad te nema. Da si bar umjesto bake ti umrla!

DJEVOJKA (*majci*): Kako misli, umjesto bake?

OTAC (*pompozno, kao da poentira argumentom*): Prije tjedan dana umrla je baka Mira.

DJEVOJKA (*ocu*): I nije ti palo na pamet reći mi da mi je umrla baka? Čovječe, pa jesi li ti normalan?

OTAC: Meni je umrla majka, a ne tebi. Ali naravno da opet sebe stavljaš u središte svega.

MAJKA: Draga Mira, i ona se napatila. Baš je bila dobra. Srušio se kukuruz za kokoši na nju, a ona nije ispustila ni glasa. Kao ja, dok sam vas rađala. Djed nije čuo da se nešto dogodilo, a nije ni primijetio da je nema dok nije pojeo cijeli lonac graha.

179

OTAC: Takva je ona bila, kuhala za desetoricu.

MAJKA: I tako se pod tim vrećama ugušila. Ni glasa nije ispustila! Toliko je samozatajna bila.

DJEVOJKA (*pomirljivo*): Znači, sad ti je ostao još samo onaj tvoj sjebani otac.

OTAC: Kakav je da je – otac je. Kad sam bio mali, kupio mi je tranzistor.

stanka

OTAC: Tko će njemu sada kuhati.

DJEVOJKA:

samozatajna – dobra je – mrtva

nenormalna – uvijek u centar

što je otac: kupio tranzistor

previše su te tukli,
nisi imao dobrog ni lošeg oca
mislio si da si imao oca
mislio si da je teror u tijelu adekvatna zamjena za oca
i za tu si mu predodžbu zahvalan
pogledaj je

ista ti

tvoje obrve

tvoje čelo

180

tvoja otrovna jezičina

pogledaj ovo dobro dijete koje igra šah
ima sedam godina i samo želi da je se voli

majčine obrve

majčino čelo

njezina pasivna agresija

tvoja slika sam ustvari ja, tvoja ljutnja u manjem tijelu
tvoja ljutnja udara šakama iznutra, tijesno joj je, ali je sigurna

u mojim prsima
u mene si utisnuo pečat svog oca prvim zidarskim šamarom
u moj si obraz posadio najjači zub
koji boli dok probija meso iz kojeg raste

inatljivi klin
djeluje otpornim, ali se pokvari
prije nego što izraste do kraja

i onda plače, cijelog života kao dijete
te tvoje suze vidim samo ja

nekome izvana djelovao bi gotovo vučjim

nenormalan

uvijek u kut

nisi smio govoriti pred ocem i zato nikad nisi naučio razgovarati s prvom kćeri
zato si s drugim djetetom samo šutio
dok ono nije nestalo

do trećeg si djeteta ipak poradio na roditeljskim vještinama
ne bi ti to sam nikad, ali majka te natjerala

moja majka – tvoja majka
ima četvero djece, od koje si ti daleko najgore

kćer koju ne volite
sina koji je nestao
kćer koju upropaštavate
i muža, najteže dijete

stari pas – novi trikovi

prvo si dijete tukao kad nisi znao što bi
drugo samo kad zasluži

treće si odgajao lijepim riječima
i izrasla je predivna

182

okruglasta

sestra

sve joj daješ jer u njoj vidiš sebe, siromašnog i pametnog
punog potencijala
dobročudnog i hipersenzibilnog
potičeš je da bude ono što si sam želio biti

i nadaš se da ovog puta neće početi rat

dok u meni vidiš svog oca
u kojeg si se kasnije pretvorio

živio si u njegovoj koži nekoliko godina
dovoljno da preneseš štafetu na mene

s noge na nogu, bez okolišanja

iz uvrede u uvredu

iz ruke u ruku

u glavu

ako ne šutnja, onda svađanje

ali barem nikad nisi previše pio

otpor koji osjećaš prema rakiji nije gađenje, nego strah

183

i dalje ti se okreće želudac od tog mirisa

boca-dvije piva uz hranu, možda još jedna

poznajem te bolje nego što misliš

znam ti svaku kost bolje od ikoga

kakva je – da je

ova moja ljubav je više nego što ti dugujem

MAJKA: Tako sam te i učila, svojim primjerom – da voliš

OTAC: Tom ljubavlju pripremali smo ih za stvarni svijet

MAJKA: Nismo uvijek bili savršeni, ali tako su i nas, pa smo dobro ispali
stanka

MAJKA: Nije bilo lako s njima, dvoje male djece, a sama, a rat
stanka

MAJKA: Svaka rana koju sam im zadala ionako je boljela više mene nego njih

OTAC: Nismo puno pričali s njima, ali smo se okupljali svakog Božića
stanka

OTAC: Nisam znao što bih im govorio kad ih isprva nisam ni poznao
stanka

OTAC: Bježali su od mene kao da nisu htjeli da budem tu. Kunem se, Matejinim očima kao da me je moj otac gledao. I prezirao

MAJKA: Ali važno je da Božiće provodimo skupa.

Da riješimo probleme

184

OTAC: Da kažemo što imamo

DJEVOJKA: Nekad se potučemo

SESTRA: Zašto Josip više ne dolazi?

MAJKA: Josip sad živi daleko odavde, pa mu nije baš usput da dolazi. Ako je njemu u redu da ne posjećuje staru majku, preživjet ću i ja bez njega. Teškom mukom, ali ostat ću živa

DJEVOJKA: Ne dolazi iz istog razloga iz kojeg ja tako rijetko dolazim.

SESTRA: Ti ne dolaziš jer si luda, a dolaziš jer si zla. Ili obratno.

OTAC: Ti dolaziš da provociraš svoju dobru majku.

MAJKA: Ti dolaziš da crpiš inspiraciju za poeziju kojom ćeš nas vrijeđati.

OTAC: Dolaziš radi ukusnog jela.

MAJKA: Dolaziš jer ti nedostaje drame.

DJEVOJKA: Ipak dolazim, jer mi treba razrješenje.

stanka

DJEVOJKA: Dolazim da mi se netko ispriča.

MAJKA: Za što da ti se ispriča?

DJEVOJKA: Za to što si se jednom već ispričala, a onda povukla ispriku.

OTAC: Ja mogu pričati, ali tko će se ispričati – to ne znam.

DJEVOJKA: Dolazim da pokušam imati barem sestru.

SESTRA: Dok se ovako ponašaš, nećemo biti u dobrim odnosima (odlazi).

MAJKA: Nećeš se ovako ponašati dok si pod mojim krovom.

OTAC: Dolaziš da mi opet, kad me zabole leđa, ne daš čašu vode.

2.

DJEVOJKA: “Dok sam pod tvojim krovom” – tvoj krov je srušen, selo je spaljeno, ali ostali su temelji, obrasli travom.

U njima više ne rastu djeca.

Djeca su rasla u drugim gradovima,

dok je u tebi rasla tišina.

185

Rijeka je tamo čišća nego ikad. To je zato što tamo još žive

jedino ptice. Jedino srne, pokoji vepar,

tako zamišljam tvoje staro imanje

na kojem si gospodarila životinjama, kako si rekla,

kao Adam. To je bio zadnji put da si bila istinski sretna.

A onda su te otjerali.

Prognali su te iz tvoje kuće,

rasporili ti strica i odveli životinje,

silovali susjedu,

vidjela si to svojim djevojačkim očima dok si bježala,

imala si oči na leđima,

osjetila ih u kostima.

Majko, ti ne mrziš i ne kriviš. Ispod slojeva pasivne agresije si dobra,
daleka si zato što si usamljena,
srce ti je ostalo u dječjoj sobi koju su pojeli plamenovi,
ogorčena zbog gubitka brata i svega što si imala,
nedovoljno si jaka da se suočiš
s boli, proždirućom boli koja liže dušu kao vatra svijeću,
dovoljno si jaka da joj se nikad ne prestaneš opirati
i time nađeš mir

U svoj svojoj gorčini ipak si bila velika
Nikad mi nisi pričala ni protiv koga
Nisi me zamarala prošlošću kako u mene, kroz uho, ne bi ušao otrov iz tvog srca

186

A možda te je previše boljelo sjećati se
pa zato ne znam odakle točno dolazimo,
ta Bosna nije ista Bosna u koju je moguće doći automobilom, autobusom ili
vlakom,
nije to Bosna o kojoj slušam od ljudi koje srećem, koji mi kažu koliko su sretni
što su napokon iz nje pobjegli

Pogotovo to nije ovo kako je se predstavlja ovdje, u ovom gradu
ove predrasude koje su šamarima htjeli utisnuti u moju glavu,
učiniti da mi sram postane identitet

Krezubi, kockogłavi, smrdljivi
Glasaju za kriminalce, upropaštavaju svaki grad

To nisu ovi ljudi koje znam,
ali ne znam što jesmo
Kakvi smo mi? Kakvi smo mogli biti?

Nisi mi nikad govorila kojim si putem išla u školu, gdje si se prvi put poljubila,
za razliku od mojih zagrebačkih prijatelja, ja ne znam kako izgleda majčina osnov-
na škola,
kuća u kojoj je odrasla,
bolnica u kojoj me rodila

Nikad mi nisi pričala što je točno bilo
da zaštititiš i svoje i moje srce

Nikada me nisi trovala ulijevanjem svoje boli u moj oblik,
koji s godinama postaje sve više tvoj oblik

187

Zato sam godine provela izmišljajući sama svoje priče
o podrijetlu,
o nepravdi,

ali za te priče znam da nisu stvarne
i osjećam da, izmišljajući ih, brišem tvoje priče
da činim tvoju bol trivijalnom kako bi me moja dezorijentiranost manje boljela

Zato obrišem sve što o tebi napišem

I putujem, putujem

Vratim se svakog Božića
vratim se da se posvađamo

Te su mi svađe kao mlijeko, majko
pružaju mi utjehu, i kad završe, to je oprosti

Oprosti koje se nikad ne može povući,
jer ga nisi rekla ti, nego ja –

– Pjesnikinja. Umjesto da mi kopaš po ranama, radi nešto korisno. Ugledaj se na
svog brata koji je normalan i pronašao je posao. Završio je fakultet, ima pristojne
prijatelje, odselio se u jedan grad, ne deset njih –

– Misli mi uvijek prekine tvoj glas.

188 To je moj glas koji zvuči kao da potječe iz tvog grla

Rupa okružena mišićima
i više ili manje naboranom kožom,
kao dvorac koji se brani od ruku i pogleda.
Čuva ono što je unutra.

Grlo – bezdan
iz kojeg struje uspavanke, uvrede, savjeti,
utješne riječi

U njemu kraljuje jedno mucavo “oprosti”
koje se iskralo u svijet prekasno,
nakon što su svi već odavno otišli,

i onda se vratilo,
jednom nogom oprezno, a drugom odlučno,
natrag u svoju crnu rupu,
da u njoj kraljuje u samoći.

Grlo. Kroz njega se jede, pije, psuje. Kad prođe sve to,
što u njemu ostaje?

OTAC: Ostaje sir.

MAJKA: Ostaje se bez riječi.

DJEVOJKA: Ostaje sve što se prešuti, a što želudac ne može podnijeti.

MAJKA: S vremenom se u njemu razvije mlin, koji sve što se ne sviđa grlu melje u ništa.

DJEVOJKA: Zato je tvoja hrana toliko ukusna, a ljubav toliko gruba.

MAJKA: Moja je ljubav takva da te prilagodi. Da te ne ispljune ovaj maleni grad. Trebalo te je odgajati. Da se pristojno ponašaš. Ne laješ i ne lutaš. Ne grizeš drugu djecu.

OTAC: Nije loš grad, jedino su mi ovdje ponudili posao. Ima klizalište. I bazen. Imaš što hoćeš.

DJEVOJKA (*dolazi do majke*): To nikad nije bio naš grad, u tom gradu

rugali su se našem naglasku

dok si se ti trudila oponašati njihove običaje

kako bi im pokazala da smo jedni od njih,

“dobri”

izbjeglice.

Nismo kao “oni tamo”, korumpirani i zatucani.

Morali smo se uklopiti.

Uklopiti, da me prestanu tući.

“Ja sam rođen u Sisku, ne u Bosni”,
vikao je, dok su me zarobili i udarali koprivama,
njih petorica,
moj rođeni brat.

Učila si nas govoriti hrvatskim standardnim jezikom.
Sve pravilno, sve čisto
kao s televizora iz devedesetih.
Naučili smo
da ni to nije dobro. Zvučala sam im kao štreber.
Nitko tako ovdje ne govori.

Nitko ovdje nije veći Hrvat od nas,
majko.
Ali morali smo se uklopiti.

Uklopiti, da te na poslu više ne ignoriraju.
Da napokon možeš na pauzi za kavu s nekime progovoriti,
o bilo čemu,
da prisustvuješ njihovim razgovorima pa da te možda pozovu na kavu i izvan posla,
da vide da si ista kao i svi drugi, da ih nećeš zamarati
svojom tužnom pričom o etničkom čišćenju,
ne bi ih rastužila,
ne brini,
čak ni kad bi im ispričala sve što ti se dogodilo.

Promijenila si frizuru, način odijevanja i način života.

Kako to da još uvijek nemaš prijatelje,
nego samo kolege?

MAJKA: Danas je obljetnica. Jedan sam dan duže ovdje nego što sam bila u Bosni.
Pomiri se s time da smo sad odavde.

DJEVOJKA: I dalje im smrdiš na čvarke i domaću rakiju.

Vide u nama sve što najviše mrze na sebi.

Sve to ludilo rata, rane koje ne zarastaju.

Podržavanje fašista prodaju za tanjur graha.

Nismo takvi ni mi, ni oni.

Takav je postao svijet u kojem su se zatekli.

Kao iz ničega

televizor kao *camera obscura*.

Najgori su izgmizali iz rupa preko noći.

Glasovi krvožednih ubojica iz zvučnika miješali su se s bombama i topovima
uslijedila je

jeka i muk.

Nisu znali što ih je zateklo, a onda je uslijedio naš dolazak.

Naša su im lica razglednica iz devedesetih.

Sjećam se Kristinine krizme

Obukle smo najljepše haljine i zaputile se u osrednji hotel

Na malograđanskoj gozbi više nismo bile prljave Bosanke

dok niste počeli pjevati katoličke pjesme prije ručka

konobar nam se podsmjehivao dok nas je služio

ja jesam ateist, ali me baš srce zaboljelo

jer znam da ste to radili kako biste se uklopili

To nisu naše pjesme, to su pjesme koje si čula od onog svećenika

koji mi je na pripremama za krizmu rekao da imam dobru guzicu

pa se vjeroučitelj zgrozio, ali je šutio
i nudio mi malo vina, da molitva bolje klizi uz grlo

MAJKA: Šuti!

DJEVOJKA. Molitva uz grlo, uvrede niz grlo. A prljava Bosanka
tako me je jednom nazvala Dorotea. Sjećaš li je se?

To je ona curica s kojom sam se jedno vrijeme družila.

Danas je odvjetnica i radi u Uredu za ljudska prava
i prava nacionalnih manjina. Život piše priče
kakve je nemoguće izmisliti.

OTAC: A zato ste se prestale družiti? Ja sam mislio da je zato što si je pobijedila na
onom natjecanju iz matematike.

DJEVOJKA: Ona je potajno bila zaljubljena u mene,
to sam kasnije shvatila,

možda me je zato tako grubo uvrijedila,

možda sam joj, kad sam našla prvog dečka, slomila srce.

A možda su njezini roditelji sve shvatili puno prije mene
i zato se više nismo mogle igrati skidanja odjeće

MAJKA: Ujmisovo sveto! Znala sam da te ne treba pustiti da hodaš po tuđim
kućama...

DJEVOJKA: Nema to veze s tuđim kućama. I bez nje bih ti se autala za božićnim
stolom.

MAJKA: Bilo je to prije nekih pet godina

DJEVOJKA: Bilo je to nakon što ste svi glasali na referendumu
da gej ljudi ne mogu biti obitelj

Gej i strejt, nenormalni i normalni,

obiteljski ljudi i bolesnici koje treba sažaljevati

uvijek neki drugi, “tamo neki”.

Biseksualne tinejdžerice gotovo da ne postoje u tom svijetu binarnosti
a kamoli za tvojim stolom, u tvoja četiri zida

OTAC: Ma to je bila samo faza

MAJKA: To si ti malo istraživala

DJEVOJKA (*majci*): I tvoja luda tetka, uvijek crvena u licu,
vikala je svojim kokošjim glasom na mene da kako mogu biti
“protiv naših ljudi”

Koji su to “naši ljudi”?

(...)

Ogranon

ZAŠTO BRIJESTOVI UMIRU

Svagog ljeta Matija, student šumarstva, vraćao se u rodni Lisnik i pripremao ispite. Najviše ga mučila botanika. Sijedi profesor Krunoslav Hinić, čvrstog koraka i oštrog pogleda, čije se ime s poštovanjem i strahom izgovaralo među studentima, uz obvezni dodatak: „Tko kod Hinića položi ispit tome je pola diplome u džepu!“, više puta ga vraćao s ispita. Začudo, svaki put bi mu postavio isto pitanje: „Kolega, recite, zašto brijestovi umiru?“

„To i mene muči, a mučilo je i mog djeda Andriju. Godinama smo tražili odgovore, ja ih i sada tražim, ali ovu tešku zagonetku nisam riješio“, htio mu je reći, ali je šutio lomeći nervozno prste. Profesor se namrštio: „Kolega, drugi put se bolje pripremite!“, pružio mu indeks i to nekoliko puta, tako da je izgubio jednu godinu, dok bi mu se u glavi kovitlala profesorova hladna rečenica da sve treba još bolje utvrditi.

196

***

Još kao dječak Matija je zavolio drveće. Za to je bio najzaslužniji njegov djed Andrija, tako da je još kao osnovac sanjario da će završiti šumarsku školu, a potom i šumarski fakultet. Svaki odlazak s djedom u šumu vrlo bi ga obradovao. Po listovima, kori, cvjetovima i žiru, naučio je razlikovati hrast lužnjak od hrasta kitnjaka i cera ili bukvu od graba, dren od klena... Otkrio mu je i tajnu prepoznavanja starosti stabla po broju godova na panju, upućivao ga kako se snaći u nepoznatoj šumi polazeći od pravca juga, a ne uobičajenog sjevera. Putokaz mu bilo podnevno sunce. Posebno mu je djed volio bijelu vrbu, govorio je da je vrlo ljekovita. U proljeće bi joj gulio mladu koru i sušio je za čaj koji bi kuhao kad bi netko od ukućana dobio visoku temperaturu ili bi ga zabolio zub. Nije znao da kora bijele vrbe ima salicilnu kiselinu i djeluje poput tableta aspirina i andola. Za uspomenu pored potoka koji je za ljetnog pljuska često poplavio cijelu livadu, zasadio je sadnice hrasta lužnjaka koji, kako je govorio, raste stoljeće i još dulje.

Dodao je i sadnice jasena kojemu je kao i hrastu lužnjaku močvarno tlo davalo snagu i životne sokove i za najvećih ljetnih vrućina. Ravan i uspravan bez puno ogranaka, lako se cijepa, obožavaju ga stolari za ručnu izradu stolica, stolova i

ormara, a kolari za izradu paradnih kola što će lipicanci ponosno vući na folklor-nim manifestacijama. Na uzvisini na kraju voćnjaka zasadio je i oskorušu, rijetko stablo latinskog naziva *Sorbus domestica*.

„Nikada je ne sadi u dvorištu!“, često mu je djed ponavljao staro vjerovanje da oskoruša, zasađena u dvorištu blizu kuće, svom vlasniku donosi smrt.

„Trebalo je saditi daleko od sela, u šljivicima i na salašima. Nećeš, sinko, požaliti. U početku su joj plodovi neukusni, tvrdi i opori, no, kasnije kada odleže, najčešće u žitu, na tavanima ili travi ispod stabla, omekšaju i budu vrlo ukusni, tope se u ustima.“

Njega kao dječaka, kasnije studenta, kao i djeda Andriju, mučila je tajanstvena bolest koja polako nagriza brijestove u najboljoj snazi, proučavao je sve što je o toj bolesti našao u knjigama ili na internetu, saznao da se zove holandska bolest, pokušavao odgonetnuti zašto mladi brijestovi usred ljeta na vrhovima počnu žutjeti, suše se i umiru, često u devetoj ili desetoj godini. Malo je brijestova koji dožive zrele godine i starost.

„Puno sam puta“, pričao je djed „bio u starim šumama oko našeg Lisnika. Ko lovac s pajdašima prošao sam ih uzduž i poprijeko, ali brijest široke krošnje i debelog stabla nisam vidio. Čim bi se počeli sušiti, kako mi je objašnjavao prijatelj šumar Josip, osušena stabla su rušili, gulili koru i sve spalili. Kažu da je za sve kriva neka gljiva i kukci potkornjaci koji traže oboljele napola osušene brijestove, nalaze stan u kori, buše je, ostavljaju jaja iz kojih se izlegnu ličinke, one prave nove kanale i tome nikad kraja. Začudo, kod nas u livadi imamo tri brijesta koje je još tvoj pradida zasadio. Dobro se drže, ko da su otporni na sve bolesti. Imam ideju. Od njih ćemo uzeti sjemenje, napraviti klijaliste i metiti da sjeme klija. Šumari mi kažu da razmak između sjemenki mora biti petnaestak centimetara, a dubina svega centimetar-dva. Sve ćemo pokriti malo šumskog humusa i mahovine i sve dobro zalijevati vodom. Prve godine, ako izniknu, porast će tridesetak centimetara. Tako probrane brijestove zasaditi ćemo na rubu naše šume. Ako se i oni počnu sušiti, nema druge, nego sve porušiti i spaliti. To znači da nam pokušaj uzgoja nove vrste kojoj holandska bolest neće moći ništa nije uspio. Ispričaj to svom profesoru Hiniću, možda progleda pa ti konačno upiše prolaznu ocjenu.“ Djed i unuk nisu se predavali. sadili su nove mladice, nježne biljke zalijevali za dugih suša i vrelih ljeta, gnojili, koristili sredstva protiv potkornjaka, ali i to bez uspjeha.

Čini se da je i profesora Hinića mučila ista bolest, toliko ga je proganjala da su studenti često dobivali jedno te isto pitanje: „Zašto brijestovi umiru?“ Kako nisu imali pravih odgovora po nekoliko puta su dolazili na ispit ili čak gubili godinu.

Zato i Matija nije mogao proći bez tog pitanja. Profesor Hinić kao da je znao za tu djedovu i unukovu borbu, pokušaje da brijestovi uzrastu u njihovom dvorištu i šumi, da kad otkriju uzrok svoje znanje prenesu šumarima, da se konačno u šumi može vidjeti brijest razgranate krošnje i debela stabla.

Na ispitima osim pitanja o bolesti brijestova uvijek bi u gradivu našao neku sitnicu na koju studenti nisu obraćali pozornost ili su neke stranice s puno podataka jednostavno preskočili i nisu im pridavali neko veće značenje. Zbog toga su mnogi ponavljali ispite ili gubili godinu. I Matija je bio među njima. „Obrati se Majci Božjoj, zavjetuj se, ona će ti pomoći!“, rekla mu je mati Marija, pobožna žena koja je redovno odlazila na nedjeljnu misu u crkvu svetog Jurja u Lisniku. Nije joj bilo teško i uoči Božića rano ustajati i pješice ići na zornicu u župnu crkvu u Nevni. Pokušala ga je tako utješiti i ohrabriti.

Matija je odlučio prihvatiti majčin savjet. Krenuo je pješice uoči velike Gospe na proštenje u staru dragotinsku crkvu Blažene Djevice Marije. Pošao je u sandalama isusovkama pješice, dvadesetak kilometara.

Usput je naišao u Nevnu k prijatelju još iz školskih dana Tomislavu, Tomi Bulatu da mu pravi društvo i da ne ide sam. Toma je radio kao vozač autobusa u Turističkoj agenciji „Panonia turist“ koja se specijalizirala za vjerski turizam. Nisu odbijali ni organizirane naturalne ekskurzije u Španjolsku, Grčku ili Češku. U ponudi su imali i organizaciju sedmodnevnih ili dvotjednih ljetovanja.

Dobro je poznao mjesta kamo je stizao i putove te kako se do njih sigurno stiže. Godinama je vjernike dovozio u Marijina svetišta u Mariji Bistrici, Trsatu, a najčešće u Međugorje, po uvjerenju brojnih vjernika na brdo ukazanja Blažene djevice Marije, uz česte susrete s vidiocima od kojih su vjernici, štovatelji Majke Božje, začuđeni, u tišini, slušali Gospine poruke .

Nekoliko puta godišnje odvozio je vjernike u svetište u Lourdesu, a njemu osobno najprivlačnije je bilo putovanje stazama svetog Jakova. Uvijek se divio hodočasnici koji su cijeli put do svetišta prešli pješice. Stoga je više puta prijatelju Matiji, pri zajedničkim susretima, govorio da će ga za nagradu, kad završi studij, voziti stazama Svetog Jakova u grad Santiago de Compostelu. „Neće ti biti žao“, ponavljao je, „na tom ćeš putu vidjeti brojne crkve i građevine.“

Matija ponudu nije odbijao, često je razmišljao kako će mu mati i otac biti sretni kada diplomu o završenom studiju šumarstva uokvirenu objesi na centralni zid dnevne sobe, prijateljima na ogled da mogu čestitati njemu, ali i njegovim roditeljima koji su odvajali i zadnju novčanicu kako bi konačno završio studij.

Bilo je, doduše, i onih kojima sinovi nisu nastavljali škole pa su puni ljubomore poluglasno šaptali kako je stroge profesore koji su na ispitima tražili najveće detalje njegov otac potkupio. Te bi profesore, strastvene lovce, pozivao u lov na veprove trofejnih kljova u stare šume koje je najbolje poznao čuveni lovac s diljskih brda, Mata Dren, zvan Crni. Organizirao bi im lov na srndaće i trofejne jelene, a za vježbu gađanja ciljanje prepelica u letu, gdje su često bili uspješniji i od talijanskih lovaca.

***

Idući na proštenje u Nevni usput školskog prijatelja Tomu Bulata nije našao.

„Matija, sin je nenadano otišao na put. Iskrsla je još jedna tura za Međugorje, mnogo je vjernika, obvezno odlaze na hodočašće uoči Velike Gospe“, suosjećajno mu je rekla Tomina mati.

„Vidim da i ti za pokoru ideš na put. Kamo si se uputio?“

„Gospi dragotinskoj. Još sam s bakom i didom, na traktorskoj prikolici, odlazio u staro svetište. Bake više nema, djed je bolestan, zato idem sam. Razloge pokore je prešutio.

Uznojen, na ulazu u selo, ugledao je djevojku zbog koje su mu dani prerasli u snove, a noći u sanjarenje. Ona je bila tamnoputa poput Romkinje ili kao da s vratila s ljetovanja, u kratkim bijelim hlačama i prozirnoj majici boje ciklame, kratkih rukava.

Pozdravio je i zapitao: „Mogu li dobiti malo vode?“

„Možeš, kako ne!“

„Gdje si tako preplanula, na ljetovanju?“, zapitao je.

„Na moru jesam, ali na ljetovanju nisam. Radim.“

„Gdje?“

„U Šibeniku sam, u Solarisu.“

„Znam, znam, tamo bi nekada svratio s kolegama dok smo bili na ljetnim vježbama.“

„Kakve su to vježbe?“

„Znaš, ja sam student, bit ću šumar i to nam je, između ostalog, u programu. Tema je: 'Raslinje primorske Hrvatske'. Što radi tako lijepa djevojka koja se zove?“, zapitao je smijući se.

„Ja sam Gordana, a ti?“

„Matija.“

„Znaš li onu narodnu: 'Sveti Matija led razbija, ako ga nema on ga sprema!'“, našalila se.

„Znam, znam, dida Andrija puno put je to spominjao kad bi Sunce u svibnju danima grijalo, a kiše za spomen-dan svetog Matije nije bilo. Gordana, što radiš?“

„Spremačica sam, a ako zatreba pomažem i u kuhinji. Kad uhvatimo malo slobodnog vremena s kolegicama odem na kupanje. Volim more, u predvečerje je najtoplije.“

„Al ja ti više volim zeleno more.“

„Što?“

„Šumu. Dok odmaram od učenja, obožavam hodanje po šumi, branje gljiva, lov, zapravo više lovačka druženja.“

„Matija, što tebe muči da hodočastiš Majci Božjoj i to po ovako velikoj vrućini?“

„Studentske muke.“, pogledao ju je.

200

„Idem najprije u crkvu, obaviti zavjet. Dođi i ti na prijeponoćnu misu. Propovijedat će, kako mi je rekla mama, biskup Marin.“

„Doći ću!“, pogledala ga.

U molitvi, prošao je oko oltara, uplatio pet misa za osobne potrebe i jednom nakanom da konačno položi ispit zbog kojega je izgubio i godinu. Nakon ponoćne procesije Matija je pred crkvom ugledao Gordanu. Obukla je bijele duge hlače i svijetlu košulju čime se, na svjetlu vanjske rasvjete, još više uočavala njena suncem preplanula koža .

„Prije mise nazvao me prijatelj Jakov. Pozvao me da navratim k njemu. Znaš, često se družimo ljeti u Lisniku. I on voli brati gljive, a i lovačke specijalitete. Poznaješ li Jakova?“

„Da, da, vidim ga kada sa ženom, sinom i kćeri dođe ocu. Otkako mu je umrla majka otac živi sam.“

„Pođi sa mnom k njemu. „

„Idemo!“, složila se.

Prolazili su između hodočasnika koji su se vraćali s misnog slavlja. Krenuli su prema sredini sela. Prošli su pored mejane vlasnika Josipa Sikre. Svi su stolovi bili zauzeti, puni hodočasnika, ali i onih koji nisu došli na proštenje nego u namjeri da sretnu nekog prijatelja, neku davnu ljubav, djevojku ili ženu iz djetinjstva ili mladosti koje godinama nisu vidjeli. Uokolo su se vika, razgovor i smijeh miješali s mirisom pečene janjetine i prasetine s ražnja, kotlovine i točenog piva.

Matiji, snažnom, atletski građenom momku, gurmanu koji je obožavao lovačka druženja i kirvaje, slina je krenula, no odustao je od pokušaja da Gordanu ponudi pečenjem.

Kad su se udaljili i došli na betonsku stazu što se pruža cijelim selom, u mračnom dijelu ispod velikih oraha, uhvatio ju je za obje ruke, zastao, pogledao ju i svečano rekao: „Kad diplomiram i dobijem posao doći ću po tebe!“,

„Prošla baka s kolačima!“, nasmijala se, „Sutra putujem na poso, hoteli u Solari-su, a onda kad sezona završi ode ja k sestri u Njemačku. Kaže da mi je našla dobro radno mjesto. Znam da tad nećeš ni pomisliti na mene, ti budući profesor, šumar, a ja spremačica.“

Krenuli su stazom dalje.

„Znaš li gdje je prijateljeva rodna kuća?“, zapitao je.

„Znam, preko puta zvonika, u sredini sela.“

Jakov i njegova plavokosa supruga već su ga očekivali. Iznenadili su se ugledavši djevojku.

„Dobra večer!“, pozdravili su u glas.

„Hajde, ulazite. Sjedit ćemo na dvorištu. Ugodna je noć. Unutra je prevruće.“ Sjeli su u blizini velikog starog duda i kajsija.

„Kako ispiti?“, nenadano je Jakov zapitao.

„Sve dobro osim botanike. Osim što je velik i težak ispit, još je veći problem što je profesor strog i puno traži. Svi studenti kažu da onaj tko kod njega položi ispit fakultet i završi. Mene je više puta vraćao, čak sam izgubio jednu godinu. Ali ne odustajem“

„Upravo tako, ne završavaju fakultet odlikaši nego oni uporni, i meni dok sam studirao je otac često govorio.“

„Neću se predati.“, Matija je odgovorio odlučno.

Kratko su se zadržali.

„Jakove, kasno je. Morao bih se vratiti!“

„Odvest ću te u Lisnik, a damu ćemo povesti do kuće.“

„Vidimo se onda danas na podnevnoj misi“, Matija je šapnuo i Gordani čvrsto stisnuo ruku.

„Doći ću!“, odvrtila je.

„Zgodna cura, Matija! Drži pticu, ne puštaj je!“, dobacio mu je Jakov u Lisniku, na rastanku. Istog dana, prije velike mise u čast Blažene Djevice Marije, Matija je čekao na ulazu u Svetište, ali se ona nije pojavila. Iznenada, prišla mu je njena sestra Ivana i rekla: „Ne moraš čekati, Gordana je otputovala sa susjedom Marijom. Rade u istom hotelu.“

„Al ja ću je kad- tad naći, zakleo sam se“, odgovorio je.

Odmah ju je pozvao mobitelom. Nije se javila.

Na prvom sljedećem ispitu iz botanike Matiju je po običaju dočekalo uvijek isto pitanje sijedog profesora: „Zašto brijestovi umiru?“ Ovaj put nije šutio. Ispričao mu je djedovu i svoju priču o pokušajima kako uzgojiti brijestove koji će svladati holandsku bolest, boriti se protiv potkornjaka i njihova pomlatka i ponosno se širiti šumom. Stari se profesor oduševio.

„To je ono što sam tražio. Nije sve zapisano u knjigama. Treba i sam nešto pokušati. Evo Vam odlična ocjena i biram Vas za svog asistenta.“

„Profesore, hvala Vam na povjerenju!“

***

Nakon što je položio diplomski ispit na temu „Brijestovi i holandska bolest“ kod profesora Hinića, ostao je raditi na fakultetu kao njegov asistent. Iste godine na ljetovanju upoznao je Splićanku Luciju, turističku menadžericu. Vjenčali su se druge godine. Matija je sve nastavio po starom. Svaki slobodan vikend ispunjavao je odlascima u rodni Lisnik i družio se s lovcima i gljivarima.

Te odlaske Lucija je u početku prihvaćala, a onda se sve više ljutila. Matijina lovačka druženja pri otvorenju lovne sezone i organizirani lovovi na veprove, srndaće i jelene bili su još češći. Nervirali su je polupijani lovci u blizini velike vatre, pucnjevi i gađanje lovačkog šešira ili praznih pivskih boca bačenih visoko u zrak, vrane ili kopca u letu, kutije šibica na panju s udaljenosti od dvadesetak koraka.

Miješala se raštimana pjesma lovačkog zbora oko kotlića s lovačkim gulašom i janjetinom na ražnju.

I kad bi noćila u Lisniku nije mogla spavati, ometao ju je lavež pasa, miris gnojnice ili mukanje krava, smetala joj prašina i blato nakon ljetnog pljusk. Radije je ljeti sama odlazila na ljetovanje, odlazila na morsku obalu, odsjedala kod roditelja na Čiovu, uvečer slušala šum valova, kupala se po mjesecini.

Matija je sve češće u Lisnik dolazio sam. Otkako su dobili sina Frana sve su se više otuđivali i na kraju rastali u miru, zbog razlike u naravima, sklonostima, podrijetlu i kulturi. U njemu su se sve više vraćale misli na Gordanu, mladenačku ljubav, i obećanje da će kad-tad doći po nju. Uz pomoć prijatelja, gastarbajtera iz okolice Göppingena, uspio je saznati gdje živi, da je ostala udovica s kćerkicom jer joj je muž, rodom iz Bosanske Posavine, poginuo u prometnoj nesreći. Od jedne njezine prijateljice dobio je broj mobitela, a mnogo mu je pomagao i fejs, osobito kad je prihvatila njegovu ponudu da budu prijatelji. Pored muževljevog zadržala je i svoje djevojačko prezime pa ju je brzo pronašao. Zvao ju je mobitelom, razgovori su bili sve duljii i nježniji. Hrabrio ju je i financijski pomagao u pokrivanju dugova nakon muževljeve smrti. Svaki bi razgovor završavao u mladosti izrečenoj rečenici na proštenju noć uoči Velike Gospe: „Doći ću ja po tebe kad-tad!“

Ona je, osjećao je, ove rečenice sve više prihvaćala, osobito kad je saznala da se razveo, da je samac, a da je sin kod bivše žene.

***

Svakog je ljeta Jakov na Matijin poziv dolazio u Lisnik. Družili su se nekoliko godina, vezala ih ljubav prema nedodirnoj prirodi, starim šumama, voljeli su gljivarenje, posebice branje lisičica, vrganja i blagvi te lovačka druženja, osobito večere s lovačkim specijalitetima, razgovore o književnosti, povijesti i umjetnosti, traženje rijetkih ljekovitih biljaka.

Pri zadnjem pozivu mobitelom Matija je bio zagonetan, osobito stoga što je napomenuo da ga zove na večeru, što će ju pripremiti samo za njih dvojicu. Nije stoga mnogo zapitkivao. U Lisnik je krenuo odmah u predvečerje. Matiju je našao u staroj obiteljskoj kući, u dijelu sela zvanom sokak Mate Crnog, po nekada na daleko poznatom lovcu kome su svraćali poznati i nepoznati, iskusnom lovcu na veprove, srndaće, jelene, fazane i prepelice. Kod njega bi se okupljali prije polaska u lov i obvezno pri povratku, kada bi se prepričavale zgode iz lova, istinite ili često izmišljene.

„Dođi, Jakove, nešto ću ti pokazati“, zagonetno se nasmiješio prijatelj Matija. Ušli su u staru kuću, kuću njegova djetinjstva. U sredini je stajao masivni hrastov stol, stolice s izrezbarenim listovima i plodovima žira. Prišao je zamrzivaču. Podigao je poklopac i pružio ruku te u najlon vrećama pokazao oguljenog srndaća, ulovio ga na lisničkim livadama. Jakov je ugledao i oguljeno janje za pečenje na ražnju. Našla su se i dva fazana za juhu. Stajalo je i nekoliko blanširanih vrećica vrganja, dok je u papirnatim vrećicama u staklenjaku čuvao osušene.

„Sad si vidio što imam u skladištu, a sada idemo u kuhinju, pokazat ću današnji ulov u košari.“

Jakov se divio lijepim blagvama ili rujnicama.

„Imam pravi gljivarski recept. Pripremit ću pravu lovačku večeru.“

Na travnatom dvorištu naložio je vatru, pripremio kotlić na lancu, stavio ga na vatru i ubacio u nj komadiće slanine, dodao pera crvenog luka i zalio s malo vode da ne zagori. Kad je sve požutjelo ubacio je gljive blagve, rezane u listiće, miješao i pri kraju ubacio desetak jaja.

„Jakove, kušaj, sve je domaće, gljive iz naših šuma, slanina od domaćih svinja što su se kaljužale dolje u našoj bari, hranjene kukuruzom, žirom, travom i kuhanim bundevama, jaja su od domaćih kokoši koje su othranile kvočke, graoranke. To ti je moj specijalitet, možeš ga zvati i 'Blagve na Matijin način'“.

Nakon nekoliko čaša misnog vina oslobodio se i riječi su mu žuborile, a oči sjale.

„Jakove, zvao sam te na večeru da ti odam jednu tajnu!“

„Reci, baš me zanima.“, iznenadio se Jakov.

„Ponovo se ženim“, zastao je i ispio čašu misnog vina.

„Tko je nova izabranica tvog srca?“, nasmijao se Jakov.

„Što misliš?“, zagonetno ga pogledao.

„Možda nekadašnja mladenačka ljubav Gordana? Sada je, čujem, udovica...“

„Da, upravo ona. Bio sam prije tjedan dana kod nje u Göppingenu u Njemačkoj. Sve smo dogovorili. Za Veliku Gospu, tog dana smo se i upoznali, dovodim je kući. Vjenčat ćemo se u matičnom uredu u Nevni. Hoćeš li nam biti kum?“

„Hoću, prijatelju, kume! Natoči novu čašu da nazdravimo!“

Matija i Gordana vjenčali su se, slavlje im je uvećao veliki broj kolega profesora, lovaca, šumara... Cijelu je noć, sve do jutra, iz Matijine kuće i sokaka Mate Crnog odjekivala svirka Tamburaškog sastava "Varoški bećari", a najčešće se čula pjesma: "Goro, goro, čarna, lijepo je biti lovac ovoga diljskog kraja."

Z V O N I M I R   S T J E P A N O V I Ć

ŠUM ŠUME, ČEŽNJE

(izbor iz neobjavljenoga rukopisa)

ČISTI STOLNJAK

San mi se razbio,
nisam doznao
tko je urlao.

Srdžba se
po duši povješala,
nema mjesta
pomirilištu.

206

Kada dan osvane
osjećaje ću isprati
i po čistom stolnjaku
poredati.

ŠUM ŠUME, ČEŽNJE

Prosjeka je blatna,
šuma se budi.

Dobročudno šumi,
vjeruje u svoje riječi.

Duši puno toga
pada na pamet.

Pronalazi put
do slatkog osmijeha
i donosi čežnju u očima.

OŽUJSKI DANI

Dugo su trajali
kišni ožujski dani.

Sunce je sinulo,
živnula je grana
jorgovana.

Pored nje sam se
dovukao, stojimo
rame uz rame.

Ne misleći ni na što,
dotičem njezine pupove,
slatkoća mi kroz vene
prolazi.

POGAČA

Sunce je
u silaznoj putanji,
povjetarac cijeli
dan osvježava.

Makovi se
po žitu crvene,
radost pršti iz
očiju.

Pogaču, namašćenu
vrelom mašću i posutom
prepečenim lukom,
slasno jedem.

Malo sam se
umrljao, ništa
nisam progovorio.

Povjetarac to
umjesto mene čini.

ŽETVENA POLJA

Cijeli dan pjevam
jednu te istu pjesmu,
nemoguće me je
zaustaviti.

Nije me opsjeo
nečisti duh,
nego žetvena polja.

Duša se
svom težinom kotrlja,
misli gore, jezik se
razvezao.

Cijeli dan pjevam
jednu te istu pjesmu.

BLATO

Prije zore
padala je jaka kiša.

Duša je cijelu
noć na blatu
preklećila.

Nešto ju grize,
izjeda, neke
namjere prikriva.

Vjetar ziba
krošnju mlade
lipe.

ŠARAN U RAŠLJAMA

U zimskom sunčanom
popodnevu, rašljastu
sam svibovinu po šumarku
tražio i pronašao.

U početku, nije mi se
činilo da ću uspjeti.

Sve je moguće onomu
koji vjeruje!

Prije nego što šarana
u rašlje uglavim,
sat s ruke moram skinuti,
ružno vrijeme zaboraviti
i sva trčkaranja zaustaviti.

U zimskom sunčanom
popodnevu vatra gori,
šaran u rašljama se peče.

VODA STOJI U RAZOLU

Naslonio sam se
leđima na zid,
duša se oraspoložila.

Sinoć sam sa sebe
potresne prizore
stresao.

Laknulo mi je!

Voda stoji u razolu,
ne iznosi svoje zamisli.

DVA ZAPISA

SUDBONOSNE STEPENICE U TISNOM

Muškarci koji vole vlakove obično imaju nešto djetinjasto u sebi, barem se meni tako čini. Veliki dječaci s velikom igračkom, nijedno drugo vozilo ne može povući desetak takvih odjednom za sobom. Jer vlakovi su uistinu goleme, bučne i oživljene stvari koje uza sve to mogu djelovati ljupko i skladno, pa i posve stopljeno s krajobrazom dok se iz daljine polako primiču poput velike gusjenice prilijepljene uz podnožje brda. A izbliza, opet, izgledaju moćno, pomalo prijeteće i tako doslovno željeznički željezne, ove sirove mehaničke naprave otvorene utrobe sa svim svojim mehanizmima, svima vidljivima bez maske i skrivanja. Barem su takvi bili oni vlakovi kojih se mi sjećamo, a naše sjećanje dopire sve do crnih, čađavih i zadimljenih primjeraka. Crna čađa i bijeli dim – kakav kontrast, upravo prikladan motiv za objektivne tadašnjih crno-bijelih filmova.

214

No ne radi se samo o muškarcima, svi ćemo se oko toga složiti. Većina onih koji su odrasli u blizini željezničkih postaja, kolosijeka i vlakova, ostali su na neki djetinji način povezani s njima; barem u sjećanju, ako ne drukčije. Moglo bi se čak reći kako je ova povezanost i dio obiteljskog nasljeđa, osobne prtljage koju nam namre genetika i nanese epigenetika. I moj otac je, na primjer, u ranoj mladosti bio jedan od graditelja željezničke pruge, a provijugala je ona neretvanskom dolinom sve do Ploča početkom četrdesetih godina prošloga stoljeća. Potom se dobar dio svoga radnog vijeka svakodnevno vozikao tom istom prugom putujući njome na posao. Na isti način vlak je obilježio i moje srednjoškolsko gimnazijsko doba, a još i više vrijeme studija u dalekom Zagrebu, kada se jedino vlakom moglo nakon dugonoćna tandrkanja preko Bosne, ali bez presjedanja, dohvatiti dalekoga juga Dalmacije. No čitavo vrijeme toga, sama po sebi mučna i naporna putovanja, tinjala je budna i činila ga lakim misao o prispijeću na cilj. K tome, moj tinel je bio točno iznad njegova šupljeg tinela. Naime, željeznički tunel kojim su svakodnevno, a nekoć i dosta učestalo tutnjale brojne kompozicije, bio je prokopan kroz brdo ispod naše kuće, tako da sam, ne jednom, prepuna strepnje osluškivala taj potmuli zvuk koji je u prvi mah izrazito sličan onome od potresa. A potres je priča za sebe; jer netko

tko je jednom bio dobro p(r)otresen njime, osobito u djetinjstvu ili ranoj mladosti – a sve mi se to i dogodilo! – ne može ostati neobilježen, često i trajno, njegovim memorijskim ožiljkom. Ali ovu strepnju u trenu bi prebrisao drugi zvuk, onaj pri izlasku vlaka iz tunela, zvuk oduška poput netom odčepljene divovske boce šampanjca i potom meka šumna točenja iz nje: zarobljeni i stiješnjeni tunelski šum razlijevao se u širinu, preko rijeke i polja, sve do morskih daljina.

Što bi o tome svemu tek kazali stanari onih dviju velikih četvrtastih željezničkih zgrada sa zelenim škûrama, zidanih za potrebe željezničara od krupnih blokova bijeloga kamena, što su stajale uz same tračnice dvaju kolosijeka na postaji u Kominu. Oni su, ne samo stanovali u blizini vlakova sustanarski dijeleći sve njihove bučne hirove i udišući njihove teške ispuhe, nego su i svoj kruh svagdanji i smještaj životni mogli zahvaliti njima. Iako je željeznička pruga iz Metkovića do Mostara izgrađena još pod austrougarskom upravom davne 1885., a svega nekoliko godina kasnije produljena i do Sarajeva, dugo je trebalo da ta ista pruga krene u suprotnom smjeru te izađe na obalu i ugleda more. Prva mjerenja u ovu svrhu napravljena u Pločama, koje tada jedva da su postojale i to samo kao projekt pod nazivom Luka Aleksandrovo, počela su dvadesetih godina prošloga stoljeća, no trebalo je još dvadesetak da se to i ostvari. Tada je, slijedeći desnu obalu Neretve, željeznica prošla i kroz naše mjesto. Tračnice su postale dio pejzaža i dio života. Djeca su se igrala u njihovoj blizini, hodalo se kroz tunel kušajući njegovu tajnovitu i vlažnu hladnoću i čudnovatu jeku. Osluškivali bi dolazak vlaka iz daljine s uhom na šini, te na nju polagali kovanice ili metalne dugmiće kako bi ih nadolazeći kotači utanjili i spljoštali – ta nas je preobrazba opčinjavala. Nismo se previše bojali vlakova jer onako bučni i čujni izdaleka te daleko uži i sporiji od današnjih nisu bili toliko opasni.

Pa i poslije, kada sam Neretvu već zamijenila Savom što vijuga daleko prostranijom ravnicom od one dolje, rado sam se vozila vlakom, iako sam uvijek imala osjećaj izvjesne zaprljanosti i zgužvanosti nakon takve vožnje. No voljela sam ritmičku, uspavljujuću pjesmu njegova glomazna tijela i sve ostale tako osobite i njemu svojstvene zvukove od puhanja, stenjanja, cvileža, jaukanja, dernjave i vike; skvičanja, kričanja, škripanja, šuštanja, psikanja, zviždanja i zviždukanja; mrmorenja, pjevuckanja i šaputanja; kloparanja, skakutanja, poigravanja, kaskanja i galopiranja... A tek govorenja – vlak može govoriti što god čovjek, vozeći se zavaljen u njegova topla sjedala i materinski udomljen u njima, poželi – zavisno o raspoloženju i nadahnuću onoga koji putuje, o njegovoj budnosti ili pospanosti. Upravo mu čita misli i jekom svojih kotača odgovara na njih. Dovoljne su mu dvije-tri riječi koje neprestano ritmički ponavlja, okreće i obrće pa da misao ne samo

vjerno odrazi nego je i posve razgori, osnaži i održi. Najuvjerljivije pak umije tepati onda kada se zabačene glave na naslonu sjedala i zatvorenih očiju snatri ljubavnim snima, osluškujući odjeke nekih dragih riječi ili doživljaja. A umije on i jadikovati i plakati također i najčešće u tim istim snima. Svojim zahuktalim trkom znade i grditi, psovati i galamiti ako ustreba. Utiša se jedino pri povratku kući, obično jutrom kad uplovi u zavičajnu dolinu: samo tiho klizi, bezglasno uspokojen i izdovoljen nakon cjelonoćne halabuke. Već pomalo umoran, s praznim hodnicima po kojima još samo lepršaju zavjese na otvorenim prozorima, primiće se dovršetku svojega poslanja, ali nipošto ne sustaje. Pritajeno radostan i zatečen ljepotom, obnovljenom snagom klizi on gotovo bešumno i lagano kroz darovanu mu podatnu nizinu i povremeno baca zaljubljene poglede na svoj odraz u rijeci.

Eto, toliko o prvoj rečenici! Zbog svega ovoga što sam, dragi čitatelji, prisjećajući se podijelila s vama, a još i više zbog onoga što nisam – o čemu se nije stiglo ili možda željelo govoriti – smijem ustvrditi kako razumijem ljude koji vole vlakove. Pa i sama ih, na neki način, volim i doživljavam s ugodom – dopunjuju mi i uljepšavaju zavičajnu memorijsku mapu koja je tim više privlačna što je ujedno i mladenačka.

216

No ima ljudi koji su daleko tješnje vezani uz svijet vlakova i željeznice. Među takve osobe spada i Mladen K. kojega sam upoznala kao pacijenta. Upravo je tada dovršavao stacionarnu rehabilitaciju u toplicama nakon pretrpljene teške ozljede kralježnice i bio na putu dobrog oporavka. Viđala sam ga često i kasnije po završetku liječenja, u prolazu i to skoro uvijek na biciklu. Stanovao je u susjednom naselju s druge strane autoputa. Sjurio bi se kosinom pješačkog mosta i ne zaustavljajući se, sve onako u punom letu, mahao visoko podignutom lijevom rukom u znak pozdrava, raširenih prstiju što su vijorili za njim poput barjaka. Drugom rukom kontrolirao bi bicikl koji je u punoj brzini opasno vijugao – svaki put pomislila bih sa strepnjom: neće valjda pasti! No, ovdje u Slavoniji već smo navikli da naši pacijenti lakše i spretnije voze bicikl nego što hodaju. Poput kauboja, čim sjednu na svoga „konja“, kao da ozdrave.

Jednom, početkom jeseni, taj moj poznanik iz daljnjeg susjedstva zaustavio se u podnožju pješačkog mosta i sve onako opkoračujući svoje prometalo i oslanjajući se na nožne prste pozdravio me. I već kad sam mislila kako će nastaviti svoj put, on prebaci nogu preko prečke bicikla i osloni se punim stopalima o tlo, a ruke položi na upravljač – reklo bi se, ugodno se namjestio, ne kani tako brzo otići. Ovo mu je bila prava prilika za razgovor, zatekao me u šetnji, dakle besposlenu... Kad je već sišao sa svojega vozila, treba to i iskoristiti. Potužio mi se kako nije dobio od inva-

lidske komisije nikakvu olakšicu za radno mjesto, a kamoli mirovinu. Ništa nije dobio! A što je sve pretrpio?! Jedva je prohodao. Ali on nije očajan. Dragi Bog sve zna, a to mu je dovoljno! Njegova providnost svime upravlja, zahvaljujući njoj, on je danas došao dole... Potom me priupita kako sam provela ljetovanje, jedva dočekavši moje protupitanje, je li on negdje bio ljetos.

- Jesam, s cijelom obitelji i to u Tisnom! – odgovori on spremno, naglašavajući značajno posljednju riječ.

- I... kako je tamo? – nastavim tek toliko da nešto kažem.

- Pa eto, vratili smo se živi i zdravi, to je glavno.

- A zašto se ne bi vratili? - priupitam ga.

- Zar vi ne znate što se meni dogodilo, baš tamo? A bio sam i vaš pacijent! Možda sam vam i pričao o tome... A volio je pričati, prisjetila sam se njegovih posjeta ordinaciji. I započne on, za svaki slučaj ispočetka.

I otac i sin udisali su željeznički dim, otac čitavog radnog vijeka, a sin samo kratko, do potpunog istrebljenja parnjača – potom su došle dizelke pa električne lokomotive. Naime, obojica su bili strojovođe, jahači željeznog zmaja, krotitelji čelične zvijeri. I jedan i drugi susreli su svoju sudbinu u Tisnom. Samo što je oca smrt sustigla u toj jadranskoj Samari, a sin joj je za dlaku izmakao. Na istim uglučanim kamenim stepenicama po kojima su rasute suhe borove iglice stvarale efekt koturaljki, poletjeli su obojica zrakom i u kobnom dodiru s kamenim tlom otac je zadobio tešku traumu glave s krvarenjem u mozak, a sinu je sudbina dosudila udarac malo blaži i nešto niže. Naime, zadobio je prijelom lumbalne kralježnice s utiskivanjem dijelova smrskanog pršljena prema spinalnom kanalu. Pravo je čudo što mu nije zaostala trajna paraplegija. Tako su se njih dvojica prostorno i vremenski svezali u jednom žarišnom životnom čvorištu, nastradavši na istom mjestu, u isti dan, samo s pomakom u vremenu. Obično je vrijeme zajedničko, a mjesto ima svatko svoje, no ovdje je bio osobiti slučaj. Sin je na godišnjicu očeve smrti došao u Tisno vidjeti gdje mu je to otac prije pet godina nastradao i nedugo potom bio dovezen kući u mrtvačkom sanduku. Htio je vidjeti te kobne stepenice pa se i sam na njima poskliznuo. Tako je u isti dan, samo pet godina nakon očeve nesreće, na tom istom mjestu i sam teško ozlijeđen te bio prebačen na isti odjel i u istu bolesničku sobu zadarske bolnice u kojoj je nekoć boravio i umro njegov otac – Neurokirurgija broj pet! Ali sin se, nasreću, ipak oporavio, doduše nakon poduljeg liječenja s višemjesečnom rehabilitacijom.

- Sve je to istina, od riječi do riječi, vjerujte mi! Ta sjećate se kakav sam bio kad sam došao k vama? Dragi Bog i vi ste me spasili. Inače bih i ostao u invalidskim kolicima. Tjednima sam bio u njima, a vidite me sada! Kako vozim bicikl, gotovo svaki dan nešto obavljam u gradu! Ali samo ja znam što sam propatio i kako mi je i sada kad nadođu bolovi u leđima i nogama. A ovi lopovi u invalidskoj komisiji nisu mi ništa priznali – kao da mi se ništa nije dogodilo! Nekidan sam dobio negativno rješenje od njih. Neka, neka, ima pravde na nebesima, ako je i nema ovdje; naplatit će se i njima jednom!

- Nemojte tako, drugi put ćete možda uspjeti, možete ponoviti postupak. A jeste li dali žalbu na to rješenje? – dosjetim se, poučena dotadašnjim iskustvom.

- Nisam, ionako je uzalud, čuo sam od drugih koji su isto prošli.

- Pokušajte, svejedno! Posavjetujte se malo, možda s nekim pravnikom. Postoji i odvjetnik za branitelje koji pomaže besplatno. Vi ste branitelj, koliko se sjećam?

- Jesam, žalibože, koja korist od toga. U svakom slučaju, hvala na savjetu, možda ću i pokušati... - zašuti nakratko kao da o nečem razmišlja pa zausti - Nemojte misliti, doktorice, da se ja ozbiljno na njih ljutim. Ja nikoga ne mrzim, pa ni te doktore u komisiji. Sretan sam što me Providnost vodi, što hodam, dobre sam volje i mirne savjesti. Doduše, teško mi je raditi i ne znam što ću kad bude trebalo početi. Nemojte me krivo shvatiti – ja volim svoj posao, volim vlakove i sve oko njih. I moj otac ih je volio, tako me odgajao. Bio je odan željeznici, pravi njezin podanik. Kao vojnik, čitav život u uniformi. Pa i moj sin je u Zagrebu, uči za strojovođu. Ove godine završava. Nisam siguran za njega, sve mi se čini da će se predomisлити i nastaviti studirati, po svoj prilici, ekonomiju. Jer, kažem, malo tko zna koliko je odgovoran taj posao, traži punu sabranost i budnost. A ono što mi je najteže, mislim da to nikako neću moći... zamislite, ja bih trebao stajati na nogama cijelo vrijeme vožnje! Nema sjedanja satima... i čitavu noć nekada... radno mjesto strojovođe to podrazumijeva. E, to mislim neće ići; mene leđa zaboje već nakon pet minuta stajanja. Nije mi jasno kako oni to ne razumiju. Eto!

- Sigurna sam da će se već nekako riješiti – kažem mu sa smiješkom.

- Valjda hoće, ako ne sada, onda jednom gore, sigurno... – uzvratil on, upirući prstom uvis. Pri tome podigne pogled, koji nije mogao doprijeti daleko jer su oblaci nadirući sa zapada ležali dosta nisko, prekrivajući već dobru polovicu neba i okrupnjali, sve više tamnjeli. - Kao da će kiša – dometne. – Idem ja sad, neću vas više zadržavati... Zbogom! Zakorači nogom na bicikl i kao da će krenuti, no potom se predomisli i stane. - A znadete li kamo mi je sin odlučio otići na ljeto? Htio bi

zaraditi malo novca, znate, sezonskim radom i već se dogovorio u jednom hotelu za iduće ljeto. Potom zašuti kao da mi pruža priliku da pogađam.

- Gdje to? - upitam ovlaš i ne pokušavajući se previše domišljati.

- Pa u Tisnom, naravno! - reče on grleno i gotovo slavodobitno, kratko se nasmije i s lakoćom popne na svoje sjedalo kao na prijestolje. Visoko podigne lijevu ruku, a rašireni prsti mu zavijore zrakom.

TVRĐAVA I GRAD

Kao da se sudbina poigrava s njima dvoma, gradom i tvrđavom. Najprije je tvrđava pojela dio grada tijekom svoje izgradnje, započete 1715., te produžene sve do osamdesetih godina istog stoljeća, srušivši zapadnu stranu gradskih bedema pa i dio kuća u svojoj blizini, tako da je skoro trećina srednjovjekovnog Broda bila prekrivena njenim zvjezdolikim kracima što su zadirali u samo srce grada. No, ni to nije bilo dovoljno! Postojala je onodobno i namjera da se u obrambene svrhe „zbog učinkovitijeg djelovanja tvrđavske artiljerije u slučaju napada“¹, poruši i premjesti istočnije i čitav grad, što ipak nije provedeno, ponajviše zbog velikih odšteta koje bi to iziskivalo. Samo stoljeće kasnije, značajno je opala moć tvrđave, koja usput budi rečeno, nikada nije imala priliku dokazati svu veličinu i izuzetnost svoje strateške savršenosti namijenjene obrani od prekosavskog neprijatelja, ali je dobro poslužila u napadu na njega, kao izvorište vojnih pohoda na Osmansko carstvo pri okupaciji Bosne i Hercegovine.

219

Uskoro potom grad je postupno počeo grickati njezine rubove, onaj posljednji obrambeni pojas kojim je ona završavala prema gradu, a činile su ga glasije – kosi zemljani nasipi što su obrubljivali vanjske vodene opkope tvrđave. Gradska uprava sve glasnije je zahtijevala od vojnih vlasti da se dio Glasije ili Glacije, a kasnije Klasije, prepusti gradu za veliki javni park, naravno, uz naknadu gradskim zemljištem na drugom mjestu, istočno od grada na Velikom Vijušu. Tako se dogodilo da je najprije tvrđava htjela izmjestiti grad istočnije, ali stjecajem sretnih okolnosti, nije uspjela u tome, a onda je grad dio tvrđave uspješno premjestio istočnije, davši vojsci prostor za vježbalište i osiguravši ga nasipima od poplava. Usto, prije ure-

---

¹ 1775. donesena je „naredba da stanovnici Broda mogu na esplanadnom prostoru tvrđave graditi samo drvene prizemnice uz obavezno potpisivanje reversa o rušenju u slučaju ratne opasnosti. (...) 1783. srušeno je nekoliko kuća u neposrednoj blizini tvrđave, a sljedeće godine vojne vlasti zahtijevaju da se grad poruši zbog učinkovitijeg djelovanja tvrđavske artiljerije u slučaju napada, a da se kuće izgrade istočnije na području pašnjaka Balatin.“ (Ivanka Bunčić, iz kataloga izložbe „Tvrđava Brod“, Muzej Brodskog Posavlja, 1994.)

đenja parka trebalo je prethodno porušiti vanjske nasipe tvrđave sa četiri bastiona i polubastiona te poravnati čitav teren, a pri tome razvesti više od stotinu tisuća kubika zemlje i više tisuća kubnih metara cigle, koja je potom poslužila gradu za pješačke staze i razne građevine.

Park je konačno dovršen početkom dvadesetog stoljeća. A nešto kasnije grad je preuzeo i drugi dio Glasije s okolnim pašnjacima sjevernije od tvrđave, za šetalište građanstvu i za ostale urbane potrebe, trgovu i lijepe građevine, šireći se tako, lagodno i slobodno prema zapadu i sjeveru, nakon što se dva stoljeća smio širiti samo na istok. Tako se prizemni i drveni Brod na neki način počeo osvećivati tvrđavi nizom zidanih raskošnih višekatnica zbog dotadašnje zabrane gradnje čvrstim građevnim materijalima i zbog stoljetne blatne prizemljenosti svojih zdanja. Posebice onim dvama neboderima podignutima kasnih šezdesetih njoj pred nosom, koje je baš zbog toga armija poslije mogla, upravo iz tvrđave, uzeti za metu i lako gađati zapaljivim metcima. A što je ta prizemljenost i prostorna sputanost mogla značiti jednome gradu koji bi inače itekako umio brže hodati i kojemu je budućnost hodala ususret, s obzirom na njegov položaj i prometnu povezanost – usto, otvorila su mu se još jedna vrata, ona prema jugu preko Save – i kako se to ocrtavalo na njegovu povijesnu urbanu licu, jasno je kad se pogleda uokolo i što se sve istovremeno gradilo. Dok su se Beč, Pešta, Prag, pa i Zagreb, kao i toliki drugi gradovi Monarhije kitili raskošnim i solidno zidanim katnicama i višekatnicama – ovdje se nije dopuštalo ići dalje od drva i blata, a u visinu niti do prvoga kata.

220

Jer Brod je, kao i toliko puta ranije, a nažalost i kasnije u svojoj povijesti, dijelio ratnu sudbinu svojih država i svoje jedine domovine. Kroz njega su vječno prolazile vojske, a jedan od najvećih prohoda bio je onaj austrougarske vojske za Bosnu i Hercegovinu 1878., kada je „silna kolija prolazeće vojske rujinirala ulice i ceste grada Broda tako da je grad Brod bio pretvoren u more blata.“, kako piše u jednom dopisu Gradskog zastupstva, upućenu vojnom zapovjedništvu na prijelazu stoljeća. A takvi su se prolasci, iako u manjoj mjeri, neprestance ponavljali pri promjeni četa u Bosni i više puta godišnje. No, svako vrijeme imalo je svoje vojske i svoje prolasku – spomenuli smo, eto, tek jedne od njih. I to je samo dio priče koja uvijek ima i svoje žalosne stranice. Čak i onda kada nisu vojničke čizme gazile „ulicama i cestama grada“ i njegovim tлом, zrakom iznad njega proljetali su avioni i fijukali projektili, pa je nebo nad gradom bilo „rujinirano“, a grad „pretvoren u more“ krvi, kao što je bio slučaj u zadnja dva rata; prvi put od savezničkih aviona, a drugi put od nekoć saveznika. Ovi potonji u dvije ratne godine '91./'92. udarali su po gradu i okolici svim vrstama projektila te ih je bačeno preko petnaest tisuća, ponajviše granata – topničkih, minobacačkih i tenkovskih – ali i avionskih

bombi i Luna raketa. U tom ratu, kojega još zovemo i Domovinskim jer je od njega satkana i sazdana sama jezgra domovine, tvrđava je i opet imala važnu ulogu. Obilježila je njegov početak u ovom gradu u rujnu '91., zauzećem vojarne smještene u njoj. Doživjela je tada veliku promjenu – napustila ju je i posljednja vojska od svih, mahom tuđinskih, što su stoljećima boravile u njoj; a tvrđava je oduvijek udomljavala poneku vojsku među svojim bedemima. Od tada se nijedna više nije vratila onamo.

Tvrđava i danas nastavlja svoju preobrazbu. Postala je unutarnji spokoj grada, bezvremenska oaza usred užurbanosti, s mirom posutim šetnicama i najzelenijim travnjacima; s bojama cvijeća, cvrkutima ptica i dječjim poklicima; s kreketom žaba i glasanjem divljih pataka. Ali prije toga, zatrpana, uspavana i devastirana, strpljivo i dugo čekala je svoje otkrivenje. I tako je grad probudio tvrđavu iz sna prošlosti i oživio je, da bi potom mogao, kad poželi svoj odmor, i sam u njoj snivati. A taj san mu je itekako potreban za okrepu i sabiranje snaga za budućnost. Kao i za utjehu nakon svega pretrpljenoga.

No ostaje uvijek nada kako je, upravo zbog svoje patničke prošlosti, grad bio i ostao i osobito blagoslovljen. A jedan od blagoslova daje mu ta ista tvrđava, koja je, unatoč brojnim mirnodopskim i ratnim devastacijama, ostala većim dijelom ušćuvana i nasreću, posljednjih desetljeća dolično obnavljana. Taj grandiozni i skladni sustav građevina, utvrda, nasipa i jaraka sa svojim kurtinama, kavalirima, paviljonima, bedemima, bastionima, revelinima i redutima, stazama, mostovima, travnjacima, cvjetnjacima, te u samom svojem središtu, kao s blagom usred srca, s baroknom crkvicom svete Ane čiji je tlocrt u obliku oktogona – sagrađen je elementima zemlje, drva, kamena i cigle, a rukama naših graničara seljaka koji su radili besplatno. Gradili su je ne za plaću, već radom otkupljujući vlastito postojanje. Tako su ovi naši preci, ratari i vojnici ujedno, graničarski čvrsti i jaki, ostavili u njoj i dio svoga života koji je evo dospio i do nas danas.

Umjesto
tipkomaha

Zadovoljstvo je konstatirati da časopis *Književna riječ* više nije incident. Nakon lanjskoga nultog dvobroja svjetlo je dana ugledao prvi ovogodišnji dvobroj časopisa našega Ogranka, čime se Ogranak i definitivno upisuje u ovdašnju časopisnu praksu/baštinu. Na zadovoljstvo, vjerujem, kako članica i članova Ogranka, tako i svih zaljubljenika u književno stvaralaštvo kojih, sigurni smo, u Slavoniji, Baranji i Srijemu još uvijek ima. Istina, časopis ne smije biti sam sebi svrhom! Na predstavljanju nultoga dvobroja u Osijeku (prosinac 2021.) Goran Rem otvorio je zanimljiva pitanja o potrebi za (re)definiranjem časopisa i časopisne prakse. Koja je svrha, izuzev pukoga kataloškog zadovoljenja, časopisa koji nitko neće čitati? Kakva je pritom uloga promocije/marketinga? Mogu li i u kojoj mjeri društvene mreže doprinijeti „popularizaciji“ časopisa za književnost? Termin popularizacija stavljen je pod znakove navoda kao napomena da popularno u domaćoj književnosti ne možemo izjednačavati, s obzirom na kvantitativni aspekt, s popularnim u brojnim drugim područjima ljudske djelatnosti. Usprkos kulturno-reklamnim nastojanjima poticanja čitalačke prakse, sjetimo se samo *Godine čitanja*, poznato je da su podaci o čitalačkim navikama stanovnika naše zemlje poražavajući. Kako onda postići makar pristojnu čitanost jednoga, s obzirom na mjesto izdanja, rubnoga časopisa za književnost? O tome bismo svakako morali razmisliti, izvući zaključke, a zatim i djelovati! Promotivni aspekt, koliko god odudarao od principa njegovanja intelektualnoga elitizma, jedan je od preduvjeta opstanka časopisne prakse u nas. Časopisa za književnost u Hrvatskoj nije malo, ali njihov je utjecaj na recepciju recentne produkcije, barem kada su posrijedi „fizički časopisi“, u najmanju ruku diskutabilan. Stoga valja povesti računa o tome da, prije svega, potencijalno zainteresirani krugovi ovoga područja budu upoznati s činjenicom da je časopis pokrenut i da ima što za ponuditi. A ponuda kojoj svjedočite proizlazi iz strategije balansiranja između kvalitetnijih produkata recentne produkcije i pokrivanja ogranačke literarne prakse. Jedno, dakako, ne isključuje drugo, te ukazuje na doprinos slavonsko-baranjsko-srijemskoga prostora prvom razredu aktualne književne proizvodnje u Hrvatskoj.

I ovaj dvobroj započinje rubrikom *Poezija* koja je otvorena pjesmama **Josipe Marenić** koja je prošle godine, u izdanju Jutra poezije, objavila prvijenac. **Ana-marija Mutić Sarić**, dobitnica nagrade za najbolji neobjavljeni rukopis na Pjesničkim susretima u Drenovcima 2018. godine, obradovala nas je potvrdom da i dalje proizvodi. **Bono Cvitkušić**, lanjski dobitnik spomenute drenovačke nagrade, predstavljen je izborom iz još uvijek neobjavljenoga rukopisa pod naslovom *Plava košulja Apatriida*. Iz drenovačkih nam prvoknjigovnih redova dolazi i **Andrej Đera**, autor sada već dviju zbirki na čije stvaralaštvo valja upozoriti. **Aleksandar Gu-**

cunski ove se godine odlučio na intrigantan samizdatski projekt, satiričnu zbirku *Crno na bijelo* koja šarmom podsjeća na davnu i danas rijetkima poznatu knjigu Brune Andrića – Brmbe (*Zavod za zaštitu zdravlja*, 1995.), što nije zgoroga spomenuti, te potiče na preispitivanje daljnje strategije ovoga časopisa: otimanja ovoprostornih naslova zaboravu. Onih, naime, koji među rijetkim entuzijastima uživaju kulturni status (poput rukopisa Milana Maćešića ili Zorana Šalinovića). Pažljivim je pratiteljima mladoautorske recentne proizvodnje poznat potencijal **Filipa Markovića**. Novijom nas je produkcijom počastio i **Siniša Matasović**. Iznimno nam je zadovoljstvo predstaviti i **Gorana Milakovića** koji je iznimno kvalitetnom zbirkom **Rudnik stakla** (Zagreb, 2019.) izazvao primjetan interes pratilaca i kritičara recentne pjesničke prakse u nas. S nama je u ovom dvobroju i **Marija Skočibušić**, dobitnica nagrade *Na vrh jezika* 2020. **Sanjin Sorel**, u trenutku pisanja pogovora svježi finalist ovogodišnje nagrade *Tin Ujević* Društva hrvatskih književnika za zbirku *Lampedusa, splav meduza*, demonstrirao je sretan spoj zamamne kreacije i erudicije. Dobitnik maloga Kvirina za 2021. godinu, **Vladimir Tomaš**, nastavlja praksu oslonjenu o kanonsko iskustvo konkretističke poezije. **Mateja Tutiš** autorica je čiji prvijenac, usprkos odgađanjima, upućeniji kroničari aktualnoga stvaralaštva željno iščekuju. Tu je i **Tea Gikić**, mnogima poznata po zbirci *Zaduhana tišinom* (Zagreb, 1995.) koja je znatno utjecala na osječke studente književnosti (uzmimo za primjer Marinu Tomić i blog koji, godinama i trendovima usprkos, odolijeva promotivnoj zavodljivosti društvenih mreža).

Prozni blok otvara **Nenad Stojković** koji je, u izdanju koprivničkih Artikulacija, ove godine objavio povijesni roman naslovljen *Plamen u bezdanu*. Slijedi Stojkovićev urednik, književnik **Ilija Aščić**, krugovima ljubitelja književnosti primarno prepoznatljiv po zbirci priča *Kako sam postao zao* (Koprivnica, 2017.). Plodonosan i kreativno impozantan rad **Jasne Horvat**, sigurni smo, nije potrebno posebno predstavljati. No, svakako valja upozoriti na **Tenu Lončarević**, autoricu zbirke priča *Nijemi monolozi* (Vinkovci, 2021.) koja uživa mikroprostorom neopтереćeni zavidni recepcijski status. Predstavljena je i **Petra Sigur**, autorica dviju zbirki priča (*Pozadinsko zračenje*, 2018.; *Panova katedrala*, 2021.).

Intervju za ovaj dvobroj imali smo s **Monikom Herceg** koja, s obzirom na književni kontekst, uživa zvjezdani status. Od zbirke-prvijenca *Početne koordinate* (Zagreb, 2018.) do danas vremenski nije prošlo mnogo, no Herceg je u te četiri godine ostavila trag i u dramskom te filmskom stvaralaštvu. Razgovarali smo, dakako, o književnosti, ali i o izvanknjiževnoj zbilji, s naglaskom na post-potresnu zbilju literarno plodne Banije iz koje autorica dolazi. Na tom je tragu otvoren blok gosta-kritičara. Za ovaj je dvobroj pisala književna kritičarka **Biserka Goleš**

Glasnović, a prvi je tekst iz bloka komentar *Banijske književne antologije* prireditelja Miroslava Kirina i Borisa Vrge, dokumenta koji potvrđuje kontinuirani doprinos banijskoga prostora ovdašnjoj književnoj zbilji od avangarde do danas (s posebnim naglaskom na književne „prekretničare“ poput Micića, Poljanskog ili Severa). Goleš Glasnović piše i o zbirkama pjesama Zvonimira Grozdića, Tina Lemca i Drage Štambuka te o knjizi putopisa i članka Bore Pavlovića, jednoga od najproduktivnijih i najoriginalnijih aktera hrvatskoga pjesništva druge polovine dvadesetoga stoljeća.

U rubrici *Dramski zalet* predstavljamo nagrađivanu književnicu **Mariju Dejanović** fragmentom iz dramskoga teksta *Ne moramo više govoriti, svi su otišli* za koji je nagrađena trećom nagradom *Marin Držić* koju za dramsko stvaralaštvo dodjeljuje ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. U rubrici *Ogranon* koja donosi isključivo priloge članica i članova slavonsko-baranjsko-srijemskoga ogranka Društva hrvatskih književnika čitamo proze **Adama Rajzla** i **Ružice Martinović-Vlahović** te pjesme iz zbirke u pripremi **Zvonimira Stjepanovića**. I dok proze Rajzla i Martinović-Vlahović upućuju na patrijarhalnu crtu društva te povijesnu faktografiju neraskidivu od ljubavi prema željeznici, Stjepanovićeve nove pjesme potvrđuju prepoznatljivi stilski kontinuitet nezaobilaznoga imena pjesništva županijskoga kraja. S posebnim zadovoljstvom ističemo fotografske priloge **Ante Delača**, danas akademski obrazovanoga snimatelja čiji je talent uočen još prije više od deset godina. Silno je zadovoljstvo i dalje pratiti dojmljivi razvoj mladoga osječkog umjetnika na čijoj smo suradnji, kao i na suradnji svih sudionika ovoga dvobroja, zahvalni.

Za ovu smo prigodu izostavili rubriku ! zamišljenu kao temat dvobroja, što ističemo kao podsjetnik sadašnjim i budućim suradnicima. Neke se teme nameću po sebi. Neke smo već spomenuli. A za prijedloge smo otvoreni. Jedna je od tema o kojoj bi valjalo razmisliti svakako pitanje Pjesničkih susreta u Drenovcima koji se nalaze na prekretnici. Manifestacija strpljivo građena od 1986. (i njenoga vinkovačkog osnutka) u fazi je kada s punim pravom postavljamo pitanje opstanka. S obzirom na tužan kraj požeških Cesarićevih dana, Pjesnički su susreti nesumnjivo jedina preostala spomena vrijedna pjesnička manifestacija na istoku zemlje, ujedno i najstarija manifestacija nakon Goranova proljeća u Hrvatskoj. Jesmo li spremni dopustiti scenarij Cesarićevih dana i koje su mogućnosti (ne samo) Ogranka da ishodimo pozitivan ishod, pitanje je kojim bismo se morali pozabaviti. Ukoliko, naravno, nismo već pomireni s tim da manifestacija, kao manje-više sve spomena vrijedno u našem ataru, završi na ropotarnici kolektivnih nebrige, šarlatanstva i amaterizma koji proždiru slavonsko-baranjsko-srijemski mikrokulturni prostor. U

korist, a kako drugačije, lokalnih mediokritetskih piskarala, onih literarnih paralelizama koje podrazumijevaju kvalitativno neutemeljenu samodostatnost, samodopadnost i ignoriranje.

Uredništvo